

A A f

M. TULLII
CICERONIS

OPERA
AD OPTIMAS EDITIONES
COLLATA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

~~ANTONIUS~~
Encheiridion

~~VOLUMEN SEXTUM~~

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICICCLXXI

4254

92.468

I

M. TULLII
CICERONIS

PRO

L. CORNELIO BALBO
ORATIO SEXTA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

L. Cornelius Balbus Gadinatus fuit. Is, propter operam in re militari praestitam Romanis, a Pompeio donatus est civitate Romana ex lege *Gellia Cornelia*, qua Pompeio potestas permessa erat, singillatim homines de consilii sententia civitate donandi, quos vellet. Eo praemio cum esset aliquandiu usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus, primo, quod populus Gaditanus non esset *fundus factus legis Gelliae Corneliae*, h. e. eam non adscivisset & approbasset: secundo, quod foedus esset cum populo Gaditano sacrosanctum; quod autem sacrosanctum esset, eius nulla pars violari aut auferri posset, neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus Crassum, Pompeium ipsum, & Ciceronem, a quo causa est perorata. Oratio eius in his duobus argumentis dissolvendis in primis versatur. Nam primo ostendit, fundum fieri posse populum foederatum aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quae ad imperium populi Romani, bella, victorias, pertineant, qualis *Gellia Cornelia* fit. Deinde non modo in rogatione *Gellia Cornelia* nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet, sed etiam foedus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obtestatione legis aut consecratione

Cicer. Oper. Vol. VI. A

capitis sacratum. Itaque & summos imperatores hominibus e foederatis populis civitatem impertiisse, eamque rem saepe senatus auctoritate ac iudicum sententiis, populi denique suffragiis esse comprobata. Exordium magnificas Pompeii laudes continet, & conclusio invidiam familiaritatis deprecatur, quae Balbo cum Caesare intercedebat.

1 **S**I auctoritates patronorum in iudiciis valent, ab
 1 amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si
 usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis:
 si studia, ab amicissimis, et cum beneficiis cum L.
 Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quae
 sunt igitur meae partes? auctoritatis tantae, quan-
 tam vos in me esse voluistis, usus mediocris, inge-
 nii minime voluntati paris. nam ceteris, a quibus
 est defensus, hunc debere plurimum video; ego,
 2 quantum ei debeam, ostendam alio loco. Princi-
 pio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici
 fuerint saluti et dignitati meae, si minus referenda
 gratia satisfacere potuerim, at praedicanda et ha-
 benda certe satis esse facturum. Quae fuerit hester-
 no die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices,
 quae facultas, quae copia, non opinione tacita ve-
 strorum animorum, sed perscipua admiratione de-
 clarari videbatur. nihil enim unquam audivi, quod
 mihi de iure subtilius dici videretur, nihil de more
 maiorum, de exemplis acutius, nihil peritius de foe-
 deribus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil
 de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil
 3 de causa et crimine ornatus: ut mihi iam verum
 videatur illud esse, quod nonnulli literis ac studiis

doctrinae dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quam facillime tractare. Quae enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse, a pueritia usque ad hanc aetatem a continuis bellis et victoriis conquievit? Quo mihi difficilius est hic extremus perorandi locus. etenim ei succedo orationi, quae non praetervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus infederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere possitis. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculis nullo modo deesse possum; sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, iudices, nuper in alia causa fuerim, et praedicatorem, et auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum rei videtur, hoc deberi huius excellentis viri praestantissimae gloriae, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causae, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes et licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus [suum] eumentus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in

censum dicitur : unum obiicitur, natum esse Gadi-
 bus : quod negat nemo. ceterum accusator fatetur,
 hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Me-
 tello, cum C. Memmio, et in classe, et in exer-
 citu fuisse, et, ut Pompeius in Hispaniam venerit,
 Memmiumque habere quaestorem coeperit, nun-
 quam a Memmio discessisse : Carthaginem possessum
 ille : acerrimis illis proeliis et maximis, Sucronensi
 et Turienti interfuisse : cum Pompeio ad extremum
 6 belli tempus fuisse. Haec sunt proelia Cornelii : ta-
 lis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimi-
 catio, virtus digna summo imperatore, spes pro
 periculis praemiorum. praemia quidem ipsa non sunt
 in eius facto, qui adeptus est, sed in eius, qui de-
 3 dit. Donatus igitur est ob eas causas a Cn. Pompeio
 civitate. id accusator non negat ; sed reprehendit :
 ut in Cornelio causa ipsius probetur, poena quae-
 ratur ; in Pompeio causa laedatur, poena sit nul-
 la. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas,
 praestantissimi imperatoris factum condemnari vo-
 lunt. Ergo in iudicium, caput Cornelii, factum Pom-
 peii vocatur. hunc enim in ea civitate, in qua sit
 natus, honestissimo loco natum esse concedis, et ab
 ineunte aetate, relictis rebus suis omnibus, in no-
 stris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum :
 nullius laboris, nullius obsessiois, nullius proelii
 expertem fuisse. haec sunt omnia cum plena lau-
 dis, tum propria Cornelii ; nec in his rebus crimen
 7 est ullum. Ubi igitur est crimen ? quod eum Pom-
 peius civitate donavit. Huiusmodi crimen ? mi-
 nime : nisi honos, ignominia putanda est. Cuius igi-

tur? re vera nullius; actione accusatoris, eius unius, qui donavit. qui si adductus gratia, minus idoneum hominem praemio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis eiusmodi reprehensio a vobis, iudices, repudianda. Nunc 8 vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. quidquid vero non licet, certe non oportet.

Hic ego nunc cuncter sic agere, iudices, non 4 esse fas dubitare, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, 9 quod si aesset, iure hoc tribui et concedi putaremus? ususne rerum? qui pueritiae tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cuius plerique aequales minus saepe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot orae sunt partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed comites eius consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium iudicio, plus homini, quam deae, tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requisita est? quem provinciae nostrae, quem liberi

populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando unquam, aut optando cogitaverunt? Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. cui senatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti: huius de facto, iudices, ita quaeri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra foedus enim, id est, contra populi Romani religionem et fidem fecisse dicitur,) non turpe populo Romano? nonne vobis? Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus, fuit: qui de civitate decedere, quam de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse iudicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos, et se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas retulisset, dubitasse quisquam, verumne, an falsum esset, videretur: nos Cn. Pompeii decretum, de consilii sententia pronuntiatum, recognoscemus? cum legibus conferemus? cum foederibus? omnia acerbissima diligentia perpendemus? Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui sancte graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, et (ut mos Graecorum est) iurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices, ne is iuraret, re-

clamaſſe. Cum Graeci homines, ſpectati viri noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem eſſe conſtrictam; nos etiam, in ipſa religione et legum et foederum conſervanda, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus? Utrum enim inſcientem ¹³ vultis contra foedera feciſſe, an ſcientem? ſi ſcientem? o nomen noſtri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeii ſic late longeque diſfuſa laus, ut eius gloriae domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchae, tyranni, teſtes Cn. Pompeii non ſolum virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutae regiones imploro, et ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulae, litoraue. Quae eſt enim ora, quae ſedes, qui locus, in quo non exſtent huius cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam, incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, conſtantia praeditum, foedera ſcientem neglexiſſe, violaiſſe, rupiſſe, dicere audebit? Gratificatur mihi ⁶ geſtu accuſator: inſcientem Cn. Pompeium feciſſe ¹⁴ ſignificat. quaſi vero levius ſit, cum in tanta republica veſtere, et maximis negotiis praefiſ, facere aliquid, quod ſcias non licere; an omnino neſcire, quid liceat. Etenim cum in Hiſpania bellum acerrimum et maximum geſſerat, quo iure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? an, cuius linguam populi non noſſet, interpretationem foederis non tenebat? id igitur quiſquam Cn. Pompeium ignoraiſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod

nullo usu, nullo studio militari praediti, quod librarioli denique scire profiteantur? Equidem contra existimo, iudices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quae sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem eius, et praestabilem esse scientiam in foederibus, pactationibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum; in universo denique belli iure ac pacis. nisi forte, quae nos libri docent in umbra et otio, ea Cn. Pompeium, neque cum requiesceret, literae; neque, cum rem gereret, res ipsae docere potuerunt. Atque, ut ego sentio, iudices, causa dicta est temporis magis huius vitio, quam hominis; neque ego de
16 tam iniquo genere iudicii plura dicam. Est enim haec seculi labes quaedam et macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo atque equite [Romano] saepe communis salutis auxilium expetisset: cuius res gestae omnes gentes, cum clarissima victoria, terra marique peragrassent: cuius tres triumphus testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra foedus factum diceretur, quis audiret? nemo profecto. mors enim cum extinxisset invidiam, res eius gestae sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationi locum non daret; huius praesens, experta atque perspecta, obrectatorum voce laedetur?

Omittam igitur Pompeium iam oratione mea re- 7
 liqua : sed vos, iudices, animis ac memoria tene- 17
 tote. De lege, de foedere, de exemplis, de per-
 petua consuetudine civitatis nostrae, renovabo ea,
 quae dicta sunt. nihil enim mihi novi, nihil integri,
 neque M. Crassus, qui totam causam et pro facultate,
 et pro fide sua diligentissime vobis explicavit,
 neque Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus orna-
 mentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quo-
 niam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc
 a me quasi perpoliendi quendam operis extremum la-
 borem; peto a vobis, ut me officii potius, quam
 dicendi studio hanc suscepisse operam ac munus pu-
 tetis. Ac prius, quam aggrediar ad ius causamque 18
 Cornelii, quiddam de communi conditione omnium
 nostrum, deprecandae malevolentiae causa, brevi-
 ter commemorandum videtur. Si, quo quisque lo-
 co nostrum est, iudices, natus, aut, si in qua for-
 tuna est nascendi initio constitutus, hunc vitae sta-
 tum usque ad senectutem obtinere debet, et, si om-
 nes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustra-
 vit labor et industria, poena sunt affiendi; non
 gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis at-
 que fortibus, constitui lex vitae et conditio vide-
 tur. sin autem multorum virtus, ingenium, huma-
 nitas, ex infimo genere et fortunae gradu non mo-
 do amicitias, et rei familiaris copias consecuta
 est, sed summam laudem, honores, gloriam, dig-
 nitatem; non intelligo, cur potius invidia viola-
 tura virtutem L. Cornelii, quam aequitas vestra
 pudorem eius adiutura videatur. Itaque, quod ma- 19

xime petendum est, a vobis idcirco non peto, iudices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse et stabilem videritis, hominis ipsius ornamento adiumento causae potius, quam impedimento esse malitis.

- 8 Nascitur, iudices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim civitate donarit. Donatum esse L. Cornelium praesens Pompeius dicit: indicant publicae tabulae: accusator fatetur. sed negat, ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem
 20 venire. O praeclarum interpretem iuris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostrae civitatis! qui hanc poenam foederibus adscribat, ut omnium praemiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat foederatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam foederatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum iussisset populus Romanus aliquid, si id adscivissent focii populi ac Latini, et, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset; ut

tum lege eadem is populus teneretur; non, ut de nostro iure aliquid diminueretur, sed ut illi populi, aut iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de civili iure sunt latae: (quas Latini voluerunt, adsciverunt:) ipsa denique Iulia, qua lege civitas est sociis et Latinis data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus foederis sui libertatem civitati anteferet. Postremo haec vis est istius et iuris, et verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo iure fiant. Cum aliquid populus Romanus iussit, id si est eiusmodi, ut quibusdam populis sive foederatis, sive liberis, permittendum esse videatur, ut stant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo iure uti velint; tum, utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur: de nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit, propositis praemiis elicere ex civitatibus sociorum atque amicorum fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula; summa utilitate, ac maximo saepe praesidio in periculis atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quae est ista societas, quae amicitia, quod foedus, ut aut no-

fra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo iuverit, qui cum hoste nostro cominus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit; nulla conditione
 24 huius civitatis praemiis affici possit? Etenim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, et in eos, de quibus agimus, foederatos, iniuriosum et contumeliosum est, his praemiis, et his honoribus exclusos esse fidelissimos et coniunctissimos socios, quae pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant saepe servis. Nam et stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: et, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, et magno usui reipublicae nostrae fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum ius et fortunae conditio infima est, bene de republica meritos, per saepe libertate, id
 10 est, civitate, publice donari videmus. Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur; id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi

Romani iniret; ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitae discrimen inferret; Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret: privatim vero, ne quis vir et animo et virtute praecellens pro nostro imperio periculo suo dimicaret; graviter iure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari. Atqui nihil ²⁶ interest, iudices, utrum haec foederati iura constituent, ut ne cui liceat, ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere; an, quae nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis uteremur his adiutoribus, sublatis praemiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui, nullis praemiis propositis, vitam suam hostium telis obiecerint; pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito praemio, sed etiam interdicto?

Sed, cum est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex foederatis: tum vero ius omne noster iste magister mutandae civitatis ignorat; quod est, iudices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Iure enim nostro neque mutare civitatem quisquam

invitus potest, neque, si velit, mutare non potest,
 modo adsciscatur ab ea civitate, cuius esse se ci-
 vilitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de
 aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, mag-
 na potestas sit nostro civi mutandae civitatis, nec
 foedere impediatur, quo minus ex cive Romano civis
 28 Gaditanus possit esse. Duarum civitatum civis esse
 nostro iure civili nemo potest: non esse huius ci-
 vilitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Ne-
 que solum dicatione, quod in calamitate clarissi-
 mis viris Q. Maximo, C. Laenati, Q. Philippo Nu-
 ceriae, C. Catoni Tarracone, Q. Caepioni, P. Ru-
 tilio Smyrnae vidimus accidisse, ut earum civita-
 tum fierent cives, hanc ante amittere non potuis-
 sent, quam huius solum civitatis mutatione ver-
 tissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri
 mutatio. neque enim sine causa de Cn. Publicio Me-
 nandro, libertino homine, quem apud maiores le-
 gati nostri in Graeciam proficiscentes interpretem
 secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is
 Publicius, si domum revenisset, et inde Romam
 rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam supe-
 riore memoria cives Romani sua voluntate, indem-
 nati et incolumes, his rebus relictis, alias se in ci-
 12 vitates contulerunt. Quodsi civi Romano licet esse
 29 Gaditanum, sive exilio, sive postliminio, sive re-
 iectione huius civitatis: (ut iam ad foedus veniam,
 quod ad causam nihil pertinet: de civitatis enim iu-
 re, non de foederibus disceptamus:) quid est, quam-
 obrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non
 liceat? Equidem longe secus sentio. nam cum ex

omnibus civitatibus via fit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates; tum vero, ut quaeque nobiscum maxime societate, amicitia, sponcione, pactione, foedere coniuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum, civitatis, continere videtur. Atqui ceterae civitates omnes non dubitent nostros recipere in suas civitates, si idem nos iuris habereamus, quod ceteri. sed nos non possumus et huius esse civitatis, et cuiusvis praeterea; ceteris concessum est. Itaque in Graecis civitatibus videmus, 30 Athenis Rhodios, Lacedaemonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Sed hic totus locus disputationis, 13 atque orationis meae, iudices, pertinet ad commune ius mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio, neque tam fide benevolentiaque coniunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus. O iura praeclara atque divinitus iam 31 inde a principio Romani nominis a maioribus no-

stris comparata! ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem iuris habeat necesse est:) ne quis invitus civitate mutetur; neve in civitate maneat invitus. Haec sunt enim fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinendi, et dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cuius auctoritate et exemplo nunquam est intermissa a maioribus nostris largitio et communicatio civitatis. Itaque et ex Latio multi, et Tusculani, et Lanuvini, et ex ceteris generibus gentes universae in civitatem sunt receptae; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui nolissent; nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

14 At enim quaedam foedera exstant, ut Germa-
 32 norum, Insubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quodsi exceptio facit, ne liceat; ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. ac sicubi esset; lex id Gellia et Cornelia, quae definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, si quid fa-

crofanctum effiet. Ignofco tibi, fi neque Poenorum
 iura calles (reliqueras enim civitatem tuam); ne-
 que noftras potuifti leges infpicere; ipfae enim te
 a cognitione fua iudicio publico repulerunt. Quid ³³
 fuit in rogatione ea, quae de Pompeio a Gellio
 et a Lentulo, confulibus, lata eft, in quo aliquid
 faerosanctum exceptum videretur? Primum enim
 faerosanctum effe nihil potefi, nifi quod populus
 plebsve fanxiffet: deinde fanctiones faerandae funt
 aut genere ipfo, aut obteftatione et confecratione
 legis, aut poenae, cum caput eius, qui contra facit,
 confecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano
 foedere eiusmodi? Utrum a capitis confecratione,
 an obteftatione legis faerosanctum effe confirmas?
 nihil omnino unquam de ifto foedere ad popu-
 lum, nihil ad plebem latum effe dico: de quibus
 etiamfi latum effet, neque legem, neque poenam la-
 tam effe, ne quem civem reciperemus: tamen id
 effet, quod populus pofttea iuffiffet; ratum; neque
 quidquam illis verbis, *Si quid faerosanctum effet,*
 effe exceptum videretur. de his, cum populus Ro-
 manus nihil unquam iufferit, quidquam audes dice-
 re faerosanctum fuiffe? Nec vero haec oratio mea ¹⁵
 ad infirmandum foedus Gaditanorum, iudices, per- ³⁴
 tinet. neque enim eft meum, contra opinionem ve-
 tuftatis, contra ius optime meritae civitatis, contra
 auctoritatem fenatus dicere. Duris enim quondam
 temporibus rei publicae noftrae, cum praepotens terra
 marique Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic impe-
 rio immineret, et cum duo fulmina noftri imperii,
 fubito in Hispania, Cn. et P. Scipiones, extincti oc-
 Cicer. Oper. Vol. VI. B

cidissent ; L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis foedus icisse dicitur. quod cum magis fide illius populi, iustitia nostra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur ; sapientes homines, et publici iuris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum, vel ictum. de quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui, iniussu suo,

35 nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est ; quod publica religione sanciri potuit, id abest. populus enim se nusquam obligavit. neque ideo est Gaditanorum causa deterior. gravissimis enim et plurimis rebus est sulta. sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

16 Quodsi hoc foedus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione et iudicio vetustatis, voluntate et sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset : quid erat, cur ex ipso foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret ? nihil est enim aliud in foedere, nisi, ut *Pia et aeterna pax* sit. Quid id ad civitatem ? Adiunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus : *Maiestatem populi Romani comiter conservato*. id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior.

36 Primum verbi genus hoc conservandi, quo

magis in legibus, quam in foederibus, uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi maiestas conservari iubetur, de altero filetur; certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cuius maiestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *comiter esse communiter*: quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. . . *Qui erranti comiter monstrat viam*, benigne, et non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et 37 simul absurda res est, caveri foedere, ut maiestatem populi Romani communiter conservent; id est, ut populus Romanus suam maiestatem esse salvam velit. quod si iam ita esset, ut esse non potest; tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra maiestas a Gaditanis benigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? potest esse ulla denique maiestas, si impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gadi- 17
tani contra me dicerent, verè posse dici viderentur? 38
illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum iussisse de civitate tribuenda: huic generi legum fundos populos fieri non solere: Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse: nullum populi nostri iussum

Gaditanos habere : itaque nihil esse sacrosanctum ; quod lege exceptum videretur. si esset ; tamen in foedere nihil esse cautum , praeter pacem. additum etiam esse illud , ut maiestatem illi nostram conservare deberent : quae certe minueretur , si aut adiutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret , aut praemii tribuendi potestatem nullam haberemus. Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar , cum id , quod defendo , voluntate eorum , auctoritate , legatione ipsa comprobetur ? qui , a principio sui generis ac reipublicae , ab omni studio sensuque Poenorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt ? quos , cum maxima bella nobis inferrent , moenibus excluderunt ? classibus infecuti sunt ? corporibus , copiis , opibus depulerunt ? qui et veterem illam speciem foederis Marciani , semper omni arce duxerunt sanctiorem , et hoc foedere , Catuli , senatusque auctoritate , se nobiscum coniunctissimos esse arbitrati sunt ? quorum moenia , delubra , agros , ut ipse Hercules , itinerum ac laborum suorum , sic maiores nostri , imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt ? Testantur et mortuos nostros imperatores , quorum vivit immortalis memoria et gloria , Scipiones , Brutos , Horatios , Cassios , Metellos , et hunc praesentem Cn. Pompeium , quem procul ab eorum moenibus , acre et magnum bellum gerentem , comite pecuniaque iuverunt ; et hoc tempore ipso populum Romanum , quem in caritate annonae , ut saepe antefecerant , frumento suppeditato , levaverunt ; se hoc ius esse velle , ut sibi , et liberis , si qui eximia virtute

fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum prae-
 toriis, sit denique inter signa atque in acie locus; sit
 his gradibus adscensus etiam ad civitatem. Quodsi 18
 Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multa- 41
 tis, virtute adipisci licet civitatem; Gaditanis autem,
 officiis, vetustate, fide, periculis, foedere coniunc-
 tis, hoc idem non licebit: non foedus sibi nobiscum,
 sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitra-
 buntur. Atque hanc, iudices, non a me fingi oratio-
 nem, sed me dicere, quae Gaditani iudicarint, res
 ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tem-
 pus cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice dico.
 proferam testes, proferam legatos: excitabo lauda-
 tores, quos ad hoc iudicium, summos homines ac
 nobilissimos, deprecatores huius periculi, missos vi-
 detis. re denique multo ante Gadibus inaudita, fo-
 re, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima
 tum in istum civem suum Gaditani senatusconsulta
 fecerunt. Potuit magis fundus populus Gaditanus 42
 fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si
 tum sit fundus, cum scita ac iussa nostra sua sen-
 tentia comprobat, quam cum hospitium fecit, ut
 et civitate illum mutatum esse fateretur, et huius
 civitatis honore dignissimum iudicaret? potuit cer-
 tius interponere iudicium voluntatis suae, quam cum
 etiam accusatorem huius multa et poena multavit?
 potuit magis de re iudicare, quam cum ad vestrum
 iudicium cives amplissimos legavit, testes huius iu-
 ris, vitae laudatores, periculi deprecatores? Etenim 43
 quis est tam demens, quin sentiat, ius hoc Gadi-
 tanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter per-

petuo ad hoc amplissimum praemium civitatis; et magnopere iis esse laetandam, huius L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus; gratiam et facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit
 19 huius studio, cura, diligentia, commendatior? Omitto, quantis ornamentis populum istum C. Caesar, cum esset in Hispania praetor, affecerit, controversias sedarit, iura, ipsorum permisso, statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque deleverit, summa in eam civitatem, huius rogatu, studia et beneficia contulerit. multa praetereo, quae quotidie, labore huius et studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur. Itaque et adsunt principes civitatis, et defendunt: amore, ut suum civem; testimonio, ut nostrum; officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem; studio, ut
 44 diligentissimum defensorem commodorum suorum. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat, eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quam ceterorum; consolabor et hos praesentes, viros optimos, et illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem; simul et vos, non ignorantes, iudices, admonebo, quo de iure hoc iudicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum.

45 Quos igitur prudentissimos interpretes foederum; quos peritissimos bellici iuris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis esse arbitramur? eos profecto, qui iam imperia ac

bella gesserunt. Etenim, si Q. Scaevola ille augur, 20
 cum de iure praedatorio consulere, homo iuris
 peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Fu-
 rium et Cascellium, praedatores, reiciebat; si nos
 de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius,
 quam C. Aquillium consulebamus, quod assiduus
 usus uni rei deditus, et ingenium, et artem saepe
 vincit: quis dubitet de foederibus, et de toto iure
 pacis et belli, omnibus iuris peritissimis imperato-
 res nostros anteferre? Possumusne igitur tibi proba- 46
 re auctorem exempli atque facti illius, quod a te
 reprehenditur, C. Marium? quaeris aliquem gravio-
 rem? constantiorem? praestantiorem virtute, pru-
 dentia, religione, aequitate? Is igitur M. Annum
 Appium, fortissimum virum, summa virtute prae-
 ditum, civitate donavit, cum Camertinum foedus,
 sanctissimum atque aequissimum sciret esse. Potest
 igitur, iudices, L. Cornelius condemnari, ut non C.
 Marii factum condemnetur? Existat ergo ille vir 47
 parumper cogitatione vestra, quoniam re non po-
 test; ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non
 potestis: dicat, se non imperitum foederis, non ru-
 dem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P.
 Africani discipulum ac militem: se stipendiis, se le-
 gationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella egis-
 set, quanta et gessisset, et confecisset; si tot consu-
 libus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia
 iura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non
 fuisse dubium, quin nullo foedere a republica bene-
 gerenda impediretur: a se ex coniunctissima atque
 amicissima civitate fortissimum quemque esse delec-

tum : neque Iguvinationum , neque Camertium foedere esse exceptum ; quo minus eorum civibus a populo Romano praemia virtutis tribuerentur. Itaque ,
 21 48 cum paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quaestio , Licinia et Mucia lege , venisset ; num quis eorum , qui de foederatis civitatibus esset civitate donatus , in iudicium est vocatus ? nam Spoletinus L. Matrinius , unus ex iis , quos C. Marius civitate donasset , dixit causam ex colonia Latina , in primis firma et illustri . quem cum disertus homo L. Antistius accusaret , Spoletinus dixit , fundum populum Spoletinum non esse factum . videbat enim , populos de suo iure , non de nostro , fundos fieri solere ; sed , cum lege Apuleia coloniae non essent deductae , qua lege Saturninus C. Mario tulerat , ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset , negabat hoc beneficium ,
 49 re ipsa sublata , valere debere . Nihil habet similitudinis ista accusatio : sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit , ut non per L. Crassum , affinem suum , hominem incredibili eloquentia , sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit et probavit . Quis enim esset , iudices , qui imperatoribus nostris , in bello , in acie , in exercitu , delectum virtutis ; qui sociis , qui foederatis , in defendenda republica nostra spem praemiorum eripi vellet ? Quod si vultus C. Marii , si vox , si ille imperatorius ardor oculorum , si recentes triumphi , si praesens valuit adspectus ; valeat auctoritas , valeant res gestae , valeat memoria , valeat fortissimi et clarissimi viri nomen aeternum . sit hoc discrimen inter gratiosos cives at-

que fortes, ut illi vivi fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum, (si quisquam huius imperii defensor mori potest,) vivat auctoritas immortalis. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Caesium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennae, foederato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum prope singulare foedus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, et summa religione ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinentem foederatum civitate donavit, homo tum gravitate et prudentia praestans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? Hic tu, Cn. Pompeii beneficium, vel potius iudicium, et factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marius fecisse audierat; fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? neque vero in uno Cornelio id fecit. nam et Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, et Mamertinos Ovios, et quosdam Uticenses, et Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum ceteris praemiis digni sunt, qui suo labore et periculo nostram rempublicam defenderunt; tum certe dignissimi sunt, qui ci-

vitae ea donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores huius imperii, possent in hanc civitatem venire, et contra, oppugnatores reipublicae de civitate exterminari! Neque enim ille summus poeta noster, Hannibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse, *Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthaginienſis, Quisquis erit, cuius fiet*: id habent omnes leve, et semper habuerunt. Itaque et cives undique fortes viros adſciverunt, et hominum ignobilium virtutem perſaepe nobilitatis inertiae praetulerunt.

23 Habebis imperatorum summorum, et sapientif-
 52 simorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem iuris ac foederum: dabo etiam iudicium, qui huic quaestioni praefuerunt: dabo universi populi Romani: dabo et sanctissimum iudicium senatus. Iudices cum prae se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, iudicaturi; Mamertini, publice suscepta causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis, sunt liberati: nemo unquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod
 53 foedere civitatis mutandae ius impediretur. Audeo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani iudicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Postumio

Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum et perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Coelio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute et dignitate (nepotes T. et C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An lingua et ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit; manu et virtute non potuit? anne de nobis trahere spolia foederatis licebit; de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori maiores nostri maiora praemia, quam bellatori, esse voluerunt? Quod si acerbissima lege Servilia principes viri ac gravissimi, et sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Licinia et Mucia lege; cum praesertim genus ipsum accusationis et nomen, eiusmodi praemium, quod nemo assequi posset, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset; dubitandum fuit, quin, quo in genere iudicum praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos arbitramur aut Servilia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis? Cognoscite nunc iudicium 55 senatoris, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris, iudices, summa maiores no-

stri religione confici caeremoniaque voluerunt : quae cum essent assumpta de Graecia, et per Graecas semper curata sunt sacerdotes, et Graeca omnia nominata. sed cum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Graecia deligerent; tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velientes fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera : proxima dico : ante civitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatum ad populum de Calliphana Veliese, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velientes, aut sacerdotem illam, civem Romanam factam non esse, aut foedus et a senatu, et a populo Romano violatum arbitramur?

25 Intelligo, iudices, in causa aperta, minimeque
 56 dubia, multo et plura, et a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postularet. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probarem, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus : quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis moerentium, etiam ad vestras aures permanerent, et in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis : tum pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, et, quantacunque est, eiusmodi est, ut conservata magis, quam correpta es-

se videatur: tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, et L. Crassi: Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio; ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat: simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem: emptionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus, tanquam tutelas, pervenire. Obiectum est etiam, quod in tribum Crustum⁵⁷ minam pervenerit; quod hic affectus est legis de ambitu praemio, minus invidioso, quam qui legum praemiis praetoriam sententiam, et praetextam togam consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est; per quam Cornelius, nihil est, praeterquam propinquorum suorum hereditates, affectus.

Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio²⁶ invident, non est difficillimum mitigare. more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant; non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt,⁵⁸ aut invident, hi sunt huic multo vehementius perterriti. nam huic quidem ipsi quis est unquam inventus inimicus? aut quis iure esse potuit? quem bonum non coluit? cuius fortunae dignitatieque non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem unquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicae fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium tem-

porum incumberet. non modo non exfulavit in rui-
 nis nostris [nostrisque discordiis] Cornelius; sed om-
 ni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnes,
 59 me absente, meos sublevavit. Quorum ego testi-
 monio ac precibus munus hoc merito huic, et, ut
 a principio dixi, iustam et debitam gratiam refero:
 speroque, iudices, ut eos, qui principes fuerunt con-
 servandae salutis, aut dignitatis meae, diligitis, et
 caros habetis; sic, quae ab hoc pro facultate huius,
 pro loco facta sunt, et grata esse vobis, et proba-
 ta. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suo-
 rum, qui et multi et potentes sunt, urgetur inimi-
 cis: quos quidem hesternum die Cn. Pompeius co-
 piofa oratione et gravi, secum, si vellent, contem-
 dere iubebat; ab hoc impari certamine, atque in-
 27 iusta contentione avocabat. Et erat aequa lex, et
 60 nobis, iudices, atque omnibus, qui nostris fami-
 liaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut no-
 stras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis no-
 strorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auc-
 toritas satis apud illos in hac re ponderis haberet,
 cum me praesertim rerum varietate, atque usu ip-
 so iam perdoctum viderent; etiam ab illis eos ma-
 ioribus discordiis avocarem, ita enim contendere de
 republica, cum id defendas, quod esse optimum sen-
 tias, et fortium virorum, et magnorum hominum
 semper putavi; neque huic unquam labori, offi-
 cio, muneri defui. sed contentio tamdiu sapiens est,
 quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit,
 61 non obest civitati. Voluimus quaedam, contendi-
 mus, experti sumus: obtenta non sunt. dolorem alii,

nos luctum moeroremque suscepimus. Cur ea, quae mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Caesarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit, et numero dierum novo. Idem in angustiis aerarii victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps, et auctor fui: neque me diffensioni meae pristinae putavi potius assentiri, quam praesentibus reipublicae temporibus, et concordiae convenire. Non idem aliis videtur. sunt fortasse in sententia firmiores. reprehendo neminem; sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicae tempestate moderari. Sed, si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos ⁶² semel susceptum sit, quos video esse nonnullos; cum ducibus ipsis, non cum comitatu affectatoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt; hanc vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate coniunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, iudices, possumus; vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

Quid enim est, cur non potius ad summam laudem ²⁸ huic, quam ad minimam fraudem, Caesaris familiaritas valere debeat? cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis eius est adaequatus. in praetura, in consulatu praefectum fabrum detulit: ⁶³

consilium hominis probavit, fidem est complexus : officia, observantiamque dilexit : fuit hic multorum illi laborum socius aliquando : est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quae quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum. Sed, quoniam C. Caesar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quae regione, orbem terrarum, rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt; nolite, per deos immortales! iudices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum praefectum fabrum, ut hominem sibi carissimum et familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Misere mini eius, qui non de suo peccato, sed de huius summi et clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed, periculo sito, de publico iure disceptat: quod ius si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili iudicarunt, si foederati populi, si socii, si illi antiqui Latini; videte, ne utilius vobis et honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de iudicato vobis iure esse constituendum videtis; nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiat. Simul et illa, iudices, omnia ante oculos vestros proponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui foederatos civitate donarunt; deinde senatum, qui persaepe

hoc iudicavit; populum, qui iussit; iudices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quaestiones sint, non de vitiorum suorum poena, sed de virtutis praemio in iudicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc iudicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremo illud, iudices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii iudicaturos.

M. TULLII
CICERONIS
IN
L. CALPURNIUM
PISONEM
ORATIO SEPTIMA ET TRICESIMA.

A R G U M E N T U M.

Cum in sententiam a Cicerone in Oratione de Provinciis Consularibus dictam, factum esset senatusconsultum, quo Piso & Gabinius revocabantur, & ille redisset e Macedonia; ausus est in Senatu graviter de Cicerone conqueri, & nonnulla in eum contumeliose dicere. Hac iniuria incensus Cicero, hanc orationem habuit, qua quidquid doloris conceperat, in eum omne effudit. Praecipua dicendi materia ducta est a comparatione sui cum Pisone. Contendit enim consulatum cum consulatu, exitum ex urbe cum exitu, reditum in urbem cum reditu, & vitam urbanam atque assiduam cum vita urbana. Praeterea crimina provincialia, crudelitatem, avaritiam, intemperantiam strictim, sed acerbe, perstringit.

Fragments principii ab Asconio servata.

CIRCA VERS. A PRIMO. *

* Quod minimum specimen in te ingenii. ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen.

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur.

PAULO POST. *De avo Pisonis paterno.*

Hic cum ad Padum Placentiae forte confedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) adscendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus est.

CIRCA VERS. A PRIMO. *

Lautiorem pater tuus focerum, quam C. Piso * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

** Iamne vides, bellua, iamne sentis, quae sit hominum querela frontis tuae? nemo queritur, Syrum, nescio quem, de grege novitiorum, factum esse consulem. non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui fermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguae. nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilii: nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum aut militiae, aut domi. obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum

imaginum, quarum simile habes nihil, praeter co-
 2 lore. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magi-
 stratus sine repulsa affecutum? mihi ista licet de
 me, vera cum gloria, praedicare. omnes enim ho-
 nores populus Romanus mihi ipsi, homini novo,
 detulit. Nam, tu cum quaestor es factus, etiam qui
 te nunquam viderant, tamen illum honorem nomi-
 ni mandabant tuo. Aedilis es factus. Piso est a po-
 pulo Romano factus, non iste Piso. Praetura item
 maioribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vi-
 vum nondum noverat quisquam. Me cum quaesto-
 rem imprimis, aedilem priorem, praetorem primum
 cunctis suffragiis populus Romanus faciebat: homi-
 ni ille honorem, non generi; moribus, non ma-
 ioribus meis; virtuti perspectae, non audita nobi-
 3 litati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar?
 parto vis, ane gesto? Miserum me! cum hac me
 nunc peste atque labe confero? sed nihil comparan-
 di causa loquar; at tamen ea, quae sunt longissime
 disiuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus
 (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur)
 impeditis reipublicae temporibus, dissidentibus con-
 sulibus Caesare et Bibulo, cum hoc non recusares,
 quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non
 putarent, nisi nequior, quam Gabinius, existisses.
 Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa
 civitas non prius tabella, quam voce, priorem con-
 2 sulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque
 nostrum. sit sane Fors domina campi. magnificen-
 tius est dicere, quemadmodum gesserimus consu-
 latum, quam quemadmodum ceperimus.

Ego Kalendis Ian. senatum et bonos omnes legis Agrariae, maximarumque largitionum metu liberavi: ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi: ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi: ego adolescentes bonos et fortes, sed usos ea conditione fortunae, ut, si essent magistratus adepti, reipublicae statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitorum ratione privavi: ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi: ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu et pecunia instructam et ornatam, quam cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicae ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano: ego L. Catilinam, caedem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussi; ut, a quo legibus non poteramus, moenibus tuti esse possemus: ego tela extremo mense consulatus mei intenta iugulis civitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorsi: ego faces iam accensas ad huius urbis incendium, comprehendi, protuli, extinxi. Me Q. Catulus, princeps huius ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriae nominavit: mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gallius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit: mihi togato senatus, non, ut mul-

tis, bene gestae, sed, ut nemini, conservatae rei-
 publicae, singulari genere supplicationis, deorum im-
 mortalium templa patefecit. Ego cum in concione,
 abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer,
 quae constitueram, cumque is mihi tantummodo,
 ut iurarem, permetteret, sine ulla dubitatione iura-
 vi, rempublicam atque hanc urbem mea unius ope-
 7 ra esse salvam. Mihi populus Romanus universus illa
 in concione non unius diei gratulationem, sed aeter-
 nitatem immortalitatemque donavit, cum meum ius-
 iurandum tale atque tantum iuratus ipse, una voce,
 et consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus
 domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum
 esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est
 a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio sena-
 tus, nihil non approbante populo Romano egerim :
 ut semper in rostris curiam, in senatu populum de-
 fenderim : ut multitudinem cum principibus, eque-
 4 strem ordinem cum senatu coniunxerim. Exposui bre-
 viter consulatum meum.

§ Aude nunc, o furia, de tuo dicere : cuius fuit
 initium ludi Compitalitii, tum primum facti post L.
 Metellum et Q. Marcium consules, contra aucto-
 ritatem huius ordinis : quos Q. Metellus, (facio in-
 iuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cuius
 paucos pares haec civitas tulit, cum hac impor-
 tuna bellua conferam,) sed ille designatus consul,
 cum quidam tribunus plebis suo auxilio magistratos
 ludos contra senatusconsultum facere iussisset, pri-
 vatus fieri vetuit ; atque id, quod nondum potesta-
 te poterat, obrinuit auctoritate. Tu, cum in III Ka-

lendas Ian. Compitaliorum dies incidissent, Sex. Clodius, qui nunquam antea praetextatus fuisset, ludos facere, et praetextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positus consulatus tui, triduo post, inspectante et tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicae, lex Aelia et Fufia eversa est, propugnacula muriq̄ue tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris et modestiae, severitas censoria, sublata est: cum tu interim, bustum reipublicae, qui te consulem tum Romae dicis fuisse, verbo nunquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum, quae feceris, sed quae fieri passus sis, dico. neque vero multum interest, praesertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicae motu consuli? centum prope annos legem Aeliam et Fufiam tenueramus; quadringentos iudicium notionemque censoriam. quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere; quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Haec sunt, o carnifex! in gremio sepul-

ta consulatus tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus fervorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit: arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quae negari possunt; haec commemoro, quae sunt palam;) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam praerogativae, quem in senatu sententiam rogabas tertium, nunquam adspirasti; sed omnibus consiliis, quae ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime praefuisti. Mihi vero ipsi, coram genero meo, 6
 12 propinquo tuo, quae dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo coniunxisses; a senatu quidem desperasse: huius te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod praesidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque haec dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum

cernat : dicam tamen. ipse certe agnoscat, et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministine, coenum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et, cum isto ore foetido taeterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo garenarum tuarum nidore atque fumo : unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando eiecisti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic aequatum praebebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Caesonius semi-Placentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, *Crudelitatem tibi non placere*. Hic te ille homo, dignissimus tuis laudibus, collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam relatio illa salutaris et diligens fuerat consulis; animadversio quidem et iudicium, senatus. quae cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio, mehercule, et frumento Catilinam esse putasses iuvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, et eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciae praemio ven-

didisti? Quae enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adiuverunt. voluit ille senatum interficere; vos sustulistis: leges incendere; vos abrogastis: interire patriam; vos adiuvistis. Quid est, vobis consulibus, gestum sine armis? Incendere illa coniuratorum manus voluit urbem; vos eius domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se tectis privare voluerunt; sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. caedem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita, ut emori potius, quam servire praestaret. Illud vero geminum consiliis Catilinae et Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. neque enim, me stante, et manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam deleere posse duxerunt. A me quidem etiam poenas expetistis, quibus coniuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinae busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem maius indicium expectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod coniuratos armastis? quod eorum

ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam obiicere voluistis? Sed iam redeo ad 17
praeclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui 8
crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum ac
dolorem suum vestis mutatione declarandum cen-
suisset, cum videres moerere rempublicam am-
plissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid
facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus.
omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus se-
natusconsulto ne obtemperet; quo foedius nec fie-
ri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordi-
am redeo eius, cui nimis videtur senatus in con-
servanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum 18
illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare
cupiebat, ut senatus, contra, quam ipse censuisset,
ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia
tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non
fineret? moerorem relinquis: moeroris aufers infig-
nia. eripis lacrymas, non consolando, sed minan-
do. Quodsi vestem non publico consilio patres con-
scripti, sed privato officio, aut misericordia muta-
vissent, tamen, id iis non licere per interdicta cru-
delitatis tuae, potestatis erat non ferendae: cum ve-
ro id senatus frequens censuisset, ordines reliqui
iam ante fecissent; tu ex tenebricosa popina con-
sul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum po-
puli Romani occasum, atque interitum reipublicae
lugere vetuisti. At quaerebat etiam paulo ante de 9
me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non
meis inimicis, meis copiis restitisssem. Quasi vero
non modo ego, qui multis saepe auxilio fuisssem,

sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modo propugnatore, tutiorem se, sed advo-
 19 cato, aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis ac putidae carnis consilio scilicet, aut praesidio niti volebam? ab hoc eiecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Con-
 sulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc maiali invenire non possem, qui tantam reipublicae causam gravitate et consilio suo tueretur; sed qui, tanquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis et senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum; alterum reipublicae penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum; neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, et te-
 20 cum, et cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa praestantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude coniungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, et consuli, et sextum consuli, et eius invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, Catilinae laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegae tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in

maximis turbinibus ac fluctibus reipublicae navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam, tum collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos : alias prospexi animo procellas : aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt : cum quidem tu, o vecors et amens, cum omnes boni abditi inclusique moerent, templa gement, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, et flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, arbitria non mei solum, sed patriae funeris abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid laetitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes praedicem ? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit ? cum collegae tui domus cantu et cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret : in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunae rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helluo, nec tam musicus, iacebat in suo Graecorum foetore atque vino. quod quidem istius, in illis reipublicae luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur : in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an ef-

23 fuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui ?
 aut te fuisse Romae consulem dicere audebis ? quid ?
 tu in licitoribus, in toga et praetexta esse consula-
 tum putas ? quae ornamenta etiam in Sex. Clodio,
 te consule, esse voluisti. huius tu Clodiani canis in-
 signibus consulatum declarari putas ? animo consu-
 lem esset oportet, consilio, fide, gravitate, vigi-
 lantia, cura; toto denique munere consulatus om-
 ni officio tuendo, maximeque, id quod vis nomi-
 nis praescribit, reipublicae consulendo. ego consu-
 lem esse putem, qui senatum esse in republica non
 potuit ? et sine eo consilio consulem numerem,
 sine quo Romae ne reges quidem esse putuerunt ?
 Etenim illa iam omitto : cum fervorum delectus
 haberetur in foro ; arma in templum Castoris luce
 et palam comportarentur ; id autem templum, sub-
 lato aditu, revulsis gradibus, a coniuratorum reli-
 quiis, atque a Catilinae praevericatore quondam,
 tum ultore, armis teneretur ; cum equites Romani
 relegarentur, viri boni lapidibus e foro pelleren-
 tur, senatui non solum iuvare rempublicam, sed ne
 lugere quidem liceret ; cum civis is, quem hic ordo,
 assentiente Italia cunctisque gentibus, conservato-
 rem patriae iudicaret, nullo iudicio, nulla lege, nul-
 lo more, servitio atque armis pelleretur, non di-
 cam auxilio vestro, quod vere licet dicere ; sed certe
 silentio ; tum Romae fuisse consules quisquam existi-
 24 mabit ? Qui latrones igitur, si quidem vos consules ?
 qui praedones, qui hostes, qui proditores, qui ty-
 11 ranni nominabuntur ? Magnum nomen est, magna
 species, magna dignitas, magna maiestas consulis :

non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mercede, ut dici audiebam, te, ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, et de Taurea illo Iubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quae in nostris solet esse consulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus et Capua. Gabi-²⁵ nium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent. erant illi comiti capilli, et madentes cincinnorum fimbriae, et fluentes cerusataeque buccae, dignae Capua, sed illa vetere. nam haec quidem, quae nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihi que amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuae te praetextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei; cuius consilio cum universam rempublicam; tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me et praesentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderunt, et absentem, principe Cn. Pompeio referente, et de corpore reipublicae tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras consul, cum ²⁶ in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus iniectis, instigante te? Ecquod in hac urbe manus unquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore, apud socrum tuam

prope a meis aedibus, cuius domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas, non exstinctor, sed auctor incendii, et ardentis faces furiis Clodianis pae-
 12 ne ipse consul ministrabas. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republica, cum obmutuisset senatus, iudicia conticuissent, moerent boni, vis latrocinii vestri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo et Gabinii sceleri furorique cessisset?

27 At ne tum quidem emerfisti, lutulente Caesonine, ex miserrimis naturae tuae fordibus; cum experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter et verum amicum, et optime meritum civem, et suum pristinum morem requisivit: neque est ille vir passus, in ea republica, quam ipse decorarat atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscunque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipse se, vix, sed collegit tamen, et contra suum Clodium, primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio vere vehementerque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira populi Romani aequitas erat. uter eorum perisset, tanquam lanista, in eiusmodi pari lucrum fieri putabat; immortalem vero quaestum,
 28 si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, et cum pari gladiatore pugnat. Tu, scilicet homo religiosus

et sanctus, foedus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti. caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicae visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te adiutoremque praeberes. Itaque in illo tumultu fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugae: deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat. Et quis audivit non modo actio- 13
nem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, 29
aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cuius in imperio, qui rempublicam senatus auctoritate servarat, is neque in Italia: qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacunque de re verbum facere coeperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam foedere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? Quae lex privatis hominibus esse 30
lex non videbatur, iniusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quae erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunitia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini:

quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis; quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui eius civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non iura noritis? An, cum proficisceremini paludati in provincias vel emtas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando; at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequerentur.

4 Tune etiam, immanissimum ac foedissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris et crudelitatis tuae, maledicti et contumeliae loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripi, fructum immortalem vestri in me et amoris et iudicii; qui non admurmuratione, sed voce et clamore, abiecti hominis et semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reipublicae vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset; tamen misericordia dignior, quam contumelia, et cum gloria potius esse coniunctus, quam cum probro putaretur; atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. cum vero, (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse

videatur, sed certe id dicam, quod sentio,) cum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modo illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest a republica esse seiunctum, quod vix potest; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expetendamque fortunam. Atque, ut tuum 33 laetissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, iusto praefertim et debito, quaevis fuga potius, quam ulla provincia esset optatior.

Sed perge porro. nam si illud meum turbulentis- 15
simum tempus profectiois, tuo tranquillissimo praestat, quid conferam reliqua, quae in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Ian. 34
qui dies post obitum occasumque nostrum reipublicae primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus literis, non, ut tu, Infuber, dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicae, commendavit. ad meam unius salutem senatus au-

xilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce et literis implorandum putavit. mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. de mea salute, P. Lentuli, praestantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, ceterorumque principum, celeberrimae et gratissimae conciones fuerunt. de me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, et eius sententiae principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi fas
 35 lus restitutioque perscripta. de me, cum omnes magistratus promulgassent, praeter unum praetorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, praeterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegae Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quae in tribunatu eius disiunxerat, in consulatu, virtute optimi ac iustissimi viri, sapientiaque,
 36 coniunxit. Quae lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis iustam excusationem esse visam: nullius comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certe video, quod indicant tabulae publicae, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel aetatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, 16
 non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum 37
 mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis,
 quos lex cupiditatis tuae, non quos lex generi tui
 pepigerat. nam, lege Caesaris iustissima atque opti-
 ma, populi liberi, plane et vere erant liberi: lege
 autem ea, quam nemo legem, praeter te et collegam
 tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia,
 Athenae, cuncta Graecia addicta. habebas exercitum
 tantum, quantum tibi non senatus aut populus Ro-
 manus dederat, sed quantum tua libido conscripse-
 rat: aerarium exhauseras. Quas res gessisti in impe- 38
 rio, exercitu, provincia consulari? quas res gesse-
 rit, quaero. qui, ut venit, statim (nondum com-
 memoro rapinas, nondum exactas pecunias, non
 captas, non imperatas, non neces sociorum, non
 caedem hospitem, non perfidiam, non immanita-
 tem, non scelera praedico: mox, si videbitur, ut
 cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, dispu-
 tabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum
 florente fortuna imperatoris.) Quis unquam pro-
 vinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum
 literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto
 exercitu, Macedoniam praesertim, quae tantis bar-
 barorum gentibus attingitur, ut semper Macedo-
 nicis imperatoribus iidem fines provinciae fuerint,
 qui gladiatorum atque pilorum: ex qua aliquot prae-
 torio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui
 incolumis fuerit, qui non triumpharit. Est hoc no-
 vum: multo illud magis. appellatus est hic vultu-
 rius illius provinciae (si diis placet) imperator. Ne 17.

- 39 tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? Misi, inquit. Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, amicos tuos plus habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri pudentio rem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum iudicio amicorum.
- 40 Quodsi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam praecclusisses; quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniae? an oppidorum turpis amissio? an fociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicae? an obsessio militaris viae? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paulo tamen,
- 41 quam ille, demissior. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriae, cum equites Romanos in provincia, cum publicanos, nobiscum et voluntate et dignitate coniunctos, omnes fortunis, multos fama vitaeque privasset, cum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus

est (quid enim ille non auderet?) a senatu supplicationem per literas postulare. O dii immortales! 18
 tune etiam, atque adeo vos, geminae voragines scopulique reipublicae, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eae conciones habitae, is motus fuerit municipiorum et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quae ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas foedissimae turpitudinis notas subieritis? An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, 42
 maiore afficerer laetitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famae? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Graeci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi! nunquam te in tot flagitia ingurgitaffes. verum audis in praesepibus: audis in stupris: audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiamsi in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. Quae est igitur poena? 43
 quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota iusti senatus, amissio dignitatis. Nec 19
 mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses, rese-

tis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsus et naufragus vidit. fortunae enim ista tela sunt, non culpae; supplicium autem est poena peccati. neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod saepe feci, (in quo dii immortales meas preces audiverunt,) morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista execratio est, poetae, vulgi animos, non sapientum, moventis:

*Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus
asperis,*

*Evisceratus latere penderes (ut ait ille) saxa
spargens tabo,*

Sanie, sanguine atro.

- 44 Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriae laude vivit. in fortuna quadam est illa mors, non in poena, putanda. Quae est igitur poena? quod supplicium? quae saxa? quae cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum et fraudum suarum, ut ex ea provincia, quae fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, ab senatu imperator est appella-

nis : unde his paucis annis Cn. Dolabellae, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus. ab altero allatae literae, recitatae, relatum ad senatum. *Dii immortales ! idne ego optarem, ut* 45 *inimicus meus, ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur ? ut senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; huius unius literis nuntiantibus non crederet ? postulantibus denegaret ? His ego rebus pascor, his delector, his* 20 *perfruor : quod de vobis hic ordo opinatur non fecus, ac de taeterrimis hostibus : quod vos equites Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit : quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Haec ego semper de vobis expetivi, haec* 46 *optavi, haec precatus sum. plura etiam acciderunt, quam vellem. nam, ut amitteretis exercitum, nunquam mehercule optavi. illud etiam accidit praeter optatum meum ; sed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios et consceleratos poenas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, ut iam scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quem-*

que fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de
 sanitate ac mente deturbat. hae sunt impiorum fu-
 47 riae, hae flammae, hae faces. Ego te non vecor-
 dem, non furiosum, non mente captum, non tra-
 gico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem,
 qui sis ausus primum facere (nam id est caput)
 deinde paulo ante, Torquato, gravissimo et sanctif-
 simo viro, premente, confiteri, te provinciam Ma-
 cedoniam, in quam tantum exercitum transportasses,
 sine uno milite reliquisse? Mitto de amissa maxima
 parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuae. dimittendi
 vero exercitus quam potes afferre causam? quam po-
 restatem habuisti? quam legem? quod senatusconsul-
 tum? quod ius? quod exemplum? Quid est aliud fure-
 re, nisi non cognoscere homines, non cognoscere le-
 ges, non senatum, non civitatem? cruentare corpus
 suum? maior haec est vitae, famae, salutis suae vulne-
 48 ratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem,
 nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringen-
 dum putarent: praesidium tu populi Romani, custo-
 diam provinciae, iniussu populi senatusque dimisisses,
 21 si tuae mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa
 iam maxima praeda, quam ex fortunis publicanorum,
 ex agris urbibusque sociorum exhauserat, cum par-
 tim eius praedae profundae libidines devorassent,
 partim nova quaedam et inaudita luxuries, partim
 etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones,
 partim permutationes ad hunc Tusculanum montem
 extruendum: cum iam egeret; cum illa eius im-
 mensa et intolerabilis aedificatio constitisset; se ip-
 sum, fasces suos, exercitum populi Romani, numera

interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Aegyptio vendidit. Cum fines provinciae tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Aegyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a furore eius, nisi ut senatum tantis de rebus gestis literas mittat? Hic si mentis esset suae, nisi poenas patriae diisque immortalibus eas, quae gravissimae sunt, furore atque infania penderet; ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi aut senatus accedere? quae cum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis, planissime vetant. sed haec omitto. Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cum et auctoritate senatus, et forte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiamsi religio non impediret, mos maiorum tamen, et exempla, et gravissimae legum poenae vetarent?

Sed, quoniam fortunarum contentionem facere coepimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse praecidit, ego tamen, os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo

conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiae viderem. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque praefectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrumfamilias cum coniugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi atque sollemnes, sunt ad-
 52 ventu meo redituque celebrati? Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Romanum universum; cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. quae me ita accepit, ut non modo omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunae ac loci, sed etiam moenia ipsa viderentur, et tecta urbis, ac templa laetari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihi que, quod ante me nemini, pecunia publica aedificandam domum censuerunt.

53 Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, praeter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Maeandros, dum omnes solitudines persequeris, quae diverticula flexionesque quaesisti? quod te municipium vidit? quis

amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipsam foedavit adventus tuus. O familiae, non dicam Calpurniae, sed 23 Calventiae; neque huius urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccatae cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flac- 54 cus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo coniunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narraret. scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum proelio imperator appellatus eras, cum non longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam 55 non venerint? dico venisse paene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent, et illo ipso, et multis ante diebus, admoniti et rogati. Togulae lictoribus ad portam praesto fuerunt: quibus illi acceptis, sagula reiecerunt, et catervam imperatori suo novam praebuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus

ad se defendendum, reprehendit. cum ego Coelimon-
tana porta introisse dixissem, sponse me, ni Es-
quilina introisset, homo promptissimus laceffivit: qua-
si vero id aut ego scire debuerim, ut vestrum quis-
piam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta
introieris, modo ne triumphali; quae porta Mace-
donicis semper proconsulibus ante te patuit. tu in-
ventus es, qui consulari imperio praeditus, ex Ma-
cedonia non triumphares.

24 At audistis, patres conscripti, philosophi vocem.
36 negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O sce-
lus, o pestis, o labe! cum exstinguebas senatum,
vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas tri-
buno plebis consulatum tuum, rempublicam ever-
tebas, prodebas caput et salutem meam una merce-
de provinciae: si triumphum non cupiebas, cuius
tandem rei te cupiditate arsisse defendes? saepe enim
vidi, qui et mihi et ceteris cupidiores provinciae
viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cu-
piditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc
ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim
quisquam potest exercitum cupere, aperteque pete-
57 re, ut non praetexat cupiditatem triumphi. Quod si
te senatus populusque Romanus aut non appeten-
tem, aut etiam recusantem bellum suscipere, ex-
ercitum ducere coegisset; tamen erat angusti ani-
mi atque demissi, iusti triumphi honorem atque dig-
nitatem contemnere. nam, ut levitatis est, inanem
aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falsae
gloriae consecrari: sic levis est animi, lucem splen-
doremque fugientis, iustam gloriam, qui est fruc-

tus verae virtutis honestissimus, repudiare. Cum
 vero non modo non postulante atque cogente, sed
 invito atque oppresso senatu, non modo nullo po-
 puli Romani studio, sed nullo ferente suffragium
 libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non
 everfae per te, sed perditae civitatis; cumque om-
 nium tuorum scelerum haec pactio exstiterit, ut,
 si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradi-
 didisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu fini-
 bus velles, redderetur: cum exhauriebas aerarium:
 cum orbabas Italiam iuventute: cum mare vastis-
 simum hieme transibas: si triumphum contemne-
 bas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae ac
 rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat? Non est 58
 integrum Cn. Pompeio, consilio iam uti tuo. erra-
 vit enim. non gustarat istam tuam philosophiam. ter-
 iam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me
 tui. quid est, quod, confecto per te formidolosis-
 simo bello, coronam illam lauream tibi tantopere
 decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle,
 C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam
 doctum hominem, tam eruditum, prius, quam in
 istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio, ne-
 cessario meo, iam non est integrum. religionibus
 enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Cu-
 rios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos,
 Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium!
 nullius consilii patres horum amborum consulum,
 qui triumpharunt! Sed, quoniam praeterita mutare 25
 non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla 59
 et luto fictus Epicureus, dare haec praeclara prae-

cepta sapientiae clarissimo et summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate iusti et magni triumphi. non didicit eadem ista, quae tu. mitte ad eum libellum. sed iam, si ipse coram congrédi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restringas. valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate, vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socrer. dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Caesar, quod te supplicationes roties decretae, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt: qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum haec disputabis. tibi enim et esse et fuisse deos videbit iratos. Vertes te ad alteram scholam: differes de triumpho: Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta paene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redi, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam laure-

am conculcarim; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Coelimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, praeclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conducebat: quae vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. nummus interea mihi, Caesar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, et manebit. rationes ad aerarium retuli continuo, sicut tua lex iubebat; neque alia ulla in re legi tuae parui. quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuisse. ita enim sunt perscriptae scite et literate, ut scriba, ad aerarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οὐχεται*. Hac tu oratione non dubito, quin illum iam adscendentem in currum possis revocare. O 26 tenebrae, o lutum, o sordes, o paterni generis ob- 62 lite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi praecone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostrae civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes; ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quaereret: eadem cupiditate vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravat. Eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere: qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen

istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piso; prudentior, quam Cotta; abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quae illi idiotae, ut tu appellas, ⁶³ praeclara duxerunt. Quodsi reprehendis, quod cupidi laureae fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, praemia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. neque vero contempsisti, licet sis Themista sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisse.

Iam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, et degressum meum, et absentiam, et reditum ita longe tuo praestituisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc ⁶⁴ etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensam, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac desperatissimo antelaturus? ²⁷ Age, senatus odit te, quod eum tu facere iure concedis, afflictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir praestantissimus et ornatissimus, L. Aelius est, te consule relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam ea, quae per latrones et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cuius idem tu super-

bissime decreta et preces repudiasti. Fac huius odii 65
 tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant
 post hominum memoriam apparatusissimi, magnificen-
 tissimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt,
 sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, pos-
 sum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe
 ludis. Sibilum metuis? ubi sunt vestrae scholae?
 Ne acclametur? ne id quidem est curare philoso-
 phi. manus tibi ne afferantur, times. dolor enim est
 malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia,
 turpitudine, verba sunt atque ineptiae. Sed de hoc
 non dubito. non audebit accedere ad ludos. con-
 vivium publicum non dignitatis gratia inibit, (nisi
 forte ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus
 suis coenet,) sed plane animi sui causa: ludos no- 66
 bis idiotis relinquet. solet enim in disputationibus
 suis, oculorum et aurium delectationi abdominis vo-
 luptates anteferre. nam, quod vobis iste tantum-
 modo improbus, crudelis olim furunculus, nunc
 vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax,
 quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod
 impudens, quod audax esse videatur; nihil scitote
 esse luxuriosus, nihil libidinosus, nihil posterius,
 nihil nequius. luxuriam autem in isto nolite hanc
 cogitare. est enim quaedam, quamquam omnis est 67
 vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dig-
 nior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil
 exquisitum: (laudabo inimicum:) ne magnopere
 quidem quidquam, praeter libidines, sumtuosum. to-
 reuma nullum: maximi calices, et hi, ne contem-
 nere suos videatur, Placentini: exstructa mensa,

non conchyliis aut piscibus, sed multa carne sub-
 rancida : servi fordidati ministrant ; nonnulli etiam
 senes : idem coquus, idem atriensis : pistor domi nul-
 lus, nulla cella : panis et vinum a propola atque de
 cupa : Graeci stipati, quini in lectulis, saepe plu-
 res ; ipse solus, bibiturus, quae eodem de folio mi-
 nistrentur : ubi galli cantum audivit, avum suum
 28 revixisse putat : mensam tolli iubet. Dicit aliquis,
 68 Unde tibi haec nota sunt ? non mehercule, contu-
 meliae causa describam quemquam, praesertim in-
 geniosum hominem atque eruditum, cui generi esse
 ego iratus, ne si cupiam quidem, non possum. Est
 quidam Graecus, qui cum isto vivit, homo, vere
 ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tam-
 diu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum. is cum
 istum adolescentem, iam tum cum hac diis irata
 fronte, vidisset, non fugit eius amicitiam, cum es-
 set praesertim appetitus : dedit se in consuetudinem,
 sic ut prorsus una viveret, nec fere ab isto un-
 quam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego
 arbitror, in hominum eruditissimorum et humanis-
 simorum coetu loquor. Audistis profecto dici, phi-
 losophos Epicureos, omnes res, quae sunt homini
 expetendae, voluptate metiri. recte, an secus, ni-
 hil ad nos ; aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus :
 sed tamen lubricum genus orationis adolescenti, non
 69 acriter intelligenti saepe praeceptum. Itaque admiffa-
 rius iste, simulatque audivit, a philosopho volupta-
 tem tantopere laudari, nihil expiscatus est : sic fu-
 os sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius
 hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtu-

ris, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Graecus primo distinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo aiunt, pilam retinere; quod acceperat, testificari; tabulas obfirmare velle: Epicurum disertim dicere. Est tamen: dicit, ut opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus. Quid multa? Graecus facilis et valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam literis, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. in quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Graeculum, ut assentatorem, ut poetam. devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Graecus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas. revocare se non poterat, familiaritate implicatus; et simul inconstantiae famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia coenarum conviviorumque genera, adulteria denique eius delicatissimis versibus expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa, a multis lecta et audita, recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab huius loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna,

fortasse austerior et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam; siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi disciplinam: quam qui proficitur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. Sed idem casus illum ignarum, quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimae atque intemperantissimae pecudis coeno et sordibus inquinavit.

Qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset: quae quidem laudatio hominis turpissimi, mihi ipsi erat paene turpis: *Non illa tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui.* Nimis magna poena, te consule, constituta est, sive malo poetae, sive libero. Scripsisti enim, *Cedant arma togae.* Quid tum? Haec res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicae incisum est, *Velitis, iubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit: sed quod vindicavit.*

30 Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed
73 Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequere: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, *Cedant arma togae.* Tuae dicis, inquit, togae summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum et gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne et otii, toga; contra autem arma tumultus atque belli; more poetarum lo-

cutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci
 atque otio concessurum. Quaere ex familiari tuo, 74
 Graeco illo poeta: probabit genus ipsum, et agnos-
 cet, neque te nihil sapere mirabitur. At in illo al-
 tero, inquit, haeres, *Concedat laurea laudi*. Immo
 mehercule, habeo tibi gratiam. haererem enim, nisi
 tu me expedisses. nam cum tu timidus ac tremens,
 tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis
 fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecisti;
 indicasti, non modo amplissimae, sed etiam mini-
 mae laudi lauream concessisse. Atque ista ratione
 hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium ini-
 micum mihi isto versu esse factum; ut, si versus
 mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit,
 videatur mihi perniciēs esse quaesita. Omitto, nihil 75
 istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum,
 quem, quantum potuissē, multis saepe orationibus
 scriptisque decorassē, hunc uno violare versu. Sed
 sit offensus: primo nonne compensabit cum uno ver-
 ficulo tot mea volumina laudum suarum? Quodsi est
 commotus, ad perniciemne, non dicam amicissimi,
 non ita de sua laude meriti, non ita de republica,
 non consularis, non senatoris, non civis, non li-
 beri: in hominis caput ille tam crudelis propter ver-
 sum fuisset? Tu quid, tu apud quos, tu de quo di- 31
 cas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad
 tuum et Gabinii scelus; neque id occulte. nam pau-
 lo ante dixisti, me cum iis configere, quos despi-
 cerem; non attingere eos, qui plus possent, quibus
 iratus esse deberem. quorum quidem (quis enim
 non intelligit, quos dicas?) quamquam non est

una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus eius erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua coniunctione dignissimum iudicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie factae, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius, impulsu vestro, collocaverunt, vestrae cupiditates provinciarum, effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare iudicio non liceret, cum certi homines non studium eius a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicae salute coniunctas. quos ille ad te, et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetur, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatus consulto rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. Ecquid, infelix, recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus praeter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset,

aut ego : nihil opus esse armis, nihil contentione : me posse iterum rempublicam servare, si cessissem : infinitam caedem fore, si restissem : deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno plebis defuturum. Hic tu hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi debere esse dicis? Ego C. Caesarem non eadem de repub- 32
lica fensisse, quae me, scio : sed tamen, quod iam 79
de eo, his audientibus, saepe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiae cupiditatem, adductus ad causam : non postulabam, ut ei carissimus essem, cuius ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quae superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quae ipse gesserat, conciderent, si ego restissem; cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meae? Sed praeterita omitto. me ut Cn. 80
Pompeius omnibus suis studiis, laboribus, vitae periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiae fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meae, frequens assideret, senatui sententiam praestaret, in concionibus non modo se defensores salutis meae, sed etiam supplicem pro me profiteretur; huius voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi et adiutorem C. Caesarem adiun-

xit. Iam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, aequè mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam
 81 mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiam si ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentio- nis odium simul cum ipsa pugna armisque ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum diffidebamus. habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species eius
 33 et pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, et quod vobis audientibus saepe iam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Caesar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem inexpiabilemque praeberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. cuius ego imperio non Al-
 pium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redun-
 dantem, Germanorum immaniſſimis gentibus obii-
 82 cio et oppono. Perfecit ille, ut, si montes refedissent, annes exaruisſent, non naturae praesidio, sed victoria sua rebusque gestis, Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimicitiiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicae praeterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosſes coniunctionem meam et Caesaris, eludebas, cum a me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi

nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

Nunquam istam imminuam curam insitiando tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicae negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquam languet iuventus, nec perinde, atque debebat, in laudis et gloriae cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abiectum hoc cadaver, consularibus spoliis nudare non nolint, praesertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi eius, a quo missus eras, simillimus exstitisses.

An vero tu parum putas investigatas esse a nobis ³⁴ labes imperii tui, stragesque provinciae? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt, et prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia a Dyrrachinis ob necem hospitis tui Platoris, eius ipsius domum evertisti, cuius sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, et Thessalonicam fide tua venire iussisti. quem ne maiorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subiicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret: cum quidem tibi etiam accessio ⁸³ fuit ad necem Platoris, Pleuratus eius comes; quem necasti verberibus, summa senectute confectum.

Idemque tu Rabocentum, Bessicae gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna praesidia et auxilia a Bessis perditum equitumque polliceretur. neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Deseletis, quae natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium praetorem, tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti; eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. ita perpetuos defensores Macedoniae, vexatores ac perditores effecisti. vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Theffalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coe-

35 gerunt. A te Iovis Urii fanum antiquissimum bar-

85 barorum sanctissimumque direptum est: tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necari, pacati atque focii nefario bello laceffiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum.

86 Quid avaritiae, quae criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quae maxime nota sunt, dicam. Nonne festertium centies et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditio-

ne mei capitis adscriperas, ex aerario tibi attributum, Romae in quaestu reliquisti? nonne, cum CC talenta tibi Apolloniatae Romae dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, hiberna cum legato praefectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates: quae non solum bonis sunt exhaustae, sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti aestimandi? qui honorarii? si quidem potest vi et metu extortum, honorarium nominari. quod cum peraeque omnes, tum acerbissime Boeotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. unus tu dominus, unus aestimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti. Quid ego re- 36
rum capitalium quaestiones, reorum pactiones, re- 87
demptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, et quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum omni totius provinciae pecore compulsio, pellium nomine, omnem quaestum illum domesticum paternumque renovasti? videras enim grandis iam puer, bello Italico, repleti quaestu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus praefuisset. quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quaecunque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid? centuria- 88
tus palam venditos? quid? per tuum servulum or-

dines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio et conatus tuus? quid debilitatio atque abiectio animi tui, Macedonia praetoria nuntiata, cum tu non solum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exfanguis et mortuus concidisti? quid quaestor aedilitius reiectus? praepositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Baebius, vir fortis, interfectus iussu tuo? Quid? quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque iacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti? quid? quod, cum sustentare vix posses moerorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasium cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante, et Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid? quod, cum inde te recipiens, in villa Euchaediae, quae fuit uxor Exegisti, iacuisti moerens aliquot dies; atque inde obsoletus Theffalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroeam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, 37 scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, 90 quod te diutissime torfit, cum modo velles, modo nolles. lex enim generi tui et decerni et accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, accepta ta-

men et devorata pecunia, ut in Achaeorum centum talentis, evomere non poteras : vocabula tantum pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data : mitto numerum navium, summamque praedae : mitto rationem exacti imperatque frumenti : mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti praemiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. Aetoliam, quae procul a barbaris disiuncta gentibus in sinu pacis posita, medio fere Graeciae gremio continetur, (o Poena, o Furia sociorum !) decedens, miseram perdidisti. Arfinoen, Stratum, Naupaetum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciae sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, praeclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Aetoliae repentinus interitus, exercitum dimisisti : neque ullam poenam, quae tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis : Albucius, cum in Sardinia triumphasset, Romae damnatus est. hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropaea posuit : eaque, quae bellicae laudis victoriaeque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt, noster hic praeposterus imperator, amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciae praesidio et reliquis

militibus orbatae, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropaeorum inscribi incidique posset, Dyrrachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulo ante Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. quibus cum iuratus affirmasset, se, quae deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, et ultimas Hadriani maris oras petivit. Cum interim Dyrrachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere coeperunt, et, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. sic odium, quod in ipsum attulerant, id in eius imaginem ac simulacrum profuderunt. Quae cum ita sint, non dubito, quin, cum haec, quae excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem, et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. admoneri me satis est. admonebit autem nemo alius, nisi reipublicae tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid sentis, lege iudiciaria lata, quos posthac iudices simus habituri? non aequalegetur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli

coniiciuntur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem coniicietur. Iudices iudicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitum invitabis: res ipsa, et reipublicae tempus aut me ipsum, quod nolum, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehorabitur.

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quae fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista, quae in te flagitatur, obtigit P. Rutilio; quod specimen habuit haec civitas innocentiae. maior mihi iudicium et reipublicae poena illa visa est, quam Rutilij. L. Opimius eiectus est e patria, is, qui praetor et consul maximis rempublicam periculis liberarat. non in eo, cui facta est iniuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris ac conscientiae poena permansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonae deae pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita iudicarent, pari scelere obstrictos arbitraretur? An ego exspectem, dum de te quinque et septuaginta tabellae diribeantur; de quo iam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum iudicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi saluratione dignum putet? omnes

memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a republica detestantur. legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites exstant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratae Athenae: Dyrachium et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bullienses illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Boeotii exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhaebia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Aetolia amissa: Dolopes, finitimique montani, oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem venisse fenserunt. Ad horum omnium iudicia tot atque tanta domesticum iudicium accessit sententiae damnationis tuae: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullae ad senatum e provincia literae, nulla ex trinis aetivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et feminario triumphorum, cum arida folia laureae retulisses; cum ea abiecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te *fecisse* *videri* pronuntiavisti. qui si nihil gesseras dignum honore; ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laurea-

ti fasces, quod illa tropaea, plena dedecoris et risus, te commentatum esse declarant; quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempublicam esse gestam, neque praefens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper 41
 ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cuius- 98
 que fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum iudicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem focii, quem foederati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipse oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet? Nunquam ego sanguinem 99
 expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis et probis commune, supplicium legis ac iudicii; sed abiectum, contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia; quidquid increpuiisset, pertimescentem; diffidentem tuis rebus; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleste fe-

ram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum; nec minus laetabor, cum te semper fordidum, quam si paulisper fordidatum videbo.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

T. ANNIO MILONE
ORATIO OCTAVA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum summas diu inter se inimicitias exercuissent T. Annius Milo & Publius Clodius, & saepe alter alteri mortem minatus esset, accidit, ut, quo anno Milo consulatum, Clodius praeturam petebat, sibi obviam in via Appia cum magno fervorum comitatu fierent, Clodio Romam revertente, Milone autem Lanuvium flaminis prodendi causa proficiscente. Hic orta primum inter servos rixa, pervenit tandem ad ipsos dominos pugna, qua P. Clodius interfectus est. Delato in urbem Clodiano cadavere, vehementer sunt Clodiani, cum sua sponte, tum concitantibus Fulvia uxore, & Munatio Planco, & Q. Pompeio, Tribb. pl. commoti, & magna Miloni invidia creata est. Populus etiam, Sexto Clodio scriba duce, corpus mortui intulit curiae, ibique cremavit; quo igne curia & adiuncta Porcia basilica combusta est. Ea res cum invidiam conflasset Clodianis, rediit in urbem Milo, nihiloque minus atque antea consulatum petiit. Tandem, cum SCto permessa esset Cn. Pompeio respublica, isque ex eodem SCto delectus habuisset celeriter; duo adolescentes, Appii Claudii, duo Valerii & L. Herennius Balbus, qui mortem Clodii persequi constituerant, postulaverunt apud eum familiam & Milonis & Faustae uxoris eius exhibendam. Aderat Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Caco, Faustus Sulla. Q. ergo Hortensius negabat, servos Mi-

lonis exhiberi posse, quod essent manumissi, cum caput domini uli essent. Postea vero quam Cn. Pompeius consul erat ex Scto ab interrege Ser. Sulpicio creatus V Kal. Mart. statim consulatu inito, legem tulit de vi, qua nominatim caedem in via Appia factam complexus est, & hanc iudicii habendi rationem praescripsit, ut primo Quaesitor non esset, de more, Praetor, sed suffragiis populi e Consularibus eligeretur; deinde, tribus diebus testes audirentur; deinde uno eodemque die ab accusatore & reo peroraretur. Cui legi cum obstitisset aliquandiu M. Coelius tribunus pl. quod privilegium in Milonem ferri diceret, perlata tandem est. Creatus est Quaesitor Cn. Domitius Ahenobarbus. Is, cum Pompeius iudices ex omnibus ordinibus claros eosque trecentos proposuisset, octoginta & unum ex iis sortitus est. Ex his postquam accusator & reus quinos e singulis ordinibus reiecissent, unus & quinquaginta relictis sunt, XVIII senatores, XVII equites & XVI tribuni aerarii. Ipso iudicii tempore omnes tota urbe tabernae clausae, & in foro omnibusque eius aditibus praesidia disposita erant. Accusatoribus tribus respondit unus Cicero, sed non ea, qua solebat constantia, quod, cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, quos ne metus quidem circumstantium militum coercerat. Oratio ea excepta est, sed scripta post ab eo accuratius. Defensionis hac ratione usus est, ut Clodium iure a Milonis servis interfectum ostenderet, quod Clodius Miloni esset insidiatus. Id his argumentis confirmat, quod utilior Clodio Milonis, quam Miloni Clodii mors fuisset; quod Clodius improbis moribus fuisset, & spem impunitatis habuisset; quod ipse Clodius Miloni mortem denuntiavisset; & denique Clodius insidiandi maiorem facultatem in isto itinere habuisset, quam Milo. Reliqua oratio in aliis sceleribus Clodii & integritate Milonis versatur.

ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipublicae

salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen haec novi iudicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem iudiciorum requirunt. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, nobis afferunt tamen horroris aliquid; ut in foro, et in iudicio, quamquam praesidiis salutaribus et necessariis septi [sumus], tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem; cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitiae suae putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed praesidium denuntiant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensionis meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est; neque eorum quisquam, tuos undique intuentes cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et huius exitum iudicii exspectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodie-

2 no die decertari putat. Unum genus est adversum
 infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor ra-
 pinis, et incendiis, et omnibus exitiis publicis pavit;
 qui hesternam etiam concione incitati sunt, ut vobis
 voce praerent, quid iudicaretis. quorum clamor si
 qui forte fuerit, admonere vos debet, ut eum civem
 retineatis, qui semper genus illud hominum, clamo-
 4 resque maximos pro vestra salute neglexit. Quam-
 obrem adeste animis, iudices, et timorem, si quem
 habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis et forti-
 bus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas
 vobis iudicandi fuit; si denique unquam locus amplif-
 simorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua stu-
 dia erga fortes et bonos cives, quae vultu et verbis saepe
 significassent, re et sententiis declararent; hoc pro-
 fecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut
 statuatis, utrum nos, qui semper vestrae auctoritati
 dediti fuimus, semper miseri lugeamus; an diu vexati
 a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram
 5 fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid
 enim nobis duobus, iudices, laboriosius? quid magis
 sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest?
 qui spe amplissimorum praemiorum ad rempublicam
 adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere
 non possumus? Equidem ceteras tempestates et pro-
 cellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper
 putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bo-
 nis contra improbos senserat: in iudicio vero, et in
 eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi
 viri iudicarent, nunquam existimavi spem illam esse
 habituros Milonis inimicos, ad eius non salutem mo-

do extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, iudices, T. 6
 Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute rei-
 publicae gestis, ad huius criminis defensionem non
 abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clo-
 dio factas; nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc
 nobis multa propter praeclara in rempublicam me-
 rita condonetis; nec postulaturi, ut, si mors P. Clo-
 dii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis
 potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sin
 illius insidiae clariores hac luce fuerint; tum denique
 obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera amisi-
 mus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum
 audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

Sed, antequam ad eam orationem venio, quae est 3
 propria nostrae quaestionis, videntur ea esse refu- 7
 tanda, quae et in senatu ab inimicis saepe iactata
 sunt, et in concione saepe ab improbis, et paulo an-
 te ab accusatoribus; ut, omni errore sublato, rem
 plane, quae venit in iudicium, videre possitis. Ne-
 gant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem oc-
 cifum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homi-
 nes stultissimi disputant? nempe in ea, quae primum
 iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri;
 qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani
 comitiis liberatus est, cum sua manu sororem inter-
 fectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc igno- s
 ret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari so-
 lere omnino esse factum; aut recte ac iure factum ef-
 se defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Af-
 ricanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno ple-

bis, in concione feditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, iure caesum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nafica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimae deae
 9 sententia liberatum. Quodsi duodecim tabulae nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad
 4 occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus [militaris] in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Infidiatore vero et latroni
 10 quae potest inferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non

docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas infidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset; omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quae non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa verat: ut, cum causa, non telum quaereretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.

Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, Caedem, in qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant huius ambusti tribuni plebis illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, discernere. Quae quidem si potentia est appellanda po-

tius, quam, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quaestionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. erant enim leges, erant quaestiones, vel de caede, vel de vi; nec tantum moerorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cuius enim de illo incesto stupro iudicium decernendi senatui potestas esset erepta; de eius interitu, quis potest credere, senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est caesus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum inesset in re vis et insidiae, crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quodsi, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quaestionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaere-

retur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione, sublata est.

At enim Cn. Pompeius rogatione sua, et de re, ¹⁵ et de causa iudicavit. tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quaereretur. Quid porro quaerendum est? factumne sit? at constat. a quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur; cum videret nos fateri; neque quaeri unquam iussisset, nec vobis tam salutarem hanc in iudicando literam, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisset videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putavit. Iam illud dicet ipse profecto, ¹⁶ quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an tempori. Domi suae nobilissimus vir, ⁷ senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, paene patronus, avunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de eius morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suae quiescenti, illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset,

omnes esse cuperent, eius ne necessariam quidem ex-
 17 spectatam esse mortem? Num igitur ulla quaestio
 de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita?
 quia non alio facinore elari homines, alio obscuri
 necantur. Interfit inter vitae dignitatem summorum,
 atque infimorum. mors quidem illata per scelus iis-
 dem et poenis aeneatur, et legibus. Nisi forte ma-
 gis erit parricida, si quis consularem patrem, quam
 si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit
 P. Clodii, quod is in monumentis maiorum suo-
 rum sit interfectus. hoc enim saepe ab istis dicitur.
 perinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, non
 qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii la-
 18 trocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum
 ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Pa-
 pirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum:
 homo enim nobilis in suis monumentis equitem Ro-
 manum occiderat. Nunc eiusdem Appiae nomen quan-
 tas tragoedias excitat? quae cruentata antea caede ho-
 nesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc cre-
 bro usurpatur, posteaquam latronis et parricidae fan-
 guine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro?
 comprehensus est in templo Castoris servus P. Clo-
 dii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum col-
 locarat. extorta est confitenti sica de manibus. caruit
 foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publi-
 co: ianua se ac parietibus, non iure legum iudicio-
 19 rumque texit. Num quae rogatio lata? num quae no-
 va quaestio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tem-
 pus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa sum-
 ma omnia fuerunt. Insidiator erat in foro colloca-

tus, atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicae tempore, quo si unus ille occidisset, non haec solum civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. minus dolendum fuit re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, iudices, ex P. Clodii ²⁰ telis, et ex cruentis eius manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel reipublicae fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quaestionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, ⁸ Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre potest. luget senatus: moeret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: affliçantur coloniae: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profecto causa, ²¹ iudices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quaestionem ferendam: sed homo sapiens, et alta quadam mente praeditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium laetitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae. multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. neque enim hoc co-

- gitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt, propterea, quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos coniunxit cum bonis. ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, *L. Domiti*, huic quaestioni praeesse maxime voluit, nihil quaesivit aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. ex consularibus te creavit potissimum. dederas enim, quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, iudices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu iudicatum est; et lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, iuris tamen disceptationem esse voluit; et electi iudices, isque praepositus quaestioni, qui haec iuste sapienterque disceptet: reliquum est, iudices, ut nihil iam aliud quaerere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quaeso diligenter attendite.
- P. Clodius* cum statuisset omni scelere in praetura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse

comitia anno superiore, ut non multos menses praeturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quaereret: subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transfudit, non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat ei, mancam ac debilem praeturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. contulit se ad eius competitors; sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia suis, ut dicitabat, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani saepe esse declaratum: palam agere coepit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos 26 agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minime obscura. etenim palam dicitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. significavit hoc saepe in senatu: dixit in concione. quin etiam Favonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret, Milo-

ne vivo, respondit, triduo illum, ad summum quadriduo, periturum. quam vocem eius ad hunc M.
 30 Catonem statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter sollemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundam (quod re intellectum est) Miloni infidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua eius furor desideratus est, quae illo ipso die habita est, relinqueret : quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit : calceos et vestimenta mutavit : paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est : deinde profectus est id temporis, cum iam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus, ut solebat ; sine uxore, quod nunquam fere : cum hic infidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, paenulatus, magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum eius, hora fere undecima, aut non multo secus. Itatim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. adversi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda, reiecta paenula, defluisset, seque acri animo defenderet ; illi, qui erat cum Clodio,

gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc iam interfectum putarent, caedere incipiunt eius servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum et praesenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent; fecerunt id [servi Milonis] (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Haec, si- I I
cut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia 30
est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni. nihil sane id pro-
fit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem ser-
vare potuerit, quin una rempublicam vosque serva-
ret. Si id iure non posset; nihil habeo, quod defen-
dam. sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris,
et mos gentibus, et feris natura ipsa praescripsit, ut
omnem semper vim, quacunque ope possent, a cor-
pore, a capite, a vita sua propulsarent; non pote-
stis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iu-
dicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut il-
lorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum.
Quodsi ita putasset; certe optabilius Miloni fuisset 31
dare iugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque
tum primum petitem, quam iugulari a vobis, quia
se illi non iugulandum tradidisset. sin hoc n^o ve-
strum ita sentit; illud iam in iudicium venit, non,

- occisusne sit, quod fatemur; sed iure, an iniuria: quod multis in causis saepe quaesitum est. Insidias factas esse constat; et id est, quod senatus contra rem publicam factum iudicavit: ab utro factae sint, incertum est. de hoc igitur latum est, ut quaereretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit; et Pompeius de iure, non de facto, quaestionem tulit.
- 12 Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto nihil. si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamus.
- 32 Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat; etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut praetor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam, ut his consulibus praetor esset, quibus si non adiuvantibus, at conniventibus certe, speraret, se posse rem publicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium videretur se debere arbitrarentur; et, si vellent, fortasse videretur possent frangere hominis sceleratissimi cor-
- 33 boram iam vetustate audaciam. An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versaminum vestrae peregrinantur aures, neque in

hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces urbis et pestes reipublicae,) fuerit impositurus nobis omnibus atque iniustus? Exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbaque nocturna, tanquam Palladium, sustulisse, ut praecclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiae. Quid? tu me iratum, Sexte, 13 putas tibi, cuius tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum abiecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. quam rem etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprorsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii praeturam non sine maximo rerum no- 34 varum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At non, P. Clodio remoto, usitatis iam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidie augebatur

frangendis furoribus Clodianis, iam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est. non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico, maiora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc; quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat, ut odisset, primum defensores salutis meae; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremo etiam accusatorem suum. reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine iniusto, quam etiam iustum?

14 Reliquum est, ut iam illum natura ipsius consue-
36 tudoque defendat; hunc autem haec eadem coarquant. nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum, moerentibus vobis, urbe cessi, iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur causa iusta restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiciendi? Diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat; et mihi, videlicet in causa aut mala, aut mea, non et praeclarissi-

ma, et vestra, iudicium timendum fuit? Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me obiici nolui. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hor- 37
 tensium, lumen et ornamentum reipublicae, paene interfici fervorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea fica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Haec intentata nobis est: huic ego vos obiici pro me non sum passus: haec infidiata Pompeio est: haec istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: haec, haec eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam paene confecit. Quid simile Milonis? cuius 38
 vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. quem si interficere voluisset, quantae, quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, iure se ulcisci? potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta? potuitne, L. Caecilii, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiae concursus, quem mea salus concitavit, facti illius gloriam libens agnovisset; ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem

15 pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarif-
 39 simus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Len-
 tulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, de-
 fensor vestrae voluntatis, patronus illius publici
 consensus, restitutor salutis meae: septem praeto-
 res, octo tribuni plebis; illius adversarii, defenso-
 res mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus,
 illius hostis; cuius sententiam senatus omnis de sa-
 lute mea gravissimam et ornatissimam secutus est;
 qui populum Romanum cohortatus est; qui, cum
 de me decretum Capuae fecit, ipse cunctae Italiae
 cupienti, et eius fidem imploranti, signum dedit,
 ut ad me restituendum Romam concurrerent: om-
 nia tum denique in illum odia civium ardebant de-
 siderio mei; quem si qui tum interemisset, non de
 40 impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur. Tam-
 en se Milo continuit, et P. Clodium ad iudicium
 bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Mi-
 lone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum
 in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus
 factus est; quae tum non modo occasio, sed etiam
 causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M.
 Antonius summam spem salutis bonis omnibus at-
 tulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus rei-
 publicae partem fortissime suscepisset, atque illam
 belluam, iudicii laqueos declinantem, iam irretitam
 teneret; qui locus, quod tempus illud, dii immor-
 tales! fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras
 abdidisset, magnum Miloni fuit, conficere illam pe-
 ftem nulla sua invidia, Antonii vero maxima glo-
 41 ria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit?

cum ille vi in septa irrupisset, gladios destringendos, lapides iaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

Quem igitur cum omnium gratia noluit; hunc 16
 voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus; hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Praesertim, iudices, 42
 cum honoris amplissimi contentio, et dies comitorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timemus; rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis saepe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum 43
 atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus prae se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciae est, iudices, quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? in utro igitur haec fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut praeclari,

aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia poenamque contemferat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

- 44 Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quaedam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogi-
- 17 taret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemad-
- 45 modum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperearet, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem
- 46 potuit? primum quaero, qui scire potuerit; quod vos idem in Clodio quaerere non potestis: ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire pos-

fet; omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu
 unde quaesivit? quaesierit sane. videte, quid vobis
 largiar. servum etiam, ut Arrius, meus amicus,
 dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestro-
 rum. dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interam-
 nas, familiarissimus et idem comes P. Clodii: cu-
 ius iam pridem testimonio Clodius eadem hora In-
 teramnae fuerat et Romae, P. Clodium illo die
 in Albano mansurum fuisse; sed subito ei esse nun-
 tiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque
 Romam repente constituisse proficisci. dixit hoc co-
 mes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, iudices, 18
 quantae res his testimoniis sint confectae. primum 47
 certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse,
 ut insidiaretur in via Clodio; quippe qui ei obvius
 futurus omnino non erat. deinde (non enim video,
 cur non meum quoque agam negotium,) scitis, iu-
 dices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dice-
 rent, Milonis manu caedem esse factam, consilio ve-
 ro maioris alicuius. Videlicet me latronem ac sica-
 rium abiecti homines et perditii describebant. Iacent
 suis testibus hi, qui Clodium negant eo die Romam,
 nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi:
 liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suscipa-
 ri quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc per- 48
 sequar cetera. nam occurrit illud: Ne Clodius qui-
 dem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano
 mansurus, siquidem exiturus ad caedem e villa non
 fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri mor-
 te nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appro-
 pinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clo-

dius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una
 fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: te-
 stamentum autem palam fecerat, et illum heredem
 et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam
 efflantem reliquisset, eum mortuum, postridie hora
 19 decima denique ei nuntiabatur? Age, sit ita factum:
 49 quae causa, cur Romam properaret? cur in noctem
 se coniiceret? quid afferebat causam festinationis?
 quod heres erat? primum erat nihil, cur properato
 opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat,
 quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si
 postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi noc-
 turnus ad urbem adventus vitandus potius, quam
 expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset,
 si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsi-
 50 dendum atque exspectandum fuit. Noctu, invidioso
 et pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti
 non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam con-
 fitentem, volunt. Sustinisset hoc crimen primum ipse
 ille latronum occultator et receptator locus, dum ne-
 que muta solitudo indicasset, neque caeca nox osten-
 didisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spo-
 liati, bonis expulsi, multi etiam haec timentes in
 suspicionem caderent: tota denique rea citaretur
 51 Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit
 Clodius ad se, ad Albanum. quod ut sciret Milo, il-
 lum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum,
 etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam
 suam, quae viam tangeret, deversurum. cur ne-
 que ante occurrit, ne ille in villa resideret; nec eo
 in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni 52
 etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quae
 concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium
 fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum huius
 nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi in-
 ferenda; huius tantum in repellenda: mortem ab illo
 denuntiata Miloni et praedictam palam; nihil un-
 quam auditum ex Milone: profectiois huius diem
 illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hu-
 ius iter necessarium; illius etiam potius alienum:
 hunc prae se tulisse, se illo die Roma exiturum: il-
 lum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius
 rei mutasse consilium; illum causam mutandi con-
 siliu finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope ur-
 bem exspectandam; illi, etiamsi hunc non timeret,
 tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuen-
 dum.

Videamus nunc id, quod caput est: locus ad in- 20
 fidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fue- 53
 rit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum, et
 diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo
 in fundo, propter insanas illas substructiones, fa-
 cile mille hominum versabatur valentium. edito ad-
 versarii atque excelso loco superiorem se fore pu-
 tabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam
 potissimum elegerat? an in eo loco est potius ex-
 spectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum
 cogitarat? Res loquitur, iudices, ipsa: quae semper
 valet plurimum. Si haec non gesta audiretis, sed 54
 picta videretis; tamen appareret, uter esset insidia-
 tor, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur

in rheda paenulatus, una federet uxor. quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum paenula irretitus, rheda impeditus, uxore paene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id praesertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat, in Alfiensi esse. villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat? mora et tergiversatio. dum hic veniret, locum relinquere noluit.

21 Age nunc, iter expediti latronis, cum Milonis im-
 55 pedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum sine ea: nunquam non in rheda; tum in equo: comites Graeculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, et ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec
 56 vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis praemiis propositam et paene addictam sciebat, nunquam in periculum sine praesidio et sine custodia proiicie-

bat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui saepe spoliantem iam et exultantem evertit, et perculit ab abiecto. adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis; qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de eius extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, haesit in iis poenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? me- 57 tuebat scilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non possent; ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaeris? occideritne? Iure, an iniuria? nihil ad tortorem. facti enim in eculeo quaestio est, iuris in iudicio. Quod igitur in 22 causa quaerendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quaeris, quam cur parum amplis affecerit praemiis; nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper con- 58 stanter et fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quae tamen huius auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim praemium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque fatiavit. quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic ve-

ro nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum praemium persolutum. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quaestio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accersit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat; cuius de morte, tanquam de caeremoniis violatis, quaeritur. Sed tamen maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, non quin posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quaeritur, *verum inveniri potest?* Age vero, quae erat, aut qualis quaestio? Heus tu Rufcio, verbi causa, cave sis mentiaris. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quaestione certius? Subito arrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas coniiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius? quid incorruptius?

23 Quodsi nondum satis cernitis, cum res ipsa tot
 61 tam claris argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse; recordamini, per deos immortales! quae fuerit celeritas reditus eius: qui ingres-

flus in forum, ardente curia: quae magnitudo ani-
 mi, qui vultus, quae oratio. Neque vero se populo
 solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui
 modo, sed etiam publicis praefidiis et armis: neque
 his tantum, verum etiam eius potestati, cui senatus
 totam rempublicam, omnem Italiae pubem, cunc-
 ta populi Romani arma commiserat: cui nunquam
 se hic profecto tradidisset, nisi causae suae confide-
 ret; praesertim omnia audienti, magna metuenti,
 multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est
 conscientiae, iudices, et magna in utramque partem:
 ut neque timeant, qui nihil commiserint; et poe-
 nam semper ante oculos versari putent, qui pec-
 carint. Neque vero sine ratione certa, causa Milonis ⁶²
 semper a senatu probata est. videbant enim sapien-
 tissimi homines facti rationem, praesentiam animi,
 defensionis constantiam. An vero oblitus estis, iudi-
 ces, recenti illo nuntio necis Clodianae, non mo-
 do inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed
 nonnullorum etiam imperitorum? negabant eum
 Romanum esse rediturum. Sive enim illud animo ira- ⁶³
 to ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret
 inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clo-
 dii putasse, ut aequo animo patriam careret, cum
 sanguine inimici expleisset odium suum: sive etiam
 illius morte patriam liberare voluisset, non dubita-
 turum fortem virum, quin, cum suo periculo sa-
 lutem reipublicae attulisset, cederet aequo animo
 [legibus], secum auferret gloriam sempiternam,
 nobis haec fruenda relinqueret, quae ipse servasset.
 Multi etiam Catilinam atque illa portenta loque-

bantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias
 64 suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quae certe vera existissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

24 Quid, quae postea sunt in eum congesta? quae quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientia, perculissent, ut sustinuit, dii immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, frenorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domum in clivo Capitolino scutis refertam: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Haec non delata solum, sed paene credita; nec ante repudiata sunt,
 65 quam quaesita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, iudices: nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam fuerit audiendus popa Licinius, nescio quis, de circo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse; deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis. de amicorum sen-

tentia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriaeque custodis tanta suspitione non metu exanimari : sed mirabar tamen, credi popae : confessionem fervorum audiri : vulnus in latere, quod acupunctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestantissima virtute virum, timidum suspicari : diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa atque infidiose ficta comperta sunt. Quodsi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc iam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello ea voce, ut me audire possis,) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas : si Italiae delectus, ut nonnulli conquistores tui dictitant, si haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta iuventus, quae tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt :

magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et praestantissimus dux electus, et tota res-
 68 publica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicae partes aegras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quodsi Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa taeterrima peste saepissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adiutum in petitione praeturae: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quae si non probaret: si tibi ita penitus inhaesisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: nae iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam fa-
 26 cit. Vide, quam sit varia vitae commutabilisque
 69 ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicis, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, (qui quam crebro accidat, experti debemus scire,) et amicis-

simi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc cre- 70
dat, Cn. Pompeium, iuris publici, moris maiorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *Ne quid respublica detrimenti caperet*; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis; hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in eius consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret? Satis iudicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod ve- 71
ro in illo loco, atque illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse et more maiorum, et suo iure posset?) sed praesidio esse; ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere iudicare.

Nec vero me, iudices, Clodianum crimen mo- 27
vet; nec tam sum demens, tamque vestri sensus 72
ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. de qua, si iam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Maelium, qui annona levanda, iac-turisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi:

non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per
 seditionem abrogavit; quorum interfectores imple-
 runt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum,
 (auderet enim dicere; cum patriam periculo suo
 liberasset,) cuius nefandum adulterium in pulvina-
 ribus sanctissimis nobilissimae feminae comprehen-
 73 derunt: eum, cuius supplicio senatus sollennes re-
 ligiones expiandas saepe censuit: eum, quem cum
 sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucul-
 lus iuratus se, quaestionibus habitis, dixit compe-
 risse: eum, qui civem, quem senatus, quem po-
 pulus, quem omnes gentes, urbis ac vitae civium
 conservatorem iudicabant, fervorum armis exter-
 minavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem ter-
 rarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui,
 plurimis caedibus in foro factis, singulari virtute
 et gloria civem domum vi et armis compulit: eum,
 cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec
 in libidine: eum, qui aedem Nympharum incendit,
 ut memoriam publicam recensionis, tabulis publi-
 74 cis impressam, exstingeret: eum denique, cui iam
 nulla lex erat, nullum civile ius, nulli possessio-
 num termini: qui non calumnia litium, non in-
 iustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed ca-
 stris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non
 solum Etruscos, (eos enim penitus contemserat,)
 sed hunc Q. Varium, virum fortissimum, atque
 optimum civem, iudicem nostrum, pellere posses-
 sionibus, armis, castrisque conatus est: qui cum
 architectis et decempedis villas multorum hortos-
 que peragrabat: qui Ianiculo et Alpibus spem pos-

fessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, caementa, atque arma convexit: dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit aedificium exstruere in alieno: qui huic T. Furfanio, cui vi- 75
 ro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hor-
 torum possessione cessisset;) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum; qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Ap-
 pium fratrem, hominem mihi coniunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi deiecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit du-
 cere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine. Quam- 28
 quam haec quidem iam tolerabilia videbantur; etsi 76
 aequaliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo iam usu obduruerat et percallue-
 rat civitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant iam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium si ille nactus esset (omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones) vestra testa, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, a liberis, mediis, fidius, et a coniugibus vestris nunquam ille effrena-

tas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? haec, quae nota sunt omnibus? quae tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscrip-
77 turum fuisse, per quos totam rempublicam, res-
que privatas omnium possideret? Quamobrem, si
cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Ade-
ste, quaeso, atque audite cives: P. Clodium inter-
feci: eius furores, quos nullis iam legibus, nullis
iudiciis frenare poteramus, hoc ferro, et hac dex-
tera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum
ius, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in
civitate manerent: esset vero timendum, quonam
modo id ferret civitas. nunc enim quis est, qui
non probet? qui non laudet? qui non unum post
hominum memoriam T. Annium plurimum reipub-
licae profuisse, maxima laetitia populum Romanum,
cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et di-
cat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani
quanta fuerint gaudia, iudicare. multas tamen iam
summorum imperatorum clarissimas victorias aetas
78 nostra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam at-
tulit laetitiam, nec tantam. Mandate hoc memo-
riae, iudices. spero multa vos liberosque vestros
in republica bona esse visuros: in his singulis ita
semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum
vos visuros fuisse. In spem maximam, et, quemad-
modum confido, verissimam adducti sumus, hunc
ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, com-
pressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legi-
bus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore.
Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clo-

dio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quae tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuae possessionis habere potuissent?

Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius haec in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi praecipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices. nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. fingite animis: liberae enim sunt cogitationes nostrae; et, quae volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quae videmus. fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae, si possim efficere, ut Milonem absolvat, sed ira, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuis? quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae nemo praeter illum; si is, inquam, potuisset, ut quaestionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam voluisset illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis; et de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo interfector qui esset,

in confitendo ab iisne poenam timeret, quos libera-
 80 viffet? Graeci homines deorum honores tribuunt iis
 viris, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athe-
 nis? quae aliis in urbibus Graeciae? quas res divi-
 nas talibus institutas viris? quos cantus? quae car-
 mina? prope ad immortalitatis et religionem et me-
 moriam consecrantur. Vos tanti conservatorem pop-
 30 puli, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus
 nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemi-
 ni? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et
 magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium
 causa. quod ei certe non confitendum modo fuisset,
 30 verum etiam praedicandum. Etenim, si id non ne-
 81 gat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubita-
 ret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent pe-
 tenda? nisi vero gratus putat esse vobis, sui se ca-
 pitis, quam vestri defensorem fuisse: cum praeser-
 tim in ea confessione, si grati esse velletis, honores
 assequeretur amplissimos. si factum vobis non pro-
 baretur (quamquam qui poterat salus sua cuique non
 probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus
 civibus grata cecidisset; magno animo constantique
 82 cederet ex ingrata civitate. nam quid esset ingra-
 tius, quam laetari ceteros, lugere eum solum, prop-
 ter quem ceteri laetarentur? Quamquam hoc animo
 semper fuimus omnes in patriae proditoribus oppri-
 mendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, pe-
 riculum quoque et invidiam nostram putaremus. nam
 quae mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in
 consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus es-
 sem, si id, quod conabar, sine maximis dimicatio-

nibus meis me esse aufurum arbitrarer? quae mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis affitere bene meritos de republica cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Quamobrem uteretur eadem ⁸³ confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: et, si grata respublica esset, laetaretur; si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur.

Sed huius beneficii gratiam, iudices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et dii immortales sibi deberi putant. nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec coeli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui caeremonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his ³¹ corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest ⁸⁴ quiddam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturae tam praeclaro motu. nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua haec ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quae saepe in-

credibiles huic urbi felicitates atque opes attulit ;
 quae illam perniciem exstinxit ac sustulit : cui pri-
 mum mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque la-
 cessere fortissimum virum auderet, vincereturque ab
 eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et
 85 licentiam sempiternam. Non est humano consilio,
 ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium
 cura, res illa perfecta. religiones mehercule ipsae,
 quae illam belluam cadere viderunt, commosse se
 videntur, et ius in illo suum retinuisse. Vos enim
 iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, im-
 ploro atque testor, vosque Albanorum obrutae arae,
 sacrorum populi Romani sociae et aequales, quas
 ille, praeceps amentia, caesis prostratisque sanctissi-
 mis lucis, substructionum insanis molibus oppresse-
 rat : vestrae tum arae, vestrae religiones viguerunt,
 vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat :
 tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Iupiter,
 cuius ille lacus, nemora, finesque saepe omni ne-
 fario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum
 puniendum oculos aperuisti : vobis illae, vobis ve-
 stro in conspectu ferae, sed iustae tamen, et debi-
 36 tae poenae solutae sunt. Nisi forte hoc etiam casu
 factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bo-
 nae deae, quod est in fundo T. Sextii Galli, in
 primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam,
 inquam, Bonam deam, cum proelium commisisset,
 primum illud vulnus acciperet, quo taeterrimam
 mortem obiret; ut non absolutus iudicio illo ne-
 fario videretur, sed ad hanc insignem poenam re-
 32 servatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc eius

fatellitibus iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et huto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abiectus. non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi taeterrimo parricidae aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem eius lacerari, quam in quo vita esset damnata.

Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi 87
Romani, et crudelis videbatur, quae tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se palam a iudicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute rei publicae gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratuum privatorumque caedes fecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis eiecerat: instabat, urgebat: capere eius amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non poterant: incidebantur iam domi leges, quae nos nostris servis addicerent: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat eius co- 88
gitationibus nemo, praeter Milonem: ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu

33 contemserat : Milo unus urgebat. Hic, dii immortales ! ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret infidias. aliter perire peffis illa non potuit : nunquam illum respublica suo iure esset ulta. Senatus, credo, praetorem eum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere in
 89 privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in praetore coercendo fortes fuissent ? Primum Milone occiso, habuisset suos consules. deinde quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem crudelissime vexatum esse meminisset ? oppressisset omnia, possideret, teneret : lege nova, quae est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros, libertos suos fecisset. postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nul-
 90 lam haberetis. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec templa, atque ipsa moenia stare eo vivo tandem, et consulatum eius exspectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incendit ? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus ? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari ? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno ; qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus ? In curiam

potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuitis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cae-di vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Coelius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, et incredibili fide.

Sed iam fatis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuat³⁴is fortissimo viro, quam ipse non implorat; ego, etiam repugnante hoc, et implo-ro, et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videris, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoris pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, fervare cupimus; eorumque nos magis mi-

feret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet haec urbs praeclara, mihiq; patria carissima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meae! Ego cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant; mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tullii, quae plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli; nihil potest opitulari? Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse,

quae fecerit; timidis, et omnia circumspicientibus
 pericula, non negat. plebem et infimam multitudi-
 nem, quae P. Clodio duce, fortunis vestris immine-
 bat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fe-
 cisse commemorat; ut non modo virtute flecteret,
 sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet,
 ne, cum plebem muneribus placarit, vos non
 conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Se-
 natus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe
 esse perspectam; vestras vero, et vestrorum or-
 dinum occurfationes, studia, sermones, quemcun-
 que cursum fortuna dederit, secum se ablaturum
 esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem praeconis mo- 96
 do defuisse, quam minime desiderarit; populi vero
 cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem
 declaratum: nunc denique, si haec arma contra se
 sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti cri-
 men obstare. Addit haec, quae certe vera sunt, for-
 tes et sapientes viros non tam praemia sequi solere
 recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in
 vita, nisi praeclarissime fecisse; siquidem nihil sit
 praestabilius viro, quam periculis patriam liberare:
 beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civi-
 bus: nec tamen eos miseros, qui beneficio cives 97
 suos vicerint; sed tamen ex omnibus praemiis vir-
 tutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissi-
 mum esse praemium, gloriam: esse hanc unam,
 quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur;
 quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui
 viveremus: hanc denique esse, cuius gradibus
 etiam homines in coelum viderentur adscendere. De 98

me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meae invidiae subiiciuntur; tamen omni in hominum coetu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos, et actos, et institutos dies: centesima lux est haec ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera; qua fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et iam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria.

36 Haec tu mecum saepe, his absentibus; sed iisdem
 99 audientibus, haec ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum; sed, quo est ista magis divina virtus, eo maiore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, iudices, mihi tantum dolorem iniurietis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. quae si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis; cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? praeclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

100 Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum

pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium
 pro te appetivi : ego meum saepe corpus et vitam
 obieci armis inimicorum tuorum : ego me plurimis
 pro te supplicem abieci : bona , fortunas meas , ac
 liberorum meorum , in communionem tuorum tem-
 porum contuli : hoc denique ipso die , si qua vis
 est parata , si qua dimicatio capitis futura , depono.
 Quid iam restat ? quid habeo , quod dicam , quod
 faciam pro tuis in me meritis , nisi ut eam fortunam ,
 quaecunque erit tua , ducam meam ? Non recusō ,
 non abnuo : vosque obsecro , iudices , ut vestra be-
 neficia , quae in me contulistis , aut in huius salute
 augeatis , aut in eiusdem exitio occasura esse videat-
 is. His lacrymis non movetur Milo. est quodam in-
 credibili robore animi : exilium ibi esse putat , ubi
 virtuti non sit locus : mortem naturae finem esse ,
 non poenam. Sit hic ea mente , qua natus est. quid
 vos , iudices ? quo tandem animo eritis ? memoriam
 Milonis retinebitis : ipsum eiicietis ? et erit dignior
 locus in terris ullus , qui hanc virtutem excipiat ,
 quam hic , qui procreavit ? Vos , vos appello , for-
 tissimi viri , qui multum pro republica sanguinem ef-
 fudistis : vos in viri et in civis invicti appello peri-
 culo , centuriones , vosque milites : vobis non mo-
 do inspectantibus , sed etiam armatis , et huic iudicio
 praesidentibus , haec tanta virtus ex hac urbe expel-
 letur ? exterminabitur ? proiicietur ? O me miserum ,
 o infelicem ! revocare tu me in patriam , Milo , po-
 tuisti per hos : ego te in patria per eosdem retinere
 non potero ? quid respondebo liberis meis , qui te
 parentem alterum putant ? quid tibi , Q. frater , qui

nunc abes, conforti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quae est grata gentibus. a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquirerunt.

103 quo deprecante? me. Quodnam ego concepì tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxì? omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur hi, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorum reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. nam qui possum putare me restitutum esse, si diltrahor ab his, per quos restitutus sum?

38 Utinam dii immortales fecissent: (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator es-

104 set potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, et a vobis, iudices, conservandum virum! Minime, minime, inquit. immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriae natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? huius vos animi monumenta retinebitis; corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem

105 omnes urbes expulsam a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit: hanc ingratham, si eiecerit; miseram, si amiserit!

Sed finis fit. neque enim prae lacrymis iam loqui possum; et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudicibus legendis, optimum, et sapientissimum, et fortissimum quemque legit.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

C. RABIRIO POSTUMO
ORATIO UNDEQUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

A. Gabinius cum in Syria proconsulari imperio esset, a Ptolemaeo rege Aegypti decem millibus talentum acceptis, ausus est eum in regnum restituere, non modo sine ullo aut populi iussu aut S^Cto, sed etiam contra S. C. Itaque cum ex provincia redisset Romam, reus factus est, lege Iulia, de repetundis, a C. Memmio, &, quamvis defendente Cicerone, condemnatus est. Lis aestimata est totidem talentis, quot acceperat. Quae summa pecuniae cum ex bonis Gabinii redacta non esset, eadem lege Iulia accusatus est Rabirius Postumus, eques Romanus, quod ad eum pars illius pecuniae pervenisset, ut is, quod summae decem millium talentum deesset, solveret. Est ergo causa Rabirii appendicula causae Gabinianae, eodem accusatore, eodem defensore acta. Defensionis haec inita est ratio a Cicerone, ut ostenderet primo, lege de repetundis equestrem ordinem non teneri, quae avaritiae magistratuum provincialium coercendae causa lata sit: deinde ad Rabirium nullam partem pecuniae pervenisse, sed eum potius tantum pecuniae Ptolemaeo credidisse, ut, cum ea pecunia reddita non esset, omnibus bonis everfus & foro cedere coactus esset, nisi Caii Caesaris liberalitas eum sublevasset.

SI quis est, iudices, qui C. Rabirium, quod suae fortunae, fundatas praesertim atque optime constitutas, opes potestati regiae libidinique commiserit, reprehendendum putet; adscribat ad iudicium suum, non modo meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sententiam. neque enim cuiquam eius consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia eventis ponderemus; et, cui bene quid processerit, multum illum providisse; cui secus, nihil sensisse dicamus. Si existisset in rege fides; nihil sapientius Postumo: quia sefellit rex, nihil hoc amentius dicitur: ut iam nihil esse videatur, nisi divinare, sapientis. Sed tamen, si quis est, iudices, qui illam Postumi sive inanem spem, sive inconsultam rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem, vituperandam putet, ego eius opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipsa fortuna crudelissime videat huius consilia esse multata, ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitatis putet. Satis est, homines imprudentia lapsos non erigere: urgere vero iacentes, aut praecipitantes impellere, certe est inhumanum: praesertim, iudices, cum sit hoc generi hominum prope natura datum, ut si qua in familia aliqua laus forte floruerit, hanc fere, qui sunt eiusdem stirpis, quod sermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur, cupidissime persequantur: siquidem non modo in gloria rei militaris Paullum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitae, et in ipso genere mortis, imitatus est P. De-

cium filius. Sint igitur similia, iudices, parva mag-
 2 nis. Fuit enim, pueris nobis, huius pater C. Cu-
 3 rius, princeps ordinis equestris, fortissimus, et maxi-
 mus publicanus: cuius in negotiis gerendis magni-
 tudinem animi non tam homines probassent, nisi in
 eodem benignitas incredibilis fuisset; ut in augenda
 re non avaritiae praedam, sed instrumentum boni-
 4 tati quaerere videretur. Hoc ille natus, quamvis pa-
 trem suum nunquam viderat, tamen et natura ipsa
 duce, quae plurimum valet, et assiduis domestico-
 rum sermonibus, in paternae vitae similitudinem
 deductus est. multa gessit: multa contraxit: magnas
 partes habuit publicorum: credidit populis: in plu-
 ribus provinciis eius versata res est: dedit se etiam
 regibus: huic ipsi Alexandrino grandem iam antea
 pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos
 unquam suos destitit, mittere in negotium, dare par-
 tes, re augere, fide sustentare. Quid multa? cum
 magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris et
 consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Pto-
 lemaeus dolosis consiliis (ut dixit Sibylla, sensit Po-
 stumius,) Romam venit. huic egenti et roganti hic
 infelix pecuniam credidit: nec tum primum; nam
 regnanti crediderat absens: nec temere se credere
 putabat, quod erat nemini dubium, quin is in reg-
 5 num restitueretur a senatu populoque Romano. In-
 dando autem et credendo processit longius: nec suam
 solum pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stul-
 te: quis negat? aut quis iam non admonet? quod
 3 male cecidit, bene consultum putares? Sed est diffi-
 cile, quod cum spe magna sis ingressus, id non ex-

sequi usque ad extremum. Supplex erat rex : multa rogabat : omnia pollicebatur : ut iam metuere Postumus cogere, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius ; ut magis poeniteret coepisse, quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud : senatum corruptum esse dicunt. O dii immortales ! haec est illa exoptata iudiciorum severitas ? corruptores nostri causam dicunt : nos, qui corrupti sumus, non dicimus. Quid ergo ? senatum defendam hoc loco, iudices ? omni equidem loco debeo. ita de me est meritis ille ordo. sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista coniuncta est. Quamquam ad sumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium, suppeditata pecunia a Postumo est, factaeque syngraphae sunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Roma profectus esset ; tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, consumeret, quaerere. non enim latroni, sed regi credidit ; nec regi inimico populi Romani ; sed ei, cuius reditum consuli datum a senatu videbat ; nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, qui cum foedus feriri in Capitolio viderat. Quodsi creditor in culpa sit, non qui est improbe credita pecunia usus ; damnetur is, qui fabricatus gladium est, et vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cuius auctoritati te ab adolescentia dedisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi

enim causâ, quaecunque est, seiuncta a senatu est.

8 Quodsi item a Gabinio seiunctam ostendero, certe quod dicas, nihil habebis.

4 Est enim haec causa, *quo ea pecunia pervenerit*, quasi quaedam appendicula causae iudicatae atque damnatae. Sunt lites aestimatae A. Gabinio; nec praedes dati, nec ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recepta. Lex aequa est. Iubet [lex Iulia] persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum in lege Iulia, sicuti multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, et sanctius; inducatur sane etiam consuetudo huius generis iudiciorum nova. Sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia; per deos immortales! quid agimus, iudices? aut quem hunc morem novorum iudiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim haec consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis: iudex sedi: praetor quaesivi: defendi plurimos: nulla pars, quae aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. ita contendo, neminem unquam, *quo ea pecunia pervenisset*, causam dixisse, qui in aestimandis litibus appellatus non esset. in litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum. Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: et, cum erant appellati; si videbatur, statim contra dicere solebant, sin eius temporis recentem invidiam perti-

10

muerant; respondebant postea. quod cum fecissent, permulti saepe vicerunt. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. in litibus, Postumi nomen est nusquam. in litibus dico? modo vos iidem in A. Gabinium iudices sedistis. num quis testis Postumium appellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo iudicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus, ex ea causa, quae iudicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quae in iudicio A. Gabinii recitatae non sunt. quo teste? a quo tum appellatus nusquam est. qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua non tenetur.

Hic iam iudices, vestri consilii res est, vestrae sapientiae, quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. si enim, quid liceat, quaeritis; potestis tollere e civitate, quem vultis. tabella est, quae dat potestatem; occultat eadem libidinem: cuius conscientiam nihil est quod quisquam timeat, si non pertimescat suam. Ubi est igitur sapientia iudicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet; nec, quantum sibi permixtum, meminerit solum, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella iudicii. qua lege? Iulia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quo pecunia pervenerit, quod erat in Postumum: cum in Gabinium iudex essem, nihil Gabinio datum, cum eius lites aestimarentur. At nunc audio. Reus igitur Postumus est ea lege, qua non modo

6 ipse, sed totus etiam ordo solutus ac liber est. Hic
 13 ego nunc non vos prius implorabo, equites Romani,
 quorum ius iudicio tentatur, quam vos, senatores,
 quorum agitur fides in hunc ordinem; quae quidem
 cum saepe ante, tum in hac ipsa causa nuper est
 cognita. nam cum, optimo et praestantissimo consule
 Cn. Pompeio, de hac ipsa quaestione referente, exsisterent
 nonnullae, sed perpaucae tamen acerbae sententiae,
 quae censerent, ut tribuni, ut praefecti, ut scribae,
 ut comites omnes magistratum, lege hac tenerentur:
 vos, vos, inquam, ipsi, et senatus frequens resistit:
 et, quamquam tum, propter multorum delicta,
 etiam ad innocentium periculum tempus illud
 exarserat, tamen, cum odium non restingeretis,
 huic ordini ignem novum subiici non sivistis.
 14 Hoc animo igitur senatus. Quid? vos, equites
 Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia solebat,
 homo impurus, sed tamen acutus, populum mone-
 re, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum
 attenderet: si esset dictator, consul, praetor, magister
 equitum; ne laboraret; sciret nihil ad se pertinere:
 si autem, *Quicumque post hanc legem*; videret,
 15 ne qua nova quaestione alligaretur. Nunc vos,
 equites Romani, videte. scitis, me ortum e vobis:
 omnia semper sensitse pro vobis: nihil horum sine
 magna cura et summa caritate vestri ordinis loquor.
 alius alios homines et ordines; ego vos semper
 complexus sum. moneo et praedico: integra re causa-
 que denuntio: omnes homines deosque testor: dum
 potestis, dum licet, providete, ne duriores vobis
 conditionem statuatis, ordinique vestro, quam ferre

possit. serpet hoc malum (mihi credite) longius ,
quam putatis. Potentissimo et nobilissimo tribuno 7
plebis , M. Druso , unam in equestrem ordinem quae- 16
stionem ferenti , *Si quis ob rem iudicatam pecuniam ce-*
pisset , aperte equites Romani restiterunt. Quid ? hoc
licere volebant ? minime : neque solum hoc genus
pecuniae capiendae turpe , sed etiam nefarium arbi-
trabantur. attamen ita disputabant , eos teneri legi-
bus oportere , qui suo iudicio essent illam conditio-
nem vitae secuti. delectat amplissimus civitatis gra-
dus , sella curulis , fasces , imperia , provinciae , sacer-
dotia , triumphi , denique imago ipsa , ad posterita-
tis memoriam prodita. est simul etiam sollicitudo 17
aliqua , et legum et iudiciorum maior quidam me-
tus. Nos ista nunquam contempsimus (ita enim dispu-
tabant) sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti
sumus. quae quoniam honore caret , careat etiam
molestia. Tam es tu iudex , quam ego senator. Ita est :
sed tu istud petiisti , ego hoc cogor. Quare aut iudi-
ci mihi non esse liceat , aut legem lege senatoria non
timere. Hoc vos , equites Romani , ius a patribus 18
acceptum amittetis ? moneo , ne faciatis. rapientur
homines in haec iudicia ex omni non modo invi-
dia , sed sermone malevolorum , nisi cavetis. Si iam
vobis nuntiaretur , in senatu sententias dici , ut his
legibus teneremini ; concurrentum ad curiam puta-
retis. si lex ferretur ; convolaretis ad Rostra. vos se-
natus liberos hac lege esse voluit : populus nunquam
alligavit : soluti huc convenistis : ne constricti disce-
datis , cavete. Nam , si Postumo fraudi fuerit , qui nec 19
tribunus , nec praefectus , nec ex Italia comes , nec

familiaris Gabinii fuit; quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

- 8 Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non paritur mea me iam fides de Gabinio gravius agere. quem enim ex tantis inimicitiis receptum in gratiam summo studio defenderim, hunc afflictum violare non debeo. quocum stante, si me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc iam ipsius fortuna reduceret. Sed tamen, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexandriam: si defensionem Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam accusationis tuae? Gabinus se id fecisse dicebat reipublicae causa, quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore praedonum putaret. lege etiam id sibi licuisse dicebat. tu inimicus negas. Ignosco: et eo magis, quod est contra illud iudicatum. Redeo igitur ad crimen et accusationem tuam. Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio esse promissa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avarissimum, exoraret, festertium bis millies et quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinus illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo. quaecunque mens illa fuit, Gabinii fuit. sive ille, ut ipse dicebat, gloriam; sive, ut tu vis, pecuniam quaesivit: quaesivit sibi. Num Gabinii comes, vel sectator? negat. non enim ad Gabinii, cuius id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, a senatu profectam, et consilio certo, et spe non dubia, Romam contenderat.

At dioecetes fuit regius. Et quidem in custodia ²²
etiam fuit regia; et vita eius ablata paene est. multa
praeterea, quae libido regis, quae necessitas coegit
ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una repre-
hensio est, quod regnum intrarit, quod potestati se
regis commiserit. verum si quaerimus, stulte. quid
enim stultius, quam equitem Romanum, ex hac ur-
be, huius, inquam, reipublicae civem, quae est una
maxime, et fuit semper libera, venire in eum locum,
ubi parendum alteri et serviendum sit? Sed ego in ⁹
hoc tamen Postumo non ignoscam, homini mediocri- ²³
ter docto, in quo videam sapientissimos homines esse
lapsos? Virum unum totius Graeciae facile doctis-
simum, Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliae ty-
ranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis
insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem,
doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab
Alexandro necatum: Demetrium et ex republica A-
thenis, quam optime digesserat, et ex doctrina no-
bilem et clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eo-
dem isto Aegypti regno, aspide ad corpus admota,
vita esse privatum. Plane confiteor, fieri nihil posse ²⁴
dementius, quam scientem in eum locum venire,
ubi libertatem sis perditurus. sed huius istius facti
stultitiam, maior iam superior stultitia defendit:
quae facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in reg-
num venerit, quod regi se commiserit, sapienter fac-
tum esse videatur. siquidem non tam semper stul-
ti, quam sero sapientis est, cum stultitia sua impedi-
tus sit, quoquo modo possit, se expedire. Quamob- ²⁵
rem illud maneat et fixum sit, quod neque move-

ri, neque mutari potest: in quo aequi sperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo. hoc quidem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut se aliquando ac suos vindicaret. Itaque obiicias licet, quam voles saepe, palliatum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas atque famam libidini regiae commisisse. Fecerat temere, fateor: mutari factum iam nullo modo poterat: aut pallium sumendum Alexandriae, ut et Romae togato esse liceret; aut omnes fortunae abiiciendae, si togam retinisset. Deliciarum causa et voluptatis, non modo cives Romanos, sed et nobiles adolescentes, et quosdam etiam senatores, summo loco natos, non in hortis, aut suburbanis suis, sed Neapoli, in celeberrimo oppido, cum mitella saepe vidimus. chlamydatum illum L. Sullam imperatorem; L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuas videris. quorum impunitas fuit non modo a iudicio, sed etiam a sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet: qui cum a Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiae, consularis homo, foccos habuit et pal-

lium; nec vero id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putavit? Postumo crimen vestitus afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire? Nam, ut ventum est Alexandriam ad Auletem, iudices, haec una ratio a rege proposita Postumo est servandae pecuniae, si curationem et quasi dispensationem regiam suscepisset. id autem facere non poterat, nisi dioecetes: hoc enim nomine utitur, qui a rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur; sed erat nulla omnino recusatio. molestum etiam nomen ipsum; sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic impo- fuerat. oderat vestitum etiam illum; sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis, ut ait poeta ille noster, *quae summas frangit infirmatque opes*. Moreretur, inquires. nam id sequitur. Fecisset certe, si sine maximo dedecore, tam impeditis suis rebus, potuisset emori. Nolite igitur fortunam convertere in culpam; neque regis iniuriam, huius crimen putare; nec consilium ex necessitate, nec voluntatem ex vi interpretari: nisi forte eos etiam, qui in hostes, aut in praedones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, quam libere, vituperandos putetis. Nemo nostrum ignorat, etiamsi experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem haec sunt imperia: *Animadvertite, et, Dicto pare, et, Praeter rogatum si quippiam*: et illae minae, *Sit te secundo lumine hic offendero, Moriere*. quae non, ut delectemur solum, legere et spectare debemus, sed ut cavere etiam et effugere discamus.

At ex hoc ipso crimen exoritur. ait enim, dum

Cicer. Oper. Vol. VI.

K

Gabinio pecuniam Postumus cogeret, ex decumis imperatorum pecuniam sibi coegisse. Non intelligo, hoc quale sit : utrum accessionem decumae, ut nostri facere coactores solent, centesimae; an decessionem de summa fecerit. si accessionem; undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia obiecta sunt, sed etiam ab his aestimata. Addo illud etiam : qui tandem convenit, aut, tam gravi onere tributorum, ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam; aut, in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi, mille talentum decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo; nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo iudiciorum? ubi exempla? soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cuius nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit?

Age, si is, qui non dixit, solet; etiamne is solet, qui laudavit? iisdem testibus, et quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi praeiudicata res, ad has causas deferri solet? Et ait etiam meus familiaris et necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quae mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiae. neque me vero poenitet, mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere. Nam si me invitum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse causam; et illum, et me vehementer ignoras. neque enim Pom-

peius me sua causa quidquam facere voluisset invitum; neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam proiecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompeius fuit; nec, posteaquam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulavi, ne, cum mea perfidia, illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, iniuriam. nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompeium. si per eum reductus insidiosè redissem; me scilicet maxime, sed proxime illum quoque fefellissem. At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os? quam audaciam? modo, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii, tertio quoque verbo excitabantur: negabant, pecuniam Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeii testimonium, regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea creditum? nonquamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant. Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si verum tum cum verissima fronte dixerunt; nunc mentiuntur. si tunc mentiti sunt; doceant nos verum. Quid vultis? sileant. Dicere audiebamus Alexandriam; nunc cognoscimus. illinc omnes praestigiae: illinc, inquam, omnes fallaciae: omnia denique ab his mimorum argumenta nata sunt. nec mihi longius quidquam est, iudices, quam videre hominum vultus. Dixerunt hic modo nobiscum ad haec subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium

crimini? iam noſtis infulſitatem Graecorum. humeris geſtum agebant. tum temporis, credo, cauſa: nunc ſcilicet tempus nullum eſt. Ubi ſemel quis peieraverit, ei credi poſtea, etiamſi per plures deos iuret, non oportet: praefertim, iudices, cum in his iudiciis ne locus quidem novo teſti ſoleat eſſe; ob eamque cauſam iidem iudices retineantur, qui fuerint, de reo ut his nota ſint omnia, neque quid fingi novi poſſit.

- 37 Lites, quo ea pecunia pervenerit, non ſuis propriis iudiciis, ſed in reum factis condemnari ſolent. Itaque ſi aut praedes dediſſet Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, populus recepſiſſet; quamvis magna ad Poſtumum ab eo pecunia perveniſſet, non redigeretur: ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia ad aliquem comitem eius, qui damnatus eſt, perveniſſe in illo primo iudicio planum factum ſit, id hoc genere iudicii redigi ſolere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum ſumus? quid tam inſolens, tam perverſum, praepoſterumve dici, aut excogitari poteſt? A-
- 38 cuſatur is, qui non abſtulit a rege, ſicut Gabinius iudicatus eſt; ſed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Iam cedo, cum is, qui pecuniam Poſtumo debuit, non huic, ſed Gabinio dederit; condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam
- 14 nunc debet? At habet, et celat. ſunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem eſt illud oſtentationis et gloriae? Si nihil habuiſſet unquam, tamen, ſi quaefiſſet, cur diſſimularet habere, cauſa non eſt.

fet. qui vero duo lauta et copiosa patrimonio accepisset, remque praeterea bonis et honestis rationibus auxisset, quid esset tandem causae, cur existimari vellet nihil habere? An, cum crederet ³⁹ inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum? posteaquam exegit, quod crediderat, ut existimaretur egere, novum genus hoc gloriae concupiscit? Dominatus est enim, inquit, Alexandriae. Immo vero in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob oculos saepe versata est: nudus atque egens ad extremum fugit e regno. At permutata aliunde ⁴⁰ pecunia est: ductae naves Postumi Puteolis sunt; auditae, visaeque merces; fallaces quidem et fucosae, chartis, et linteis, et vitro delatae: quibus cum multae naves refertae fuissent, una non patuit parva. Catapulus ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvium apud malevolos Postumi nomen, propter opinionem pecuniae nescio quam, aestatem unam, non plures, aures refert istis sermonibus.

Verum autem, iudices, si scire vultis: nisi C. Caesaris ¹⁵ summa in omnes, incredibilis in hunc eadem ⁴¹ liberalitas existisset, nos hunc Postumum iam pridem in foro non haberemus. ille onera multorum huius amicorum excepit unus; quaeque multi homines necessarii secundis Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc eius afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani et imaginem videtis, iudices, unius amici conservatam auxilio et fide. nihil huic eripi potest, praeter hoc simulacrum pristinae

dignitatis, quod Caesar solus tuetur et sustinet: quae quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc, afflictum praesertim et absentem, et in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum sit; tanta occupatione maximarum rerum, quas gerit atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum, vel, si me-

42 minerit, oblitum esse, facile possit probare. Multas equidem C. Caesaris virtutes, magnas incredibilesque cognovi. sed sunt ceterae maioribus quasi theatris propositae, et paene populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbes, aciem hostium profligare; hanc vim frigorum hiememque, quam nos vix huius urbis tectis sustinemus, excipere; his ipsis diebus hostem persequi, tum, cum etiam ferae latibulis se tegant, atque omnia bella iure gentium conquiescant. sunt ea quidem magna; quis negat? sed magnis excitata sunt praemiis ad memoriam hominum sempiternam. quo minus admirandum est, eum facere illa, qui im-

16 mortalitatem concupiverit. Haec mira laus est, quae

43 non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium iudicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque iacturis, sed experientia patrimonii amplificandi, labentem, excepit, corruere non sivit, fulsit et sustinuit re, fortuna, fide: hodieque sustinet; nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi

aciem perstringit splendor sui nominis, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae. Sint sane illa magna, quae re vera magna sunt: de iudicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitiae, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, iudices, in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac praepotentibus viris, non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis; et eo magis, quod videtis, hos quasi fumtos dies ad labefactandam illius dignitatem; ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari.

Satis multa hominibus non iniquis haec esse debent; nimis etiam multa vobis, quos aequissimos esse confidimus. Sed, ut omnium vel suspicioni, vel malevolentiae, vel crudelitati satis fiat, occultat pecuniam Postumus, latent regiae divitiae. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto haec dixi cum dolore? hem, Postume, tunc es Curii filius, C. Rabirii iudicio et voluntate filius, natura sororis filius? tunc ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, nummo sestertio a me addicuntur? O meum miserum acerbumque praeconium! At hoc etiam optat miser, ut condem-

netur a vobis : ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. nihil iam aliud nisi fidem curat : nec vos huic, si iam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quidquam praeterea potestis eripere. Quod, iudices, ne faciatis, oro obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. nam in eum, cui misericordia opitulari debeat, invidia quaesita est. Sed iam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi praestiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo ; quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. tu comitibus, tu praesidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti : tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam coniugi meae defuisti. Possum excitare multos reductos, testes liberalitatis tuae ; quod saepe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adiumento in iudicio capitis fuisse.

48 Sed iam omnia timeo : bonitatis ipsius invidiam reformido. iam indicat tot hominum fletus, quam sis carus tuis : et me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, et usuram huius lucis, et vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat ; quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

M. T U L L I I
C I C E R O N I S

P R O

M. M A R C E L L O
O R A T I O Q U A D R A G E S I M A.

A R G U M E N T U M.

M. Marcellus Pompeianarum partium in bello civili fuerat, neque tamen extrema persecutus erat, sed, victo ad Pharsalum Pompeio, Mitylenas se contulerat, ibique otiosus in literis vixerat, sine ullo patriae desiderio. Huic ut veniam daret, & reditum in patriam permetteret Caesar, cum esset a fratre eius & universo Senatu suppliciter rogatus, dolorem suum Senatu condonavit. Quo facto, hac oratione gratias Caesari amplissimas in Senatu egit Cicero. Ea duas partes habet: quarum prima in laude huius facti versatur, & est magnificentissimis verbis scripta; altera autem Caesaris de insidiis suspiciones inanes esse ostendit.

DIUTURNI silentii, patres conscripti, quo eram i
his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim i
dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies at-
tulit; idemque initium, quae vellem, quaeque fen-
tirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim
mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque cle-
mentiam, tantum, in summa potestate, rerum om-
nium modum, tam denique incredibilem sapientiam

ac paene divinam, tacitus nullo modo praeterire
2 possum. M. enim Marcello vobis, patres conscrip-
ti, rei que publicae reddito, non solum illius, sed
meam etiam vocem et auctoritatem, et vobis, et rei-
publicae conservatam ac restitutam puto. Dolebam
enim, patres conscripti, et vehementer angebar,
cum viderem, virum talem, in eadem causa, in qua
ego fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mi-
hi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, ver-
fari me in nostro veteri curriculo, illo aemulo at-
que imitatore studiorum ac laborum meorum, qua-
si quodam socio a me et comite distracto. Ergo et
mihi, et meae pristinae vitae consuetudinem, C.
Caesar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad be-
ne de omni republica sperandum, quasi signum ali-
3 quod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem
in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante om-
nibus, cum M. Marcellum senatui populoque Ro-
mano concessisti, commemoratis praesertim offen-
sionibus, te auctoritatem huius ordinis, dignitatem-
que reipublicae tuis vel doloribus, vel suspicionibus
anteferre. Ille quidem fructum omnis vitae ante ac-
tae hodierno die maximum cepit, cum summo con-
sensu senatus, tum praeterea iudicio tuo gravissimo
et maximo. ex quo profecto intelligis, quanta in da-
to beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit glo-
ria. Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non
minor paene ad omnes, quam ad ipsum ventura
sit, laetitia pervenerit. Quod ei quidem merito, at-
4 que optimo iure contigit. Quis enim est illo aut no-
bilitate, aut probitate, aut optimarum artium stu-

dio, aut innocentia, aut ullo genere laudis praestantior?

Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quae non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. tamen affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem amplio-
 rem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. So-
 leo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero proeliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri; nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sint. Quae quidem ego nisi ita magna esse
 fatear, ut ea vix cuiusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim; sed tamen sunt alia maiora. nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint imperatorum. et certe in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum iuvant: maximam vero partem quasi suo iure Fortuna sibi vindicat, et, quidquid est prospere gestum, id paene omne ducit suum. At vero huius gloriae, C. 7
 Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. totum hoc, quantumcunque est, quod cer-

te maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil tibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, *Fortuna*, in istius se societatem gloriae non offert: tibi cedit: tuam esse totam et propriam fatetur. nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudinem innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea viciisti, quae naturam et conditionem, ut vinci non possent, habebant. nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem, non modo extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem: haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico. Itaque, *C. Caesar*, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed paene omnium gentium literis atque linguis; neque ulla unquam aetas de tuis laudibus conticescet: sed tamen eiusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono: at vero cum aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, et in victoria, quae natura insolens et superba est, aut audimus, aut legimus; quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos nunquam vidi-

mus, diligamus? Te vero, quem praesentem in- 10
tuemur, cuius mentem sensusque et os cernimus,
ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fe-
cerit, id esse saluum velis, quibus laudibus effere-
mus? quibus studiis prosequemur? qua benevo-
lencia complectemur? Parietes, medius fidius, ut
mihi videntur, huius curiae, tibi gratias agere ge-
stiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctori-
tas in his maiorum suorum et suis sedibus. Equi- 4
dem cum C. Marcelli, viri optimi, et commemo-
rabili pietate praediti, lacrymas modo vobiscum vi-
derem, omnium Marcellorum meum pectus memo-
ria offudit. quibus tu etiam mortuis, M. Marcello
conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimam-
que familiam, iam ad paucos redactam, paene ab
interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maxi- 11
mis et innumerabilibus gratulationibus iure antepo-
nes. haec enim res unius est propria Caesaris: cete-
rae duce te gestae, magnae illae quidem, sed tamen
multo magnoque comitatu. huius autem rei tu idem
et dux es, et comes: quae quidem tanta est, ut tro-
paeis monumentisque tuis allatura finem sit aetas:
nihil enim est opere aut manu factum, quod ali-
quando non conficiat et consumat vetustas: at vero
haec tua iustitia et lenitas animi florescet quotidie
magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas de-
trahet, tantum afferat laudibus. Et ceteros quidem 12
omnes victores bellorum civilium, iam ante aequi-
tate et misericordia viceras; hodierno vero die te ip-
sum vicisti. Vereor, ne hoc, quod dicam, non per-
inde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans

sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea, quae illa erat adepta, victis remisisti. nam cum ipse victoriae conditione iure omnes victi occidifsemus, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriae conditio visque devicta est.

5. Atque hoc C. Caesaris iudicium, patres con-
 13 scripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo, reipublicae misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicae conservavit; memet mihi, et iterum reipublicae, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros et sibi ipsis, et patriae reddidit; quorum et frequentiam, et dignitatem hoc ipso in confesso videtis. non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potius, et falso atque
 4 inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate bellum
 14 esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi, semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium, repudiari. neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis et togae focia, non belli atque armorum fuerunt. hominem sum secutus privato officio, non publico; tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tan-
 15 quam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. nam

et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo iam nemo erit tam iniustus rerum existimator, qui dubitet, quae Caesaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli. qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. Atque huius quidem rei 6 M. Marcello sum testis. nostri enim sensus, ut in 16 pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem? Quo gravior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim iam causae sunt inter se, sed victoriae comparandae. Vidimus tuam victoriam 17 proeliorum exitu terminatam; gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriae; ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id quod omnes verebatur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed inter- 18 dum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi poenas a populo Romano ob aliquod delictum ex-

petiverint, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverint, vel placati iam, vel fatiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

19 Quare gaude tuo isto tam excellenti bono; et fruire cum fortuna et gloria, tum etiam natura et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus iucunditasque sapienti. Cetera cum tua recordaberere; etsi per saepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuae congratulaberere. de nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis. Quae non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut haec a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur.

20 Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate praesertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicae. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt; contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

7 Nunc vero venio ad gravissimam querelam et
21 atrocissimam suspicionem tuam: quae non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, nostra cautio

est; ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suae. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici? Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt; ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi. Sed tamen, cum in animis hominum tantae latebrae sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturae communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum republica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio; quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicae credamus? Omnia sunt & excitanda tibi, C. Caesar, uni, quae iacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda iudicia, revocanda fi-

des, comprimendae libidines, propaganda foboles; omnia, quae dilapsa iam fluxerunt, severis legibus
 24 vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis, et praefidia stabilitatis suae; multaque uterque dux faceret armatus, quae idem togatus fieri prohibuisset. quae quidem tibi omnia belli vulnera curanda sunt;
 25 quibus, praeter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam praeclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: *Satis diu vel naturae vixi, vel gloriae.* Satis, si ita vis, naturae fortasse; addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum. Quare omitte, quaeso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Saepe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, fatis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. nunc, cum omnium salutem civium cunctamque rempublicam res tuae gestae complexae sint; tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuae vitae, non salute reipublicae, sed aequitate animi definies? Quid, si istud ne gloriae quidem tuae fatis est? cuius te esse avidissimum,
 26 quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, fatis; tibi uni parum. quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe pa-

rum est tum, cum est aliquid amplius. Quodsi rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est; vide, quaeso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae: siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Haec igitur tibi reliqua pars est; hic restat actus; in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composita cum summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriae, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum; quod cum venit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla futura est? quamquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero haec tua vita ducenda est, quae corpore et spiritu continetur. illa, illa, inquam, vita est tua, Caesar, quae vigebit memoria seculorum omnium; quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quae quidem, quae miretur, iam pridem multa habet; nunc etiam, quae laudet, expectat. Obstupescunt posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes et legentes tuos. Sed,

nisi haec urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late; sedem quidem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad coelum res tuas gestas efferent; alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriae restinxeris; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt; et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. nam et sine amore, et sine cupiditate, et rursus sine odio, et sine invidia iudicabunt. Id autem etiamsi tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit; nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diver-
sae voluntates civium fuerunt, distractaeque sententiae. non enim consiliis solum et studiis, sed armis etiam, et castris diffidebamus. erat autem obscuritas quaedam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; multi, quid deceret; nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est iniustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum; ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. quae

enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed iam omnis fracta diffensio est ³² armis, et extincta aequitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiae, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Caesar, salvo, et in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui haec salva esse volumus, et hortamur, et obsecramus, ut vitae, ut saluti tuae consulas; omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum fit, non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum pollicemur.

Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. ¹¹ Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar, maiores etiam habemus. nam omnes idem sentiunt; quod ex omnium precibus et lacrymis sentire potuisti. sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod decet, et quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano et reipublicae reddito, deberi intelligo. nam laetari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summae benevolentiae est, quae mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, praeter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum; certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus

liberatus, praestare debeo. Itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri iam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

M. TULLII
CICERONIS
P R O
Q. LIGARIO
ORATIO PRIMA ET QUADRAGESIMA.

A R G U M E N T U M.

Q. Ligarius legatus Confidii proconsulis in provincia Africa fuit: ex qua cum decederet Confidius, ei praefecit Ligarium, quod & dignum eo honore putabat, & gratiosum esse in provincia videbat. Interim fama de bello civili orto in Africam est perlata: qua commoti cives, qui in ista provincia erant, & reliqui provinciales, quod Pompeii in primis studiosi erant, eum ducem sibi esse voluerunt, quo contra Caesarem uterentur. Hoc munus cum iste recusaret, accidit, ut P. Attius Varus, qui praetorio imperio in Africa fuerat, Uticam veniret, & oblatum sibi imperium privatus fusciperet. Haec dum geruntur, Q. Tubero ex S. C. in provinciam venit. Sed quod imperium iam ab alio erat occupatum, ex ea repulsus, in castra Pompeii se contulit, ibique contra Caesarem arma tulit. Verum Pompeio mortuo, totoque bello composito, cum Caesar inter alios etiam Tuberoni ignovisset, filius eius Ligarium, qui Roma aberat, & Caesarem iratum habebat, quod & ipse Pompeianarum partium fuerat, absentem accusavit de vi, quod in Africa Caesarianis partibus inimicus fuisset. Eum defendit Cicero, ita, ut concedat quidem, eum Pompeianae causae favisse, sed nihilo minus Caesare dignum esse ostendat, huic quoque veniam dare, ut sibi, & Tuberoni, & multis aliis dederit; ut deprecatio potius ista oratio, quam defensio sit.

NOVUM crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse; idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed, quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor; praesertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id iam integrum non esset; omisssaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpae, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum; sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset nulla belli suspicio; legatus in Africam cum C. Confidio profectus est: qua in legatione et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Confidius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciae praefecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic praefuit in pace, ut et civibus et sociis gratissima es-

set eius integritas et fides. Bellum subito exarsit ;
quod qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam
parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata,
partim caeco quodam timore, primo salutis, post
etiam studii sui, quaerebant aliquem ducem : cum
Ligarius, domum spectans, et ad suos redire cupiens,
nullo se implicari negotio passus est. Interim P. At-
tius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Uti-
cam venit. ad eum statim concursus est. Atque il-
le non mediocri cupiditate arripuit imperium, si
illud imperium esse ponit, quod ad privatum cla-
more multitudinis imperitae, nullo publico con-
silio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale
negotium cuperet effugere, paulum adventu Va-
ri conquievit. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius om-
ni culpa vacat. domo est egressus non modo nul-
lum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspi-
cionem belli : legatus in pace profectus, in provin-
cia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expe-
diret. Profectio certe animum tuum non debet of-
fendere. num igitur remansit ? multo minus. nam
profectio voluntatem habuit non turpem, remansio
etiam necessitatem honestam. Ergo haec duo tem-
pora carent crimine : unum, cum est legatus profec-
tus ; alterum, cum, efflagitatus a provincia, praepo-
situs Africae est. Tertium est tempus, quo post ad-
ventum Vari in Africa restitit : quod si est crimino-
sum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille,
si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticae potius,
quam Romae ; cum P. Attio, quam cum concordis-
simis fratribus ; cum alienis esse, quam cum suis ma-

luisset? cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic aequo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus?

- 6 Nullum igitur habes, Caesar, adhuc in Q. Ligario signum alienae a te voluntatis: cuius ego causam, animadvertite, quaeso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, praedicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis et sapientiae tuae mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero, voce contendam, ut hoc
- 7 populus Romanus exaudiat: Suscepto bello, Caesar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicae reddidit: qui ad me ex Aegypto literas misit, ut essem idem, qui fuisssem: qui, cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset. Vide, quaeso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque haec prop-

terea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret: cuius ego industriae gloriaeque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quaero, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Caesarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, districtus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar: iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero; quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causae quod esset, non viderit. nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset.

Arguis fatentem. non est fatis. accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem quam tu; aut, ut tu vis, parem. Haec non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnatur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante

te nemo. externi isti sunt mores. usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Graecorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romae ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum eius filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exfulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. At istud, ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. ipse iubebat occidi, nullo postulante; praemiis etiam invitabat. quae tamen crudelitas ab eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero. novi enim te, novi patrem, novi domum nomenque vestrum; studia denique generis ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem; sed parum attenditis. res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quae est igitur alia, praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, strati ad pedes, non tam nostrae causae fidentes, quam huius humanitati; id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpe? et nos iacentes ad pedes, supplicum voce pro-

hibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod et fe-¹⁴
cimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu dere-
pente irrupisses, et clamare coepisses: C. Caesar, ca-
ve ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obse-
crantium, misereatur; nonne omnem humanitatem
exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi peti-
mus, id a te in foro oppugnari? et in tali miseria
multorum, per fugium misericordiae tollere? Dicam¹⁵
plane, C. Caesar, quod sentio. Si in hac tanta tua
fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per
te, inquam, obtines, (intelligo, quid loquar,) acer-
bissimo luctu redundaret ista victoria. quam multi
enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vel-
lent, cum etiam de victis reperiantur? quam mul-
ti, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedi-
rent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse
ignovisti, nolint te in alios esse misericordem?
Quod si probare Caesari possemus, in Africa Liga-¹⁶
rium omnino non fuisse: si honesto et misericordi
mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vel-
lemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimi-
ne et periculo civis, refellere et coarguere nostrum
mendacium; et, si esset alicuius, eius certe non es-
set, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed ta-
men aliud est errare Caesarem nolle, aliud nolle mi-
fereri. Tum diceres: Cave, Caesar, credas: fuit in
Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid di-
cis? Cave ignoscas. Haecne hominis ad hominem
vox est? qua qui apud te, C. Caesar, utetur, su-
am citius abiiciet humanitatem, quam extorquebit
tuam.

6 Ac primus aditus et postulatio Tuberonis, haec,
 17 ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dice-
 re. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nul-
 lo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa
 fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu
 illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa ad-
 huc causa caruit. alii errorem appellant; alii timo-
 rem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, perti-
 naciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, prae-
 ter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium
 et verum nomen nostri mali quaeratur, fatalis quae-
 dam calamitas incidisse videtur, et improvidas ho-
 minum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat,
 18 humana consilia divina necessitate esse superata. Li-
 ceat esse miseros; quamquam hoc victore esse non
 possumus. sed non loquor de nobis; de illis lo-
 quor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati,
 fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris,
 parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat mul-
 tis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cae-
 sar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt,
 nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille
 invictus exercitus, nisi ut suum ius tueretur, et dig-
 nitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas,
 idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bo-
 nis civibus conveniret? Mihi vero, Caesar, tua in
 me maxima merita, tanta certe non viderentur, si
 me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quo-
 modo autem tu de republica bene meritus esses, si tot
 sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessio-
 nem tu illam existimavisti, Caesar, inisio, non bel-

lum : non hostile odium, sed civile diffidium; utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat paene par; non par fortasse eorum, qui sequebantur : causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset : nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adiuverunt. cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram : utrum tandem existimas facilius 7
fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat : vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae. sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis fors 21
coniecta est ex senatusconsulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur : statuerat excusare. Haec ego novi propter omnes necessitudines, quae mihi sunt cum L. Tuberone. domi una eruditi, militiae contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse : sed ita quidam aiebat, ita reipublicae sanctissimum nomen opponebat, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pon-

22 dus sustinere non posset. Cessit auctoritati ampliffi-
 mi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum
 iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit. itaque
 in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium
 crimen oritur, vel ira potius. nam, si crimen est,
 illum voluisse; non minus magnum est, vos Afri-
 cam, omnium provinciarum arcem, natam ad bel-
 lum contra hanc urbem gerendum, obtinere, quam
 aliquem, maluisse. atque is tamen aliquis, Ligarius
 non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces
 23 certe habebat. Sed quoquo modo sese illud habet;
 haec querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti
 in provinciam non sumus. Quid si essetis? Caesa-
 rine eam tradituri fuissetis, an contra Caesarem re-
 8 tenturi? Vide, quid licentiae, Caesar, nobis tua libe-
 ralitas det, vel potius audaciae. Si responderit Tube-
 ro, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi
 patrem suum traditarum fuisse; non dubitabo apud
 ipsum te, cuius id eum facere interfuit, gravissimis
 verbis eius consilium reprehendere. non enim si tibi
 24 ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed iam
 hoc totum omitto: non tam, ut ne offendam tuas
 patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nun-
 quam cogitavit, facturus fuisse videatur. Venieba-
 tis igitur in Africam provinciam, unam ex omni-
 bus huic victoriae maxime infestam; in qua erat rex
 potentissimus, inimicus huic causae, aliena voluntas,
 conventus firmi atque magni. Quaero, quid facturi
 fuistis? quamquam, quid facturi fueritis, dubitem,
 cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in pro-
 vincia vestra pedem ponere, et prohibiti, ut perhi-

betis, summa cum iniuria. Quomodo id tulistis? ac- 25
ceptae iniuriae querelam ad quem detulistis? nempe
ad eum, cuius auctoritatem secuti, in societatem belli
veneratis. Quodsi Caesaris causa in provinciam ve-
niebatis; ad eum profecto exclusi provincia venisse-
tis. venistis ad Pompeium. Quae est ergo haec apud
Caesarem querela, cum eum accusatis, a quo que-
ramini vos prohibitos, contra Caesarem bellum ge-
rere? Atque in hoc quidem, vel cum mendacio si
vultis gloriari, per me licet, vos provinciam fuisse
Caesari tradituros, etiamsi a Varo, et quibusdam aliis
prohibiti essetis. ego autem confitebor culpam esse
Ligarii, qui vos tantae laudis occasione privaverit.
Sed vide, quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissi- 9
mi viri, L. Tuberonis; quam ego, quamvis ipse pro- 26
barem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi
a te cognovissem in primis eam virtutem solere lau-
dari. Quae fuit igitur unquam in ullo homine tan-
ta constantia? constantiam dico? nescio, an melius
patientiam possim dicere. Quotus enim istud quis-
que fecisset, ut, a quibus in dissensione civili non
esset receptus, essetque etiam cum crudelitate reiec-
tus, ad eos ipsos rediret? magni cuiusdam animi, at-
que eius viri esset, quem de suscepta causa, propo-
sitaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum
periculum posset depellere. Ut enim cetera paria Tu- 27
beroni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splen-
dor, ingenium; quae nequaquam fuerunt: hoc certe
praecipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio
ex senatusconsulto in provinciam suam venerat. Hinc
prohibitus, non ad Caesarem, ne iratus; non domum,

ne iners; non aliquam in regionem, ne condemna-
 re causam illam, quam secutus esset, videretur: in
 Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam
 18 ipsam causam, a qua erat reiectus cum iniuria. Quid?
 cum ista res nihil commovisset eius animum, ad
 quem veneratis; languidiore, credo, studio in causa
 fuistis. tantummodo in praesidiis eratis; animi vero
 a causa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis,
 nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vin-
 cendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auc-
 tor fui; sed tum fero. erat enim amentis, cum aciem
 videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere
 volebamus; tu certe praecipue, qui in eum locum
 venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. quam-
 quam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc
 10 salutem anteponas illi victoriae. Haec ego non di-
 29 cerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut
 Caesarem beneficii sui poeniteret. Nunc quaero,
 utrum vestras iniurias, an reipublicae persequamini.
 si reipublicae; quid de vestra in ea causa perseve-
 rantia respondebitis? si vestras; videte, ne erretis,
 qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis,
 cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Caesar, in causa Liga-
 rii occupatus esse? num de eius facto dicere? quid-
 quid dixi, ad unam summam referri volo vel hu-
 manitatis, vel clementiae, vel misericordiae tuae.
 30 Causas, Caesar, egi multas, et quidem tecum, dum
 te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nun-
 quam hoc modo, *Ignoscite, iudices: erravit: lapsus
 est: non putavit: si unquam posthac. ad parentem sic*

agi solet : ad iudices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic, te, Caeſar, de factō Ligarii iudicem eſſe : quibus in praefidiis fuerit, quaere. taceo. ne haec quidem colligo, quae fortasſe valerent etiam apud iudicem : Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus, tum etiam totus animo et studio tuus. Ad iudicem ſic agit ſolet : ſed ego ad parentem loquor : Erravi, temere feci, poenitet : ad clementiam tuam confugio : delicti veniam peto : ut ignoſcas oro. ſi nemo impetravit, arroganter ; ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dedisti. An ſpe- 31
randi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi ? Quamquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſae, nec in eorum ſtudiis, qui a te pro Ligario petunt, tui neceſſarii. Vidi enim et cognovi, quid maxime ſpecta- 11
res, cum pro alicuius ſalute multi laborarent : cauſas apud te rogantium graviores eſſe, quam vultus ; neque ſpectare te, quam tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret, ſed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces ; ab iisque te moveri maxime, quorum iuſtiſſimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conſervando multis tu quidem gra- 32
tum facies neceſſariis tuis ; ſed hoc, quaero, conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiffimos viros, Sa-

binos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabi-
 num, florem Italiae, ac robur reipublicae, propone-
 re. nosti optime homines. animadvertite horum om-
 nium moestitiam et dolorem: huius T. Brocchi, de
 quo non dubito, quid existimes, lacrymas squalo-
 33 remque ipsius, et filii vides. Quid de fratribus di-
 cam? noli, Caesar, putare, de unius capite nos
 agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt,
 aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exilium
 his est optatius, quam patria, quam domus, quam
 dii penates, uno illo exfulante. Si fraterne, si pie, si
 cum dolore faciunt; moveant te horum lacrymae,
 moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox
 illa, quae vicit. Te enim dicere audiebamus, nos,
 omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent;
 te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne
 igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum
 domum, hunc L. Marcium, C. Caesetium, L. Cor-
 fidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt
 veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam
 probatos viros, tecum fuisse? Atque his irasceba-
 mur, hos requirebamus, his nonnulli etiam mina-
 bamur. Conserva igitur tuis suos; ut, quemadmo-
 dum cetera, quae dicta sunt a te, sic hoc verissi-
 12 mum reperiatur. Quodsi penitus perspicere posses
 34 concordiam Ligariorum; omnes fratres tecum iu-
 dicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin,
 si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sen-
 tentia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis
 est, qui horum consensum conspirantem, et paene
 conflatum, in hac prope aequalitate fraterna, non

noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diversas sententias fortunisque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus, qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus. hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interesssem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quaestor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de huius illo quaestorio officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec divinabat) nisi ut eum tu tui studiosum et bonum virum iudicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. quam huius admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicae condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo, M. Marcello, fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo; cuius voluntatem carissimam semper habuisti: et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro, dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. nihil

est enim tam popolare, quam bonitas : nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua maius, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis servare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura brevior. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem iam faciam : tantum te admonebo, si illi absentem salutem dederis, praesentibus his omnibus te daturum.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
REGE DEIOTARO
AD C. CAESAREM
ORATIO SECUNDA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Deiотarus tetrarcha Gallo-Graeciae five Galatae fuit. Is, quod summa eius in Romanos fides constabat, a Pompeio regno Armeniae minoris donatus, & a Senatu Rex est appellatus. His beneficiis Senatus Pompeiique permotus cum in bello civili Pompeio auxilia misisset, Caesaris animum offendit. Itaque bello Alexandrino composito, cum Caesar in Asiam, Pharnacis Ponti regis bello persequendi causa, venisset, eo devicto, Deiотarum etiam regno Armeniae multavit, nomen autem regium & reliqua senatus beneficia concessit. Quo tempore cum ad eum devertisset Caesar, liberalissime a rege habitus est, magnificeque donatus. Graves autem inimicitiae intercedebant Deiотaro cum Castore, ex filia nepote, quae Saocondario nupsit. Itaque cum Castor omnem avo nocendi occasionem captaret, ad eam rem abusus est tempore illo, quo Caesar ad Deiотarum deversatus erat. Nam, abducto ab avo servo medico Phidippo, misit eum cum legato Romam, accusandi avi causa, quod Caesari apud se deversanti insidias fecisset. Legati Deiотari causam ad Ciceronem detulerunt, antiquum Deiотari hospitem & amicum. Is causa suscepta, coram Caesare, intra domesticos parietes Deiотarum defendit, & non modo caput accusationis diluit,

sed cetera etiam, quae criminis confirmandi causa allata erant, tanquam, de odio Deiotari in Caesarem, de exercitu contra eum comparato, & alia.

CUM in omnibus causis gravioribus, C. Caesar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel aetas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis eius in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem; ne dicam sceleratum et impium! qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaeque suae terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri et tegere debebat; commendationemque ineuntis aetatis ab impietate et scelere duxerit; avi servum, corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit, et a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem, dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostrae reipublicae, cum os videbam, cum verba audiebam; non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimesce-

bam. Nam, cum more maiorum de servo in do-
 minum, ne tormentis quidem, quaeri liceat: in qua
 quaestione dolor veram vocem elicere possit etiam
 ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo
 appellare non posset, eum accusaret solutus. Per- 2
 turbat me, C. Caesar, etiam illud interdum; quod 4
 tamen, cum te penitus recognovi, timere desino.
 re enim iniquum est, sed tua sapientia fit acquissi-
 mum. Nam dicere apud eum de facinore, contra
 cuius vitam consilium facinoris inisse arguare, si per
 seipsum consideres, grave est: nemo enim fere est,
 qui sui periculi iudex, non sibi se equiorem, quam
 reo praebeat: sed tua, C. Caesar, praestans singu-
 larisque natura hunc mihi metum minuit. non enim
 tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam in-
 telligo, quid de te ceteros velis iudicare. Moveor;
 etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam,
 quanta nulla unquam in disceptatione versata est,
 dico intra domesticos parietes, dico extra conven-
 tum et eam frequentiam, in qua oratorum studia
 niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque ac-
 quiesco; te unum intueor; ad te unum omnis mea
 spectat oratio. quae mihi ad spem obtinendae veri-
 tatis gravissima sunt, ad motum animi, et ad omnem
 impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc 6
 enim, C. Caesar, causam si in foro dicerem, eodem
 audiente et disceptante te, quantam mihi alacritatem
 populi Romani concursus afferret? quis enim civis ei
 regi non faveret, cuius omnem aetatem in populi Ro-
 mani bellis consumptam esse meminisset? spectarem
 curiam, intuerer forum, coelum denique testarer

ipsum. Sic, cum et deorum immortalium, et populi Romani, et senatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio.

7 Quae quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causae maxime debilitatur loco; tuum est, Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe et cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse
 3 non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Caesar, per fidem, et constantiam et clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, et in proeliis, quam in promissis, et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te eius dii penates acceperunt: te amicum et placatum Deiotari regis arae focique viderunt.
 9 Cum facile exorari, Caesar, tum semel exorari soles. nemo unquam te placavit inimicus, qui

ulla refedisse in te similitatis reliquias fenserit. Quamquam cui sunt inauditae cum Deiotaro querelae tuae? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam, cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione aetatis usus esset. Ita cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animad- 10
 vertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque versati. Cum audiret, senatus consentientis aucto- 4
 ritate arma sumpta: consulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam: movebatur animo, et vir huic imperio amicissimus, de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam videbat. in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse; omnesque consulares, (sic enim nuntiabatur,) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequerentur. nihil ille de conditionibus tuis, nihil de

studio concordiae et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quae cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad
 12 a Cn. Pompeio ad eum legati, literaeque venerunt. Ignosce, ignosce, Caesar, si eius viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congestissent, tum tu ipse plurima et maxima. Neque enim, si tuae res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amissimus. quantum nomen eius fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes
 5 numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad
 13 eum igitur rex Deioratus venit, hoc misero fatalique bello, quem antea iustis hostilibusque bellis adiuverat; quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate coniunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque, Pharsalico proelio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit; teque Alexandrinum bellum ge-
 14 rente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis et copiis sustenta-

vit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum uteris: ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed ¹⁵ etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium, necare hospitem; cuius tantae importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere; cuius tantae ferocitatis; victorem orbis terrarum non extimescere; cuius tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum inveniri: ut haec omittam: cuius tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo, cum regno, cum domo, cum coniuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo profecto, sed etiam cogitato? At, credo, haec homo inconsultus et temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis ⁶ rector? quis ⁶ prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non ¹⁶ tam ingenio et prudentia, quam fide et religione

vitae defendendum puto. Nota tibi est, C. Caesar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum praesentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem mentis, id vos et a viro optimo, et ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui, devertisses; locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. huc te e balneo, priusquam accumberes, ducere volebat. erant enim armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Caesar, initio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum; hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Et si a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit; quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset; omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno; Iovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines for-

tasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et
 efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et
 servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de
 ferro, de infidiis celare te noluit? At quam festive 19
 crimen contextitur? Tua te, inquit, eadem, quae
 semper, fortuna servavit. negavisti tum te inspicere
 velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore 7
 non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat
 alius infidiandi locus? At eodem te, cum coenavisses,
 rediturum dixeras; itaque fecisti, horam unam
 aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant,
 retinere magnum fuit? cum in convivio comiter et
 iucunde fuisses, tum illuc isti, ut dixeras. Quo in
 loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex
 Attalus in P. Africanum fuit; cui magnificentissima
 dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam
 misit ex Asia; quae Africanus, inspectante exercitu,
 accepit. Quod cum praesens Deiotarus regio et ani-
 mo et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Ob- 20
 secro, Caesar, repete temporis illius memoriam: pone
 illum ante oculos diem: vultus hominum te in-
 tuentium atque admirantium recordare: num quae
 trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi mo-
 derate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanc-
 tissimi disciplina? Quid igitur causae excogitari po-
 test, cur te lautum voluerit, coenatum noluerit occi-
 dere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum 21
 in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata per-
 ficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen
 acta res criminose est. Cum, inquit, vomere te post
 coenam velle dixisses, in balneum te ducere coepe-

runt. ibi enim erant infidiae. at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdunt, fugitive: ita non modo nequam et improbus, sed fatuus et amens es. Quid? ille signa aenea in infidiis posuerat, quae e blaneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina infidiarum. nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Caesarem, cui fecisset infidias? praesertim cum is unus esset, qui posset de absente se indicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula coniecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat; te solum Romam mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis?

8 Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium et latrociniiis tueretur, et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Caecilium, nescio quem; sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret; aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos victos po-

tius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Caecilium mittebat, urrum causam illam victam esse nesciebat, an Caecilium istum, magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos 24 misisse. Veteres, credo, Caesar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum iudicatum. Non arbitrator: non audiui. sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

Alieno autem a te animo fuit, quomodo? speravit, 9 credo, difficiles tibi Alexandria fore exitus, propter regionis naturam et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum aluit; ei, quem Asiae praefecerat, nulla in re defuit; tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem praesto fuit. Secutum est bellum Africanum. graves 25 de te rumores sparsi; qui etiam furiosum illum Caecilium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctonatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicaeam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri; de Domitio dixit versum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum una inimici intercidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse

amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem et se, et filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac laetitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quae crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo rege regiae virtutes, quod te, Caesar, ignorare non arbitror: sed praecipue singularis et admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hae sunt regiae laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam et temperantiam, virtutem esse maximam iudico. haec in illo est ab ineunte aetate, tum a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta et cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque iungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola, et pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil unquam, nisi severissime et gravissime, fecerit; is ea existimatione, eaque aetate saltavit? Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas,

quam optimo et clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quodsi saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaeque exempla peterentur; tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conveniret. quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, iam aetate exacta, defecerant. Itaque, Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod haerere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se iactare? quam ostentare? quam nemini in illa causa studio et cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, ²⁹ qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem proelium suasor fuisset armorum non deponendorum, sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quae non impunitatem solum adeptasit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

Sint sane inimicitiae, quae esse non debebant. rex II enim Deiotarus vestram familiam, abiectam et ob- ³⁰scuram, e tenebris in lucem evocavit. quis tuum patrem ante, qui esset, quam cuius gener esset, audi-

vit? Sed quamvis ingrante et impie necessitudinis nomen repudiatis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur haec quoque acerbitatis et odii magnitudo. adone, ut etiam omnia vitae salutisque communis, atque etiam humanitatis iura violentur? servum sollicitare verbis; spe, promissisque corrumpere; abducere domum; contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata; nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare, fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, cenforem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in iudicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset; prehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit; tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit; tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit; tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus, et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne au-

diente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium coenabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est? Quae 12 est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut huius urbis iura et exempla corrumperes, domesticaque immanitate nostrae civitatis humanitatem inquinares?

At quam acute collecta crimina! Blefamius, inquit, (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi,) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Non intelligis, Caesar, ex urbanis malevolorum fermunculis haec ab istis esse collecta? Blefamius tyrannum Caesarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos iussu Caesaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas et everfas domos: armatis militibus refertum forum. Quae semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es, C. Caesar, 34 cuius in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus; is Blefamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una praesertim, cum tam multas videat? valde enim invidendum est eius statuis, cuius tropaeis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec deside-

ratus unquam a te est, et nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est; et fortasse eo praetermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

13 Nihil a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad
 35 extremam causae partem reservatum. id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. non enim iam metuo, ne tu illi succenseas; illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere, quod abest longissime, mihi crede, Caesar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur; sed, cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in
 36 altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Et enim si Antiochus Magnus ille, rex Asiae, cum posteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisset, dicere est solitus, Benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. hoc nomine retento atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat. magno animo et erecto est, nec unquam succumbet
 37 inimicis, ne fortunae quidem. Multa se arbitratur et peperisse antefactis, et habere in animo atque virtute, quae nullo modo possit amittere. quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit iniuria,

omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus vero iudicia de illo tam multa, tamque honorifica, quae publicis populi Romani literis monumentisque consignata sunt, quae unquam vetustas obruet, aut quae tanta delebit oblivio? Quid de virtute eius dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quae omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt; hisque, non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum, contentam virtutem esse. Haec ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens,) verum omnem tranquillitatem, et quietem senectutis acceptam refert clementiae tuae. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Iubes enim eum bene sperare, et bono esse animo; quod scio, te non frustra scribere solere. memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna eius officia in me et in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus

semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec haerere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est. occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosus, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges; et id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profecto misericordiae, quod iracundiae negavisti. Multa sunt tuae clementiae monumenta; sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum vero regum et amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, et Blefanius, et Antigonus, tibi nobisque omnibus iam diu noti, eademque fide et virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blefanio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam se a te in Deyotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus

tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos profectum : cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses coenatus, cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se praebuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quae obiecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute : quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiae tuae.

M. TULLII
CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICARUM
LIBER PRIMUS,
SEU
PHILIPPICA PRIMA.
ORATIO TERTIA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Interfecto Idibus Mart. C. Caesare, M. Antonius, collega eius in consulatu, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros: post diem tertium, qui fuit XVI Kal. Apr. in aedem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, iecit fundamenta pacis, discordiarumque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiterna delendam censuit. quo die praeclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suae voluntatis argumenta dare visus est, misso parvo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, Pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui post Caesaris necem, populi & Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant, coenae adhibuerunt. Sed

fictam personam sustinere diu nemo potest. Cum Caesarem, quamquam in libera civitate, singulari potestate usum, funere tamen efferi placuisset: qui fons malorum omnium fuit: (sic enim tyrannum non fuisse iudicabatur, nam tyrannorum corpora proiciuntur inhumata:) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veste, in qua caesus fuerat, multis pugionum ictibus perfoesa, convertit orationem ad miserationem commovendam, populumque, iam dolore incensum, in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti & Cassii cum facibus accurreret: unde aegre repulsus est. Brutus & Cassius, vitato praesenti periculo, concitatae multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam iam satis experti, Antium & Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Caesaris interfectores descenderant, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Caesare antea, confirmarat. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio praeclara S. C. fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententia, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cuius beneficii figeretur: deinde, ut dictaturae nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quaedam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis & otii honorum animi: constituta resp. putabatur. sed cito ille simulationem sustulit, sui que similis visus est. habito enim Kalendis Iun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est, per infimam corruptamque plebem, contenta amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia, contra S. C. quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitatesque dabat, exfules reducebat: eaque se facere omnia dicebat ex legibus Caesaris, aut ex eius commentariis. Tum Cicero, desperata prorsus Antonio consule libertate,

urbem reliquit, in Graeciam iturus, ea mente, ut Kalendis Ian. quo die Panfa & Hirtius consulatum inituri erant, adesset. nec tamen iter illud absolvit. nam Leucopetrae adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, & concionem accepit Antonii, quam valde probavit, & ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de via languens, in senatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. V legitur, in aede Concordiae habebatur, non venit. quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, & domum eius disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridie, id est, XIV Non. Sept. in senatum venit, absente Antonio: & hac oratione prima exposuit consilium profectionis & reversionis suae: deinde questus est graviter de Antonii hesternae iniuria: tum leges illius reprehendit: postremo utrumque consulem, absentem Antonium, praesentem Dolabellam, quem sibi, profecturus ad bellum Parthicum, Caesar suffecerat, hortatur, ut veram solidamque gloriam sequantur, diligi a suis civibus malint, quam metui, rempublicam omni ratione complectantur.

ANTEQUAM de republica, patres conscripti, dicam ea, quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et profectionis, et reversionis meae. Ego cum sperarem, aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in vigilia quadam consulari ac senatoria. nec vero usquam discedebam, nec a republica deiciebam oculos, ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. in quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis; Atheniensiumque renovavi vetus exemplum; Graecum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delens-

dam censui. Praeclara tum oratio M. Antonii : egr- 2
gia etiam voluntas : pax denique per eum , et per li-
beros eius cum praestantissimis civibus confirmata
est. Atque his principiis reliqua consentiebant. ad de-
liberationes eas , quas habebat domi de republica ,
principes civitatis adhibebat : ad hunc ordinem res
optimas deferebat : summa constantia ad ea , quae
quaesita erant , respondebat : nihil tum in C. Caesaris
commentariis reperiebatur. Num qui exfules restitu- 3
ti ? unum aiebat , praeterea neminem. num immuni-
tates datae ? nullae , respondebat. Assentiri etiam nos
Ser. Sulpicio , clarissimo viro , voluit , ne qua tabula
post Idus Martias ullius decreti Caesaris aut beneficii
figeretur. Multa praetereo , eaque praeclara. ad singu-
lare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictatu-
ram , quae vim iam regiae potestatis obsederat , fun-
ditus ex republica sustulit. de qua ne sententias qui-
dem diximus. scriptum senatusconsultum , quod fieri
vellet , attulit. quo recitato , auctoritatem eius sum-
mo studio secuti sumus , eique amplissimis verbis per
senatusconsultum gratias egimus. Lux quaedam vide- 2
batur oblata , non modò regno , quod pertuleramus , 4
sed etiam regni timore sublato : magnumque pignus
ab eo reipublicae datum , se liberam civitatem esse
velle , cum dictatoris nomen , quod saepe iustum fuif-
set , propter perpetuae dictaturae recentem memo-
riam , funditus ex republica sustulisset. Liberatus cae- 5
dis periculo paucis post diebus senatus : uncus im-
pactus est fugitivo illi , qui in C. Marii nomen inva-
ferat. Atque haec omnia communiter cum collega.
alia porro propria Dolabellae : quae , nisi collega ab-

fuiſſet, credo eis fuiſſe futura communia. Nam, cum ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius; iidemque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant: et quotidie magis magisque perſiti homines, cum ſui ſimilibus ſervis, teſtis ac templis urbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellae, cum in audaces ſcelerososque ſervos, tum in impuros et nefarios liberos; talisque everſio illius exſecratae columnae, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo
 6 uno die diſſenſiſſe. Ecce enim Kalendis Iuniis, quibus ut aſſeſſemus edixerat, mutata omnia: nihil per ſenatum, multa et magna per populum, et abſente populo, et invito. conſules designati ſe audere negabant in ſenatum venire: patriae liberatores urbe carebant ea, cuius a cervicibus iugum ſervile deiecerant: quos tamen ipſi conſules et in concionibus, et in omni ſermone laudabant. Veterani qui appellantur, quibus hic ordo diligentiffime caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum praedarum incitabantur. Quae cum audire mallet, quam videre, haberemque ius legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut aſſeſſem Kalendis Ianuariis, quod initium ſenatus cogendi fore videbatur.

3 Expoſui, patres conſcripti, profeſſionis conſilium:
 7 nunc reverſionis, quae plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundiſium, iterque illud, quod tritum in Graeciam eſt, non ſine cauſa vitaviſſem, Kalendis Sextilibus veni Syracuſas, quod ab urbe ea tranſmiſſio in Graeciam laudabatur: quae ta-

men urbs mihi coniunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem; nec ita multum provectus, reiectus austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. Cumque intempesta nox esset, mansissemque ⁸ in villa P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum exspectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem; quae ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reversione primum coeperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti affertur et Cassii. quod quidem mihi, fortasse quod eos etiam plus reipublicae, quam familiaritatis gratia, diligo, plenum aequitatis videbatur. Addebant praeterea (sit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, laetius,) rem conventuram: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatus esse rediturum. Tum vero tanta sum ⁴ cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque ⁹ remi, neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursum putarem, sed ne tardius, quam cupe-rem, reipublicae gratularer. Atque ego celeriter Veli-
am devectus, Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico. turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem

mè audere reverti, ex qua Brutus cederet; et ibi vel-
 le tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum si-
 militer, atque ipse eram, commotum esse vidi. erectus enim maximi ac pulcherrimi facti sui conscien-
 10 tia, nihil de suo casu, multa de vestro querebatur. Ex
 quo primum cognovi, quae Kalendis Sextilibus in se-
 natu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum
 erat (id enim ipsum a Bruto audieram) a quibus de-
 buerat, adiutus; tamen et Bruti testimonio (quo quid
 potest esse gravius?) et omnium praedicatione, quos
 postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conse-
 cutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem prae-
 sentes non sunt secuti: non ut proficerem aliquid,
 (neque enim sperabam id, neque praestare poteram,)
 sed ut, si quid mihi humanitas accidisset, (multa au-
 tem impendere videbantur praeter naturam praeter-
 que fatum,) huius diei vocem testem reipublicae re-
 linquerem meae perpetuae erga se voluntatis.

11 Quoniam utriusque consilii causam, patres con-
 scripti, probatam vobis esse confido, prius quam de
 republica dicere incipio, pauca querar de hesterni M.
 Antonii iniuria, cui sum amicus; idque me nonnul-
 5 lo eius officio debere esse, prae me semper tuli. Quid
 tandem erat causae, cur in senatum hesterno die tam
 acerbe cogerer? solusne aberam? an non saepe mi-
 nus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam
 aegrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad
 portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cau-
 sam etiam Appium illum, et caecum, et senem, dela-
 12 tum esse, memoriae proditum est. De supplicationi-
 bus referebatur; quo in genere senatores deesse non

solent. coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut paene liberum sit senatori, non adesse. qui cum mihi mos notus esset, cumque de via languerem, et mihimet displicerem, misi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem, et valde intemperanter. cuius enim maleficii ista poena est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia aedificatam domum? quis autem unquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus, aut multam? quodsi scisset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuorum? nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui et ipse regio dominatu rempublicam liberavit, et ad similem virtutem et simile factum stirpem in prope quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum coniungerem cum immortalium religione: ut, cuius sepulcrum usquam exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicae casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere; quæ partim iam sunt, partim ti-

meo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dii immortales velim, et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus. Quid? de reliquis reipublicae malis licetne dicere? mihi vero licet, et semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid: sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimae sententiae non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut in altissimo gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem assensus est. Quaenam (malum) est ista voluntaria servitus? fuerit quaedam necessaria. nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. alia causa est eorum, quorum silentio ignosco; alia eorum, quorum vocem requiro. quos quidem doleo in suspicionem populi Romani venire, non metu, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suae. Quare primum maximas gratias et habeo et ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in republica, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiamsi sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me, ut fecistis adhuc, audiatis.

Primum igitur acta Caesaris servanda censeo : non 16
 quo probem : quis enim id quidem potest ? sed quia
 rationem habendam maxime arbitror pacis, et otii.
 Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis. sed,
 ut opinor, licet ei minus valere : quod mihi heri per
 illum non licebat. doceret me, vel potius vos, pa-
 tres conscripti, quemadmodum ipse Caesaris acta de-
 fenderet. An in commentariolis, et chirographis, et
 libellis se uno auctore prolatis, ac ne prolatis quidem,
 sed tantummodo dictis, acta Caesaris firma erunt : quae
 ille in aes incidit, in quo populi iussa, perpetuasque
 leges esse voluit, pro nihilo habebuntur ? Equidem 17
 sic existimo : nihil tam esse in actis Caesaris, quam
 leges Caesaris. An, si cui quid ille promisit, id erit
 fixum ? quod idem non facere potuit ; ut multis mul-
 ta promissa non fecit. quae tamen multo plura illo
 mortuo reperta sunt, quam vivo beneficia per om-
 nes annos tributa et data. sed ea non muto, non mo-
 veo : summo etiam studio praeclara illius acta defen-
 do. Pecunia utinam ad Opis maneret ! cruenta illa
 quidem, sed his temporibus, quoniam his, quorum
 est, non redditur, necessaria. quamquam ea quoque
 sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam 18
 proprie dici possit actum eius, qui togatus in repub-
 lica cum potestate imperioque versatus sit, quam
 lex ? Quae acta Gracchi ; leges Semproniae profe-
 rentur. quae Sullae ; Corneliae. Quid ? Cn. Pompeii
 tertius consulatus in quibus actis constitit ? nempe in
 legibus. A Caesare ipso si quaereres, quidnam egisset
 in urbe et in toga ; leges multas responderet se et
 praeclaras tulisse : chirographa vero aut mutaret, aut

non daret, aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id est, legibus, acta Caesaris dissolvi, ferendum non puto. Quae
8 lex melior, utilior, optima etiam republica saepius flagitata, quam ne praetoriae provinciae plus quam annum, neve plus quam biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata, videnturne vobis acta Caesaris servari? quid? ea lege, quae promulgata est de tertia decuria iudicum, nonne omnes iudiciariae leges Caesaris dissolvuntur? Et vos acta Caesaris defenditis, qui leges eius evertitis? nisi forte, si quid memoriae causa retulit in libellum, id numerabitur in actis, et quamvis iniquum et inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Caesaris non habebitur. At quae est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? Censu praefinebatur, inquit. Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et iudicant, et iudicaverunt. Non quaero, inquit, istos, quicumque ordinem duxit, iudicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est laudatius, nemini probaretis. in iudice enim spectari et fortuna debet, et dignitas. Non quaero, inquit, ista: addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum. aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad iudicandum nec opinantes vocatis! hic enim est legis index, ut ii in tertia decuria iudicent, qui libere iudicare non audeant.

in quo quantus est error, dii immortales! eorum, qui istam legem excogitaverunt? Ut enim quisque fordidissimus videbitur, ita libentissime severitate iudicandi fordes suas eluet; laborabitque, ut honestis decuriis potius dignus videatur, quam in turpem iure coniectus. Altera promulgata lex est, ut et de vi, et de maiestate damnati ad populum provocent, si velint. Haec utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? quis enim est hodie, cuius interfit istam legem manere? nemo reus est istis legibus; nemo, quem futurum putemus. armis enim gesta, nunquam profecto in iudicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem velletis aliquid esse populare! omnes enim iam cives de reipublicae salute, una et mente et voce consentiunt. Quae est igitur ista cupiditas eius legis ferendae, quae turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quam qui maiestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum iudicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit iure damnatus? Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato obiici se multitudini conductae velit? aut iudex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur; sed duae maxime salutare leges quaestionesque tolluntur. Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? quam autem ad reipublicae pestem furor tribunitius impelli

non poterit, his duabus quaestionibus, de vi, et de
 23 maiestate, sublatis? Quid, quod obrogatur legibus
 Caesaris, quae iubent, ei, qui de vi, itemque ei,
 qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici?
 quibus cum provocatio datur, nonne acta Caesaris
 rescinduntur? Quae quidem ego, patres conscripti,
 qui illa nunquam probavi, ita conservanda concor-
 diae causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus
 Caesar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non
 putarem; sed ne illas quidem, quas post mortem
 10 Caesaris prolatas esse et fixas videtis. De exilio re-
 24 ducti a mortuo: civitas data non solum singulis, sed
 nationibus, et provinciis universis a mortuo: immu-
 nitatibus infinitis sublata vestigalia a mortuo. Ergo
 haec uno, verum optimo, auctore domo prolata de-
 fendimus; eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus,
 recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriaba-
 tur, iisque legibus rempublicam contineri putabat,
 de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Caesaris le-
 ges, nos, qui defendimus acta Caesaris, evertendas
 25 putabimus? Ac de iis tamen legibus, quae promul-
 gatae sunt, saltem queri possumus; de iis, quae iam
 latae dicuntur, ne illud quidem licuit. illae enim
 nulla promulgatione latae sunt ante quam scriptae.
 Quaerunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam ve-
 strum, patres conscripti, bonis tribunis plebis, leges
 malas metuat. paratos habemus, qui intercedant; pa-
 ratos, qui rempublicam religione defendant: vacui
 metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, interces-
 siones, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipub-
 licae salus continetur. Negligimus ista, et nimis anti-

qua et stulta ducimus. forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in praefidiis multis locis collocabuntur. Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex 26 erit; et in aes incidi videbitis. cedo illa legitima: *Consules populum iure rogaverunt* (hoc enim a maioribus accepimus ius rogandi) *populusque iure scivit*. Qui populus? isne, qui exclusus est? quo iure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico de futuris; quod est amicorum, ante dicere ea, quae vitari possunt: quae si facta non erunt, refellitur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis; de quibus est integrum vobis. demonstro vitia; tollite. denuntio vim, arma; removete.

Iraſci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica 27
 dicenti, non oportebit. quamquam te quidem id
 facturum non arbitror. novi enim facilitatem tuam. collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quae bona ipsi videtur, mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio factum. video autem, quam sit odiosum habere iratum eundem, et armatum, cum tanta praesertim gladio- rum sit impunitas. sed proponam ius, ut opinor, aequum; quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam eius, aut in mores cum contumelia dixerò, quo minus mihi inimicissimus sit, non recusabo. sin consuetudinem meam, quam in republica semper habui, tenuero, id est, si libere, quae sentiam, de republica dixerò; primum deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. armis utatur, si ita.

necesse est, ut dicit, sui defendendi causa; iis, qui
 pro republica, quae ipsis visa erunt, dixerint, ista
 arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest
 28 aequius? Quod si, ut a quibusdam mihi eius fami-
 liaribus dictum est, omnis eum, quae habetur con-
 tra voluntatem eius, oratio, graviter offendit, etiam-
 si nulla inest contumelia; feremus amici naturam. sed
 iidem illi ita mecum: Non idem tibi, adversario Cae-
 saris, licebit, quod Pisoni focero: et simul admo-
 nent quiddam, quod cavebimus; nec erit iustior,
 patres conscripti, in senatum non veniendi morbi cau-
 12 sa, quam mortis. Sed per deos immortales! te enim
 29 intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non pos-
 sum de utriusque vestrum errore reticere. Credo
 enim vos, homines nobiles, magna quaedam spec-
 tantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli su-
 spicantur, quae semper ab amplissimo quoque cla-
 rissimoque contempta est, non opes violentas, et po-
 pulo Romano minime ferendam potentiam, sed cari-
 tatem civium, et gloriam concupisse. Est autem glo-
 ria, laus recte factorum, magnorumque in rempub-
 licam fama meritorum; quae cum optimi cuiusque,
 30 tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. Di-
 cerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset,
 nisi te praeter ceteros esse expertum viderem. Quem
 potes recordari in vita tibi illuxisse diem laetio-
 rem, quam cum, expiato foro, dissipato concursu impio-
 rum, principibus sceleris poena affectis, urbe incen-
 dio, et caedis metu liberata, te donum recepisti?
 cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunae
 studia tum laudi, et gratulationi tuae se non obtule-

runt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant, et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quaeso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abiecisse. Hanc tu, P. Dolabella, (magno loquor ³¹ cum dolore,) hanc tu, inquam, animo aequo potuisti tantam dignitatem deponere? Tu autem, M. ¹³ Antoni, (absentem appello,) unum illum diem, quo in aede Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? quae fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est? Tuum collegam, depositis inimiciis, oblitus auspicia, te ipso augure nuntiante, illo primum die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius in Capitolium a te missus pacis obses fuit. Quo senatus die laetior? quo populus ³² Romanus? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit. tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicae. maximum autem illud, quod dictaturae nomen sustulisti. haec inusta est a te, a te, inquam, mortuo Caesari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliae, neminem patricium M. Manlium vocari licet; sic tu, propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus

- 33 sustulisti. Num huiusce, cum pro salute reipublicae tanta gessisses, fortunae te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriae poenitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? non possum adduci, ut suspicer, te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur; credere non est necesse. nihil enim unquam in te fordidum, nihil humile cognovi. quamquam solent domestici depravare nonnunquam: sed novi firmitatem tuam. atque utinam, ut culpam, sic
- 14 etiam suspicionem vitare potuisses! Illud magis ve-reor, ne ignorans verum iter gloriae, gloriosum putes, plus te unum posse, quam omnes; et metui a civibus tuis, quam diligi, malis. quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. metui vero, et in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam
- 34 in fabulis, ipsis illis, qui, *Oderint, dum metuant*, dixerint, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen multa audisti ex me saepissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum ceteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum eius diem supremum malim, quam L. Cinnae dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.
- 35 Sed quid oratione te flectam? si enim exitus C. Caesaris efficere hoc non potest, ut malis carus esse, quam metui, nihil cuiusquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuisse putant, miserum

ipſi ſunt. Beatus eſt nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, ſed etiam cum ſumma interfectoris gloria interfici poſſit. Quare flecte te, quaefo, et maiores tuos reſpice, atque ita gubernare rempublicam, ut natum eſſe te cives tui gaudeant; ſine quo nec beatus, nec clarus eſſe quiſquam poteſt.

Et populi quidem Romani iudicia multa ambo habetis, quibus vos non ſatis moveri permoleſte fero. 15
 Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civium? quid populi concurſus? quid Pompeii ſtaturae plauſus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adverſantur? parumne haec ſignificabant, incredibiliter conſentientem populi Romani univerſi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plauſus, vel teſtimonia potius, et iudicia populi Romani vobis parva videbantur? O beatos illos, qui, cum ad eſſe ipſis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, et in medullis populi Romani ac viſceribus haerebant! niſi forte Accio tum plaudī, et ſexageſimo poſt anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui ludis ſuis ita caruit, ut in illo apparatiſſimo ſpectaculo ſtudio populus Romanus tribueret abſenti, deſiderium liberatoris ſui perpetuo plauſu et clamore leniret. 36

Equidem iſ ſum, qui iſtos plauſus, cum a popularibus civibus tribuerentur, ſemper contempſerim: idemque cum a ſummis, mediis, infimis, cum denique ab univerſis hoc idem fit, cumque ii, qui ante ſequi populi conſenſum ſolebant, fugiunt; non plauſum illum, ſed iudicium puto. Sin haec leviora vobis videntur, quae ſunt graviffima; num etiam hoc con- 37

temnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est; iucundum amicis, in quo vincit omnes; carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certe in nullo.

38 Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicae consulturos, vita tam cara sit? Cepi, patres conscripti, reversionis meae fructum; et quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, extaret constantiae meae testimonium; et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quae potestas si mihi saepius sine meo vestroque periculo fiet, utar. si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicae reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad aetatem, vel ad gloriam. huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis, reique publicae accesserit.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA SECUNDA.

ORATIO QUARTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Habita a Cicerone IV Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille se in villam Tiburtinam contulit, ibique septemdecim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII Kal. Octob. habito senatu, in absentem Ciceronem, qui se tuto in senatum venire non posse intelligebat, quae cogitaverat, evomuit. His omnibus fusc graviterque respondet, ac simul omnia Antonii scelera & flagitia commemorat hac oratione Cicero; quae, ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, & deinde in lucem edita est.

QUONAM meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicae fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari. vobiscum ipsi recordamini. mihi poenarum illi plus, quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. nemo illorum

inimicus mihi fuit voluntarius : omnes a me reipublicae causa laceffiti. tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina, furiosior, quam P. Clodius, viderere, ultro maledictis me laceffisti; tuamque a me alienationem commendationem tibi ad civem impios fore putaviffi. Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita, nec nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despiciere poffit Antonius. An in fenatu facillime de me derrahi poffe credidit? qui ordo clariffimis civibus bene gestae reipublicae testimonium multis, mihi uni confervatae dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium dicere? Illud profecto est. non existimavit, fui fimilibus probari poffe, se esse hostem patriae, nisi mihi effet inimicus. Cui prius quam de ceteris rebus refpondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego graviffimum crimen iudico, pauca dicam.

2 Contra rem fuam me, nescio quando, veniffe queffus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe, fed aetatis flore collectam? non venirem contra iniuriam, quam iste intercefforis iniquiffimi beneficio obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiffe. At enim te in disciplinam meam tradideras: (nam ita dixiffi:) domum

meam ventitaras. Nae tu, si id fecisses, melius fa-
mae, melius pudicitiae tuae consuluisses. sed nec fe-
cisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere
licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse di-
xisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prae- 4
dicandam! Quo enim tempore me augurem a toto col-
legio expetiturum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nomi-
naverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari,) 3
tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa re-
publica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo
tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non
esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Cu-
rione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi con-
demnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At be- 3
neficio sum usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, 5
quod commemoras, semper prae me tuli. malui me
tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti
non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me
Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi,
ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis
principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire
iussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. quod est a-
liud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut
commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus
non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam
ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos
tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent
gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod
te abstineris nefario scelere? qua in re non tam iucun-
dum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam
miserum, id te impune facere potuisse. Sed fit benefi- 6

cium, quandoquidem manus accipi a latrone nullum
 potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de inte-
 ritu reipublicae queri non debui, ne in te ingratus vi-
 derer? Nam in illa querela, misera quidem et luc-
 tuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus
 populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est
 dictum a me cum contumelia? quid non moderate?
 quid non amice? Et quidem cuius temperantiae fuit,
 de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? prae-
 fertim cum tu reliquias reipublicae dissipavisses? cum
 domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia?
 cum leges eas, quae nunquam promulgatae essent,
 et de te, et a te latas confiterere? cum auspicia augur,
 intercessionem consul sustulisses? cum esses foedissi-
 me stipatus armatis? cum omnes impuritates pudica
 7 tus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso conten-
 tio esset, quocum multae et magnae fuerunt, non
 cum uno gladiatore nequissimo, de republica gravi-
 ter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie per-
 ficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum
 4 acceperit. At etiam literas, quas me sibi misisse dice-
 ret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitae
 communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum
 modo honorum consuetudinem nosset, literas ad se
 ab amico missas, offensione aliqua interposita, in me-
 dium protulit, palamque recitavit? quid est aliud,
 tollere e vita vitae societatem, quam tollere amico-
 rum colloquia absentium? quam multa ioca solent
 esse in epistolis, quae, prolata si sint, inepta videan-
 tur? quam multa seria, neque tamen ullo modo di-

vulganda? Sit hoc inhumanitatis tuae: stultitiam in- 8
credibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas,
homo diserte, ut Mustellae Tamisio et Tironi Numi-
sio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gla-
diis in conspectu senatus, ego quoque te disertum pu-
tabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios de-
fensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me
unquam istas literas ad te misisse? quo me teste con-
vincas? an chirographo? in quo habes scientiam quae-
stuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Iam
invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quan-
tam iam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim 9
est minus non dico oratoris, sed hominis, quam id
obiicere adversario, quod ille si verbo negarit, lon-
gius progredi non possit, qui obiecerit? At ego non
nego; teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis
solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in
istis literis est non plenum humanitatis, officii, bene-
volentiae? omne autem crimen tuum est, quod de te
in his literis non male existimem: quod scribam tan-
quam ad civem, tanquam ad bonum virum; non
tanquam ad sceleratum, et latronem. At ego tuas li-
teras, etsi iure poteram a te laceffitus, tamen non pro-
feram; quibus petis, ut tibi per me liceat quendam
de exsilio reducere; adiurasque, id te, invito me,
non esse facturum; idque a me impetras. quid enim
me interponerem audaciae tuae; quam neque aucto-
ritas huius ordinis, neque existimatio populi Roma-
ni, neque leges ullae possent coercere? Verumtamen 10
quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo roga-
bas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gra-

tiam voluit esse; in quo ne ipfius quidem ulla poterat esse, lege lata.

- 5 Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint; alterum peto a vobis, ut me, pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus
- 11 est consul; ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum: qui consulatus, verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem, meum consulatum, praeter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cuius quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet; quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utrique fatale.
- 12 Non placet M. Antonio consulatus meus. at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cuius semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craffo, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C.

Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni; qui cum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatu: sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret; qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam 6 illis, quos nominavi, tot et talibus viris respublica 13 orbata est; veniamus ad vivos, qui duo e consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est: qui honos, post conditam hanc urbem, habitus est togato ante me nemini. L. Caesar, avunculus tuus, qua oratione, qua 14 constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum? hunc tu cum auctorem et praeceptorem omnium consiliorum, totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. huius ego alienus consiliis consul usus sum; tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retulisti? at ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. 15 cur? dat natalitia in hortis. cui? neminem nomina-

bo. putate tum Phormioni alicui, tum Gnatonii, tum Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers; ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consultius, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam; tu homines perditissimos cum gladiis collocasti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum fervorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatusconsulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, si illa tibi nota non sunt, (nihil enim boni nosti,) si sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis, praeter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indicibus, sua manu, voce paene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse; quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? praesertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis

accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia iure ei sui inimicus, doleo a te iam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares? ut non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime disiuncta atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare; poena affectum querebare. ita, quod proprie meum est, laudasti; quod totum senatus est, reprehendisti. nam, comprehensio fontium, mea; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari. Iam illud cuius est, non dico audaciae, (cupit enim se audacem dici,) sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiae, o dii immortales! in qua, me consule, salutare sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum; accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumfederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnan-

tiam non vides. nihil profecto sapias. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicae pernicioſa
 20 arma ceperis, obiicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quam id (dii boni!) non decebat? in quo eſt tua culpa nonnulla. aliquid enim falſis ab uxore mima trahere potuiſti. *Cedant arma togae.* Quid? tum nonne ceſſerunt? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quaeramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani ſcleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec vero tibi de verſibus respondebo: tantum dicam breviter, neque illos, neque ullas te omnino literas noſſe: me nec reipublicae, nec amicis unquam deſuiſſe, et tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meae vigiliae, meaeque literae, et iuventuti utilitatis, et nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed haec non huius temporis; ad maiora veniamus.

9 P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti.
 21 Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, inſpectante populo Romano, gladio ſtricto inſecutus es; negotiumque tranſegiſſes, niſi ille ſe in ſcalas tabernae librariae conieciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid? ego favoriſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. prius enim rem tranſegit, quam quiſquam eum ſuſpicaretur facturum eſſe. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipublicae ſine ſuaſore non poſſet. At laetatus ſum. Quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem eſſe oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii fuit quaestio non factis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quaestio constituta? quaestum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres?

Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse disiunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum; in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, praestantissimo civi, consule, nihil praetermissi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. in quo Caesar fuit felicior. ipse enim Pompeium a mea familiaritate disiunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare; suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Caesari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut absentis eius ratio haberetur. quorum si utrumvis persuasissem, in has misérias nunquam incidissemus. Atque idem ego, cum iam omnes opes, et suas, et populi Romani, Pompeius ad Caesarem detulisset, feroque ea sentire coepisset, quae ego ante multo praevideram, inferrique patriae bellum nefarium viderem, pacis, concordiae, compositionis auctor esse non destiti; meaque illa vox est nota multis: *Utinam, Cn. Pompei,*

cum C. Caesare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae. Haec mea, M. Antoni, semper et de Pompeio, et de republica consilia fuerunt: quae si valuissent, respublica staret; tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses.

- 11 Sed haec vetera: illud vero recens, Caesarem meo
 25 consilio interfectum. Iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cuius non statim divulgatum? citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisset in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset.
- 26 Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalae? His igitur maioribus orti ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad con-

trariam, navi appulisset. Cn. Domitium non patris 27
interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non
spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed
mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi?
cui ne suadere quidem ausus essem. quo etiam maio-
rem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi
Romani unius amicitiae praeposuit, depulsoque do-
minatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius
Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis
fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum pu-
tavi. admiratus sum autem ob eam causam, quod
immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. Quid
duos Servilios? Cascas dicam, an Ahalas? et hos auc-
toritate mea censes excitatos potius, quam caritate rei-
publicae? Longum est persequi ceteros: idque reipub-
licae praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius
est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, 12
recordamini. Caesare interfecto, inquit, statim cruen- 28
tum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem
nominatim exclamavit, atque ei recuperatam liber-
tatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quod
sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me,
quod, cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas
ipse gesseram, me potissimum testatus est, se aemu-
lum mearum laudum exstitisse. Tu autem omnium 29
stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, vo-
luisse interfici Caesarem, crimen sit; etiam, laetatum
esse morte Caesaris, crimen esse? quid enim interest
inter suasorem facti, et probatorem? aut quid re-
fert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ec-
quis est igitur, te excepto, et iis, qui illum regna-

re gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes ergo in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt. aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit; voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. sic enim dixit: *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debes, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris; ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. quanto in rebus sententiisque maior? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, et exhalare. An faces admovendae sunt, quae te excitent, tantae causae indormientem? nunquamne intelligis, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidae sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut a te arguor, socius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque reipublicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse; siquidem est atrocius patriae parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens, et confidete, quid dicis? si parricidae: cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine, et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legi-

bus est solutus, si ab urbe plus, quam decem dies ab-
 fuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti ho-
 nore celebrati? cur provinciae Cassio et Bruto da-
 tae? cur quaestores additi? cur legatorum numerus
 auctus? Atque haec acta per te. non igitur homicidae.
 sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint; quandoqui-
 dem tertium nihil potest esse. Quid est? num con- 32
 turbo te? non enim fortasse fatis, quae distinctius
 dicuntur, intelligis. sed tamen haec est summa con-
 clusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab
 eodem te amplissimis praemiis dignissimi iudicati sunt.
 Itaque iam retexo orationem meam. scribam ad il-
 los, ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est,
 quaerent, sitne verum; ne cui negent. etenim vereor,
 ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum;
 aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quae
 enim res unquam, proh sancte Iupiter! non modo in
 hac urbe, sed in omnibus terris est gesta maior? quae
 gloriosior? quae commendatior erit hominum me-
 moriae sempiternae? In huius me tu consilii societa-
 tem, tanquam in equum Troianum, cum principibus
 includis? non recusato: ago etiam gratias, quoquo ani- 33
 mo facis. tanta enim res est, ut invidiam istam, quam
 tu in me vis concitare, cum laude non comparem.
 Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te prae-
 dicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus,
 aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non
 affari atque appetere videatur? qui homines tam agre-
 stes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum ce-
 pisse vitae fructum putent? quae vero tam imme-
 mor posteritas, quae tam ingratae literae reperien-

tur, quae eorum gloriam non immortalitatis memo-
 34 ria prosequantur? Tu vero adscribe me talem in nu-
 14 merum. Sed unam rem vereor ne non probes. si enim
 fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de re-
 publica sustulisset; et, si meus filius ille fuisset, ut
 dicitur, mihi crede, non solum unum actum, sed
 totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici
 Caesarem voluisse crimen est, vide, quaeso, Antoni,
 quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc con-
 silium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, et
 ob eius consilii societatem, cum interficeretur Cae-
 sar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego au-
 tem (vide quam tecum agam non inimice) quod
 bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indica-
 sti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum
 35 res illa quaerebat. Quodsi te in iudicium quis addu-
 cat, usurpetque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*; vi-
 de, quaeso, ne haereas. Quamquam illud quidem
 fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire no-
 lebant; tibi tamen praecipue, qui non modo non ser-
 vis, sed etiam regnas: qui maximo te aere alieno ad
 aedem Opis liberaisti: qui per easdem tabulas innu-
 merabilem pecuniam dissipasti: ad quem e domo
 Caesaris tam multa delata sunt: cuius domus, quae-
 stuosissima est falsorum commentariorum et chiro-
 graphorum officina: agrorum, oppidorum, immu-
 36 nitatum, vectigalium, flagitiosissimae nundinae. Ete-
 nim quae res egestati et aeri alieno tuo, praeter mor-
 tem Caesaris subvenire potuisset? Nescio quid con-
 turbatus mihi esse videris. numquid subtimes, ne ad
 te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu:

nemo credet unquam : non est tuum de republica bene mereri : habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros republica auctores : ego te tantum gaudere dico ; fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus : nunc etiam reliquis respondendum est.

Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus 15
obiecisti. quo quidem tempore si, ut dixi, meum 37
consilium, auctoritasque valuisset ; tu hodie egeres,
nos liberi essemus ; republica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quae acciderunt, providerem futura, tanta in moestitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscritti, rempublicam vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa, molestiis omnibus liberaret. illos ego praestantissimos viros, lumina reipublicae, vivere volebam, tot consulares, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac iuventutis, tum optimorum civium exercitus : qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur,) rempublicam hodie teneremus. Quae sententia si valuisset, ac non ii ma- 38
xime mihi, quorum ego vitae consulebam, spe victoriae elati, obstitissent ; ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit ?

cum ullo aut fermores, aut consilia contulit saepius? quod quidem erat magnum, de summa re dissidentes, in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. ego incolumitati civium primum, et postea dignitati; ille praesenti dignitati potius consulebat. quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio.

39 Quid vero ille singularis vir, ac paene divinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum profecuti sunt. nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et eius viri nomine me infectari audes, cuius me ami-
16 cum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne iocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curae: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem moestitiam meam reprehendit, idem iocum; magno argumento est, me in
40 utroque fuisse moderatum.

Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei, et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungeretur; te is, quem tu vidisti nunquam, L. Ru-

brius Cassinas, fecit heredem. Et quidem vide, quam 41
 te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans,
 fratris filium praeteriit! Q. Furius, honestissimi equitis
 Romani, sui que amicissimi, quem palam heredem
 semper factitabat, ne nomen quidem perscriptit; te,
 quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fe-
 cit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est,
 L. Turfilius qua facie fuerit, qua statura, quo mu-
 nicipio, qua tribu. nihil scio, inquires, nisi quae prae-
 dia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat
 heredem. In multas praeterea pecunias alienissimo-
 rum hominum, eiectis veris heredibus, tanquam he-
 res esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus 42
 sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere,
 cum ipse hereditatem patris non adisses.

Haec ut colligeres, homo amentissime, tot dies in 17
 aliena villa declamasti? quamquam tu quidem (ut tui
 familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii
 acuendi causa declamitas. Et vero adhibes ioci causa
 magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum,
 rhetorem; cui concessisti, ut in te, quae vellet, dice-
 ret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est,
 in te et in tuos dicta dicere. Vide autem, quid inter te
 et avum tuum interfit. ille sensim dicebat, quod causae
 prodeffet; tu cursim dicis aliena. At quanta merces 43
 rhetori data est? Audite, audite, patres conscripti,
 et cognoscite reipublicae vulnera. duo millia iugerum
 campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, et qui-
 dem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere dis-
 ceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris
 commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino

agro, et de Campano; quos iste agros ereptos reipublicae, turpissimis possessoribus inquinavit. Iam enim, quoniam criminibus eius fatis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt, nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam; quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur.

18 Visne igitur te inspiciamus a puero? sic opinor. a
 44 principio ordiamur. Tenesne memoria, praetextatum te decoxisse? Patris, inquires, ista culpa est. Concedo. etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciae tuae, quod fedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunae vitio, non suo decoxisset. Sumsisisti virilem, quam statim muliebre togam reddidisti: primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quaestu abduxit: et, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit.
 45 Nemo unquam puer, emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater eius domo sua eiecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tu tamen, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demittere. quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me de rebus mihi notissimis dicere? recordare tempus illud, cum pater Curio moerens iacebat in lecto; filius se ad pedes meos posternens, lacrymans, te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si festertium sexages peteret, defenderem:

tantum enim se pro te intercessisse. ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidium ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego ⁴⁶ tempore tanta mala florentissimae familiae sedavi, vel potius sustuli. patri persuasi, ut aes alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe et animi et ingenii praeditum, rei familiaris facultatibus; eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio iure et potestate prohiberet. Haec tu, cum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed iam supra et flagitia omittam: ¹⁹ sunt quaedam, quae honeste non possum dicere: tu ⁴⁷ autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitae cursum videte; quem quidem celeriter perstringam. ad haec enim, quae in civili bello, in maximis reipublicae miseriis fecit, et ad ea, quae quotidie facit, festinat animus. quae peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. tamen si incidamus oportet media, ne nimis fero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio; qui sua erga me ⁴⁸ beneficia commemorat: eius omnium incendiorum fax: cuius etiam domi quiddam iam tum molitus est. quid dicam, ipse optime intelligit. Iter inde Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religiones: sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in

ultimam Galliam ex Aegypto, quam domum. Quae
 autem erat domus? suam enim quisque domum tum
 obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico? quid
 erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, praeter unum
 Misenum, quod cum fociis, tanquam Sisaponem, te-
 20 nebas? Venisti e Gallia ad quaesturam petendam. aude
 49 dicere, te prius ad parentem tuam venisse, quam ad
 me. acceperam enim iam ante Caesaris literas, ut mi-
 hi satisfieri paterer a te. itaque ne loqui quidem sum
 te passus de gratia. Postea custoditus sum a te, tu a me
 observatus in petitione quaesturae. quo quidem tem-
 pore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro
 es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte co-
 narere, non impulsu meo; tamen ita praedicabas, te
 non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi
 pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo de-
 miror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse
 dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nun-
 quam sim adhortatus. quamquam, si in eo perseve-
 rares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam,
 50 quam ad meam gratiam. Quaestor es factus. deinde
 continuo sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad
 Caesarem cucurristi. id enim unum in terris, egesta-
 tis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus
 perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitio-
 nibus, et tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere,
 quod statim effundas,) advolasti egens ad tribuna-
 tum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis
 esses.

21 Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se,
 atque in domesticum dedecus impure atque intempe-

ranter, sed quae in nos fortunasque nostras, id est, in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit, ab huius enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, Kalendis Ianuar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetur, ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis; tum iste venditum atque emancipatum tribunatum, consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subiecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem rogatum decerni est solitum more maiorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicae iudicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit, (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum,) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupi-
de a senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicae prohibuisti? neque id semel, sed saepius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque maiores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia demovere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo.

53 Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reli-
 quisque imperiis et potestatibus; quae non effugisses,
 22 nisi te ad arma Caesaris contulisses. Tu, tu, inquam,
 M. Antoni, princeps C. Caesari, omnia perturbare
 cupienti, causam belli contra patriam inferendi de-
 disti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam de-
 mentissimi sui consilii et facti afferebat, nisi quod in-
 tercessio neglecta, ius tribunitium sublatum, circum-
 scriptus a senatu esset Antonius? omitto, quam haec
 falsa, quam levia; praesertim cum omnino nulla cau-
 sa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma ca-
 piendi. Sed nihil de Caesare; tibi certe confitendum
 est, causam perniciosissimi belli in persona tua con-
 54 stitisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si
 non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriae
 prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium se-
 culorum unquam immemorem fore, consules ex Ita-
 lia excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii
 populi Romani decus ac lumen fuit; omnes consula-
 res, qui per valetudinem exsequi cladem illam fu-
 gamque potuissent; praetores, praetorios, tribunos
 plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem iu-
 ventutis, unoque verbo, rempublicam expulsam at-
 55 que exterminatam suis sedibus. Ut igitur in feminibus
 est causa arborum et stirpium; sic huius luctuosissi-
 mi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus populi
 Romani interfectos: interfecit Antonius. desideratis
 clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius.
 auctoritas huius ordinis afflicta est: afflixit Antonius.
 omnia denique, quae postea vidimus, (quid autem
 mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni ac-

cepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huic reipublicae causa belli, causa pestis atque exitii fuit. Reliquae partes tribunatus principio similes. omnia perfecit, quae senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat. cuius tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos. in 23 his patrum nulla mentio. si severus; cur non in om- 56 nes? si misericors; cur non in suos? sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit; quasi vero ludere cum condemnato non liceret; sed ut, quod in alea perdidit, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? absentem credo in reos relatum; rem indicta causa iudicaram; nullum fuisse de alea lege iudicium; vi oppressum, et armis; postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum. nihil horum. At vir bonus, et republica dignus. nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem vero omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quae est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem 57 vero tribunatu, cum Caesar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset; quae fuit eius peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quae dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. notabo tamen singulas res; etsi nullo

modo poterit oratio mea fatifacere veftrae fcientiae. etenim quod unquam in terris tantum flagitium ex-
 ftitiffe auditum eft? [tantam turpitudinem?] tantum
 24 dedecus? Vehebatur in effedo tribunus plebis: licto-
 58 res laureati antecedeabant; inter quos, aperta lectica,
 mima portabatur; quam ex oppidis municipales, ho-
 mines honefti, obviam neceffario prodeuntes, non
 noto illo et mimico nomine, fed Volumniam confa-
 lutabant. fequebatur rheda cum lenonibus, comites
 nequiffimi: reiecta mater amicam impuri filii, tan-
 quam nurum, fequebatur. O miferae mulieris foe-
 cunditatem calamitofam! Horum flagitiorum ifte ve-
 ftigiis omnia municipia, praefecturas, colonias, to-
 tam denique Italiam impreffit.

59 Reliquorum factorum eius, patres conſcripti, dif-
 ficilis eft fane reprehenfio et lubrica. verſatus in bel-
 lo eft: faturavit fe fanguine diffimillimorum fui ci-
 vium: fuit felix, fi poteft ulla eſſe in ſcelere felicitas.
 Sed, quoniam veteranis cautum eſſe volumus, quam-
 quam diffimilis eſt militum cauſa, et tua: illi ſecuti
 ſunt: tu quaefiſti ducem: tamen, ne apud illos me
 in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Vic-
 tor e Theſſalia Brundifium cum legionibus revertiſti.
 ibi me non occidiſti. magnum beneficium: potuiſſe
 enim fateor. quamquam nemo erat eorum, qui tum
 tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere.
 60 Tanta enim eſt caritas patriae, ut veſtris etiam le-
 gionibus ſanctus eſſem, quod eam a me fervatam eſ-
 ſe meminiffent. Sed fac, id te dediſſe mihi, quod
 non ademiffi; meque a te habere vitam, quia a te
 non fit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias

hoc beneficium sic tueri, ut tuebar; praesertim cum te haec auditurum videres? Venisti Brundisium, in 25
 finum quidem et in complexum tuae mimulae. Quid 61
 est? num mentior? quam miserum est id negare non
 posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipi-
 orum non pudebat; ne veterani quidem exercitus?
 quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit?
 quis, qui nescierit, venisse eam tibi tot dierum viam
 gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam fero se,
 quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiae 62
 rursus percurfatio eadem comite mima: in oppida
 militum crudelis et misera deductio: in urbe auri,
 argenti, maximeque vini, foeda direptio. Accessit,
 ut, Caesare ignaro, cum ille esset Alexandriae, be-
 neficio amicorum eius, magister equitum constitue-
 retur. tum existimavit, se suo iure cum Hippiā vive-
 re, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum
 sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pifo-
 nis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius de-
 creta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones da-
 tas, quid ereptas proferam? cogebat egestas; quo se
 verteret, non habebat. nondum ei tanta a L. Rubrio,
 non a L. Turfelio hereditas venerat: nondum in Cn.
 Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant,
 repentinus heres successerat. erat ei vivendum latro-
 num ritu, ut tantum haberet, quantum rapere po-
 tuisset.

Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omit- 63
 tamus; loquamur potius de nequissimo genere levita-
 nis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria
 totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nup-

tiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter coenam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis fordibus: veniamus ad splendida.

- 26 Caesar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem
 64 videbatur; mea autem sententia, si quis reipublicae sit infelix, felix esse non potest. hasta posita pro aede Iovis Statoris, bona, (miserum me! consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo haeret dolor,) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimae subiecta praeconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, fervientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, praeter Antonium; praesertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset
 65 audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim hel-

luo invasit in eius viri fortunas; cuius virtute terribi-
 lior erat populus Romanus exteris gentibus, iustitia
 carior? In eius igitur viri copia cum se subito ingur- 27
 gitavisset, exultabat gaudio, persona de mimo, mo-
 do egens, repente dives. Sed, ut est apud poetam nes-
 cio quem, *Male parta, male dilabuntur*. Incredibile, 66
 ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa,
 quam paucis, non dico mensibus, sed diebus effude-
 rit. maximus vini numerus fuit, permagnum optimi
 pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supel-
 lex, et magnifica multis locis, non illa quidem luxu-
 riosi hominis, sed tamen abundantis. horum paucis
 diebus nihil erat. Quae Charybdis tam vorax? Cha- 67
 rybdin dico? quae si fuit, fuit animal unum: Ocea-
 nus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipata,
 tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere
 potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil
 scriptum. apothecae totae nequissimis hominibus con-
 donabantur. alia mimi rapiebant, alia mimae: domus
 erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies
 potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam
 saepe (non enim semper ipse felix) damna aleato-
 ria. conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, fervorum
 in cellis lectos stratos videres. Quamobrem definite
 mirari, haec tam celeriter esse consumpta. non modo
 unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit,
 sed urbes, et regna celeriter tanta nequitia devorare
 potuisset. At eiusdem aedes etiam et hortos. O auda- 68
 ciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu
 illud sanctissimum limen intrare? tu illarum aedium
 diis penetibus os importunissimum ostendere? quam

domum aliquamdiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis praeterire, hac te in domo tamdiu deversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse iucundum. An tu, illa in vestibulo rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen et te, et tua, et tuos nosti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. necesse est, quamvis sis, ut es, vinolentus et furens, cum tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, et sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, patres conscripti, sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinae sunt. Etsi iam negat. nolite, nolite quaerere. frugi factus est. mimam illam suam suas res sibi habere iussit ex duodecim tabulis; claves ademit, exegit. quam porro spectatus civis, quam probatus; cuius ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium? At quam crebro usurpat, et consul, et Antonius? hoc est dicere, et consul, et impudicissimus: et consul, et homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine; dixisset, credo, aliquando avus tuus, se, et consulem, et Antonium. nunquam dixit. dixisset etiam collega meus, patruus tuus. nisi tu solus es Anto-

nus. Sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti : ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum ; quod natum, conflatum, susceptum opera tua est.

Cur ei bello tum [propter timiditatem tuam, tum ²⁹ propter libidines] defuisti ? gustaras civilem sanguinem, vel potius exforbueras : fueras in acie Pharsalica antesignanus : L. Domitium, nobilissimum et clarissimum virum occideras : multos, qui de proelio effugerant, quos Caesar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causae, cur in Africam Caesarem non sequerere, cum praesertim belli pars tanta restaret ? Itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum obtinuisti ? quo numero fuisti ? cuius tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamento, ut ipse dicebas, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primo re- ⁷¹ spondisti plane ferociter : et, ne omnia videar contra te, propemodum aequa et iusta dicebas. A me C. Caesar pecuniam ? cur potius, quam ego ab illo ? an ille sine me vicit ? at ne potuit quidem. ego ad illum belli civilis causam attuli : ego leges perniciosas rogavi : ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum, populumque Romanum, contra deos patrios, arasque, et focos, contra patriam tuli. num sibi soli vicit ? quorum facinus est commune, cur non sit eorum praeda communis ? Ius postulabas : sed quid ad rem ? plus ille

73 poterat. Itaque, excuffis tuis vocibus, et ad te, et ad praedes tuos milites mifit: cum repente, a te praecleara illa tabula prolata. Qui rifus hominum? tantam effe tabulam, tam varias, tam multas poffeffiones, ex quibus, praeter partem Mifeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poffet fuum dicere. Auctionis vero miserabilis adfpectus: veftis Pompeii non multa, eaque maculofa: eiusdem quaedam argentea vafa collifa: fordida mancipia; ut doleremus quidquam effe ex illis reliquiis, quod videre poffemus.

74 Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Caesaris prohibuerunt. Haerebat nebulo. quo fe verte- ret, non habebat. quin his ipsis temporibus domi Caesaris percuffor, ab ifto miffus, deprehensus dicebatur effe cum fica. de quo Caesar in fenatu, aperte in te invebens, queftus eft. Proficifcitur in Hispaniam Caesar, paucis tibi ad folvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem fequeris?

30 tam bonus gladiator rudem tam cito accepifti? Hunc

75 igitur quisquam, qui in fuis partibus, id eft, in fuis fortunis, tam timidus fuerit, pertimefcatur? Profectus eft tandem aliquando in Hispaniam; fed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non fufcipienda fuit ifta caufa, Antoni; aut, cum fufcepiffes, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Theffalia, Africa, Hispania. omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispanienfi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quaeris; nollem. fed tamen confilium a primo reprehendendum, laudanda conftantia. Tu vero quid censes? Cn. Pompeii liberi primum

patriam repetebant. esto : fuerit haec partium causa communis. repetebant praeterea deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem ; in quae tu invaferas. haec cum repeterent armis ii, quorum erant legibus ; etsi in rebus iniquissimis quid potest esse aequi ? tamen erat aequissimum, contra Cn. Pompeii liberos, Cn. Pompeii pugnare te sectorem. An tu Narbone mensas hospitem convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret ?

Qui vero Narbone reditus ? et tamen quaerebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei. volui, si possem, etiam ante Kalendas Ian. prodesse reipublicae. Nam, quod quaerebas, quomodo redissem ; primum luce, non tenebris : deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Nae tu iam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiae tuae, cuius te ipsum non pudet. ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. qui magister equitum fuisse tibi videre, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares ; is per municipia coloniasque Galliae, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. At videte levitatem hominis. 31
Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, 77
delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperam : inde cisis celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Ianitor, Quis tu ? a Marco tabellarius. Confestim ad

eam, cuius causa venerat, deducitur; eique epistolam tradit. quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta; caput autem literarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abieciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe:) cum mulier fleret uberius, homo miſericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invaſit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil poſſum dicere.) ergo, ut te catamitum, nec opinato cum oſtendiſſes, praeter ſpem mulier adſpiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbaſti? Et domi quidem cauſam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes tuos venderet. productus autem in concionem a tribuno plebis, cum reſpondiſſes, te rei tuae cauſa veniſſe, populum etiam dicacem in te reddiſti. Sed nimis multa de nugis. ad maiora veniamus.

Caefari ex Hispania redeunti obviam longiſſime proceſſiſti. celeriter iſti, rediſti, ut cognoſceret te, ſi minus fortem, attamen ſtrenuum. factus es ei ruruſus, neſcio quomodo, familiaris. Habebat hoc omnino Caefar: quem plane perditum aere alieno egentemque, ſi eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem libentiſſime recipiebat. His igitur rebus praeclare commendatus, iuſſus es renuntiari conſul, et quidem cum ipſo. Nihil queror de Dolabella, qui tum eſt impulſus, inductus, eluſus. Qua in re quanta fuerit utriuſque veſtrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promiſſum et receptum intervertit, ad ſeque

transfuit: tu eius perfidiae voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendae Ianuariae: cogimur in senatum: investus est copiosius multo in istum et paratius Dolabella, quam nunc ego. hic autem iratus quae dixit, dii boni! Primum cum Caesar ostendisset, se, priusquam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iussurum: quem negant regem, qui et faceret semper eiusmodi aliquid, et diceret: sed cum Caesar ita dixisset; tum hic bonus augur, eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii iure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. nos enim nuntiationem solum habemus; consules et reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto; hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia:) sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellae comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de coelo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges; et, si quis servavit, non habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inscitia impudentia est; nec scit quod augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini eius usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abiectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in averfam

lecticam inferens, beneficia, quae venderet, a col-
 33 lega petebat. Ecce Dolabellae comitiorum dies, for-
 titio praerogativae; quiescit. renuntiatur; tacet. pri-
 ma classis vocatur; renuntiatur: deinde, ut affolet,
 suffragatum secunda classis vocatur: quae omnia ci-
 83 tius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus au-
 gur (Laelium dices) ALIO DIE, inquit. O impuden-
 tiam singularem! quid videras? quid senseras? quid
 audieras? nec enim te de coelo servasse dixisti, ne-
 que hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu iam
 Kalendis Ianuariis futurum esse provideras, et tanto
 ante praedixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero,
 tua potius, quam reipublicae calamitate ementitus es
 auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione:
 augur auguri, consul consuli nuntiasti. Nolo plura,
 ne acta Dolabellae videar convellere; quae necesse est
 84 aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed ar-
 rogantiam hominis insolentiamque cognoscite. quam-
 diu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum
 voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum au-
 gur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti; confitere
 te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse:
 sin est aliqua vis in istis verbis, ea quae sit, augur a
 collega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus gestis, M. Antonii
 rem unam pulcherrimam transfiliat oratio, ad Luper-
 34 calia veniamus. Non dissimulat, patres conscripti:
 apparet esse commotum: sudat, pallet. quidlibet,
 modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia
 fecit. Quae potest esse turpitudinis tantae defensio?
 cupio audire; ut videam, ubi rhetoris tanta merces,

ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris 8; collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. ascendis; accedis ad fellam, (ita eras Luperus, ut te consulem esse meminisse deberes,) diadema ostendis. gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatam et cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi; ille cum plausu reiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles; et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres; qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciis omnibus dignius? num exspectas, dum te stimulis fodiam? haec te, si ullam partem sensus habes, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur iure interfectum esse, qui abiecerit? At etiam adscribi iussit in 87. fastis ad Lupercalia, C. CAESARI, dictatori perpetuo, M. Antonium, consulem, populi iussu regnum detulisse, Caesarem uti noluisse. Iam iam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace con-

fistes? qui locus tibi in legibus et in iudiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus; Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romae constitueretur? Sed ad auspicia redeamus.

35 De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Caesar
88 facturus, quaero tum tu quid egisses. audiebam quidem te paratum venisse, quod me de eumentis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Caesaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod
iis rebus, in quas ingressa erat oratio, praevertendum non est. Quae tua fuga? quae formido illo die? quae propter conscientiam scelerum desperatio vitae? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus
esses, saluum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer, quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desisisses, similem te futurum tui. Itaque, cum ceteri consulares irent, redirent, in sententia mansi; neque te illo die, neque postero vidi; neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste foedere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in aedem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? Quamquam mihi subito inimicus exstitisti; ta-

men me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, 36
dii immortales! et quantus fuisses, si illius diei men-
tem fervare potuisses! pacem haberemus, quae erat
facta per obsidem, puerum nobilem, M. Bambalionis
nepotem. quamquam te bonum timor faciebat, non
diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quae,
dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum,
cum optimum te putabant, me quidem dissentiente,
funeri tyranni, si funus illud fuit, sceleratissime prae-
fuiisti. tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua co-
hortatio. Tu, tu illas faces incendisti, et eas, quibus 91
seuiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bel-
lieni domus defragavit. tu illos impetus perditorum
hominum, et, ex maxima parte, fervorum, quos
nos vi manue repulimus, in nostras domos im-
misisti. idem tamen, quasi fuligine absterfa, reliquis
diebus in Capitolio praeclara senatusconsulta fecisti,
ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve
cuiusquam beneficii figeretur. meministi ipse de ex-
sulibus; scis, de immunitate quid dixeris. optimum
vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de re-
publica sustulisti. quo quidem facto tantum te ce-
pisse odium regni videbatur, ut eius omnem, propter
proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta 92
respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo,
qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam.
Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit
esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio
tabulae figebantur; neque solum singulis veniebant
immunitates, sed etiam populis universis. civitas
non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Ita-

que si haec manent, quae stante republica manere non possunt, provincias universas, patres constricti, perdidistis; neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani, huius domesticis mundanis deminutum est. Ubi est septies millies sestertium, 37 quod in tabulis, quae sunt ad Opis, patebat? finestrae illius quidem pecuniae, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderetur, quae nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties H--S quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerable, quae a diversis emebantur, non insciente te; sed unum egregium de rege Deiotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset 94 continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Caesar? aequae atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Is igitur, a quo vivo, nec praesens, nec absens quidquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratosus. compellat hospitem praesens, computarat, pecuniam imperarat; in eius tetrarchiam ex Graecis comitibus suis collocarat; Armeniam abstulerat a senatu datam. 95 haec vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo aequum sibi videri, modo non iniquum. mira verborum complexio. at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularem, aequum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem

regis sententia, facta in gynaeceo; quo in loco plurimae res veniere, et veneunt. qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo. rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simul atque audivit eius interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat 96 homo sapiens, ius semper hoc fuisse, ut, quae tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur iureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est iureconsultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quae erant ante syngrapham recuperatae. non enim a te emit; sed prius, quam tu suam sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de in- 38 numerabilibus Chirographis loquar? quorum etiam 97 imitatores sunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut iam appendantur, non numerentur pecuniae. At quam caeca avaritia est! nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimae Cretensium vestigalibus liberantur; statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Caesare vivo, pertineret? At huius venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic venditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit? Nullius infector calamitatem: tantum que-

ror, primum eorum reditus aequatos, quorum causam dissimilem Caesar iudicavit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas: neque enim plus quam tres aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrum? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluit: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae et risus hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia sint; cum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituit? intervenit enim. quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia conditione quaesita et ante prospecta. non est satis. probri infimulasti pudicissimam feminam. Quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu Kalendis Ian. sedente patre; hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo forori et uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente; an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. quae tua fuit cognitio? acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu; quae quidem Caesar egisset, non ea, quae Caesarem egisse, dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo

auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Iuniis de Caesaris actis cum consilio cognoscere-tis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Kalendas Iunias expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis re-tulisti?

O praeclaram illam percurfationem tuam men-se Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam co-loniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius paene non abieris, scimus. cui tu urbi minitaris. utinam conere, ut aliquando il-lud, *paene*, tollatur! At quam nobilitata est tua il-¹⁰¹la peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista de-trimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus dare-tur, tamen infligi magnum reipublicae vulnus pu-tabamus; hunc tu compransoribus tuis et colluso-ribus dividebas. mimos dico et mimas, patres con-scripti, in agro Campano collocatos. Quid iam querar de agro Leontino? quandoquidem hae quon-dam arationes Campani et Leontini in populi Roma-ni patrimonio grandi foenore et fructuosae fereban-tur. Medico tria millia iugerum, quasi te sanum fe-cisset? rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam ⁴⁰Casilinum, quo Caesar ante deduxerat. Consuluiſti ¹⁰²me per literas de Capua tu quidem; sed idem de Ca-silino respondiſſem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam iure deducere. Negavi, in eam

coloniam, quae esset auspiciato deducta, dum esset
 incolumis, coloniam novam iure deduci: colonos
 novos adscribi posse rescripti. tu autem insolentia elat-
 tus, omni auspicio iure turbato, Casilinum co-
 loniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta,
 ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cuius
 quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti,
 103 ut florentis coloniae territorium minueretur. At hac
 religionum perturbatione advolas in M. Varronis,
 sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassina-
 tem. quo iure? quo ore? eodem, inquires, quo in he-
 redum L. Rubrii, quo in heredum L. Turfeliï prae-
 dia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et,
 si ab hasta, valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae;
 quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Var-
 ronem quidem Cassinatem fundum quis veniisse di-
 cit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vo-
 cem praeconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam,
 qui emeret a Caesare. Ipsum enim expectare mag-
 104 num fuit. Quis vero audivit unquam, (nullius au-
 tem salus curae pluribus fuit) de fortunis Varronis
 rem ullam esse detractam? Quodsi etiam scripsit ad
 te Caesar, ut redderes; quid satis potest dici de tanta
 impudentia? Remove gladios parumper illos, quos
 videmus. iam intelliges, aliam causam esse hastae Cae-
 saris, aliam confidentiae et temeritatis tuae. non enim
 te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vi-
 41 cinus, hospes, procurator arcebit. At quam multos
 dies in ea villa turpissime est perbacchatus! ab hora
 tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O testa ipsa
 misera, quam dispari domino! quamquam quomodo

iste dominus? sed tamen quam a dispari teneban-
 tur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse
 illud, non libidinum deversorium. Quae in illa vil- 105
 la ante dicebantur? quae cogitabantur? quae literis
 mandabantur? iura populi Romani, monumenta ma-
 iorum, omnis sapientiae ratio, omnisque doctrinae.
 At vero, te inquilino, (non enim domino,) per-
 sonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavi-
 menta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum
 meritoriis; scorta inter matresfamilias versabantur.
 Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna, ad-
 missus est nemo. iure id quidem. in homine enim
 turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cum inde 106
 Romanam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam
 ei processit (ut est frequens municipium) magna sa-
 ne multitudo. at iste operta lectica latus est per op-
 pidum, ut mortuus. Stulte Aquinates; sed tamen in
 via habitabant. quid Anagnini? qui, cum essent de-
 vii, descenderant, ut istum, tanquam si esset consul,
 salutarent. incredibile dictu; tamen inter omnes con-
 stabat, neminem esse resalutatum; praesertim cum
 duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laco-
 nem; quorum alter gladiatorum est princeps, alter po-
 culorum. Quid ego illas istius minas contumeliasque 107
 commemorem, quibus investus est in Sidicinos, ve-
 xavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos
 patronos adoptassent? magno quidem iudicio, stu-
 dio, benevolentia, caritate, non ut te, ut Basilum,
 vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo
 habere velit, non modo esse illorum cliens. Interea 42
 dum tu abes, qui dies ille collegae tui; cum illud,

quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit ? qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. quid evenerit postea, nescio. metum credo valuisse et arma. Collegam quidem de coelo detraxisti; effecisti que, non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

108 Qui vero reditus inde Romam ? quae perturbatio rotius urbis ? memineras Cinnam nimis potentem; Sullam postea dominantem, modo regnantem Caesarem videramus. erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi. ista vero quae et quanta barbaria est ? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem iam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Iuniis cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro laetatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui causa; is leges Caesaris, easque praeclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit: numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Caesaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit; alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit; quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas 43
mortuum? quem is maiorem honorem consecutus 110
erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fasti-
gium, flaminem? Est ergo flattem, ut Iovi, ut Mar-
ti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid
igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide,
qui te inauguret. collegae fumus; nemo negabit. O
detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos
es, sive quod mortui! Quaero deinceps, num, ho-
diernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in
Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum
autem ad populum tulisse, ut quintus praeterea dies
Caesari tribueretur? cur non sumus praetextati? cur
honorem Caesari tua legē datum, deferi patimur? an
supplicationes addendo diem contaminari passus es;
pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle,
aut usquequaque conserva. Quaeres placeatne mihi 111
pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil
istorum placet. sed tu, qui acta Caesaris defendis,
quid potes dicere, cur alia defendas; alia non cures?
nisi forte vis fateri, te omnia quaestu tuo, non illius
dignitate metiri. Quid ad haec tandem? exspecto
enim eloquentiam tuam. disertissimum cognovi avum
tuum; at te etiam apertiozem in dicendo. ille nun-
quam nudus est concionatus; tuum hominis simpli-
cis pectus vidimus. Respondebisne ad haec? aut om-
nino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa
oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed
praeterita mittamus.

Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodie- 44
num diem, hoc punctum temporis, quo loquor, de- 112

fende, si potes. cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvae Concordiae non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum fagittis deducis in forum? Praesidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium. caritate, et benevolentia civium septum oportet esse; non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. etenim ista tua minime avara coniux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicae deferat; qui ubicunque terrarum sunt, ibi est orane reipublicae praesidium, vel potius ipsa respublica, quae se adhuc tantummodo ultra est, nondum recuperavit. habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. quam volent, illi cedant, otio consulentes; tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris; sed inter pacem et servitutem plurimum interest. pax est tranquilla libertas; servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quodsi se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt; at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus; qui tum rex fuit, cum esse Romae regem licebat. Sp. Cassius et

Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. quod cum ipsum factum per se praeclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum; praefertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix coelo capi posse videatur. Et si enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti. pone ante oculos laetitiam senatus populi-
 45
 115
 que Romani: confer cum nundinatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum interfit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo, et sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, verae laudis gustum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare? Iudicia non metuis. si propter innocentiam, laudo; si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo iudicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, 116
 quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quae est autem vita, dies et noctes timere a suis? nisi vero aut maioribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicae calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore,

magnis periculis , quod cogitarat , effecerat : muneribus , monumentis , congiariis , epulis , multitudinem imperitam lenierat : suos praemiis , adversarios clementiae specie devinxerat. quid multa ? attulerat iam liberae civitati , partim metu , partim patientia , consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum , ceteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimus malis , quae ab illo reipublicae sunt iniusta , hoc tamen boni est , quod didicit iam populus Romanus , quantum cuique crederet , quibus se committeret , a quibus caveret. Haec igitur non cogitas ? nec intelligis , satis esse viris fortibus didicisse , quam sit re pulchrum , beneficio gratum , fama gloriosum , tyrannum occidere ? an , cum illum homines non tulerint , te ferent ? Certatim posthac , mihi crede , ad hoc opus curretur , nec occasionis tarditas exspectabitur.

Respice , quaeso , aliquando rempublicam , M. Antoni : quibus ortus sis , non quibuscum vivas , considera : mecum , ut voles , cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris : ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens , non deseram senex : contemsi Catilinae gladios , non pertimescam tuos. quin etiam corpus libenter obtulerim , si repraesentari morte mea libertas civitatis potest ; ut aliquando dolor populi Romani pariat , quod iamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari ; quanto verius nunc negabo seni ? Mihi vero , patres conscripti , iam etiam optanda mors est , perfuncto rebus iis , quas adeptus sum , quasque gessi.

Duo modo haec opto : unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi maius a diis immortalibus dari nihil potest : alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

M. TULLII
CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIA.
ORATIO QUINTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Post Caesaris necem decrevit senatus consulares provincias ; Antonio Macedoniam, Dolabellae Syriam. Sed Antonius, occasionem quaerens reipublicae perturbandae, Galliam citeriorem sibi mandari cupiebat : quod cum a senatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, iam antea ab ipso Caesare datam, post eius interitum confirmaverat ; tulit ad populum, & obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret : unde se cum exercitu ad urbem, Caesaris exemplo, facile venturum sperabat. Nam Macedonia, terra marique disiuncta, novis consiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brundisium ivit ad VII Id. Oct. profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus bonorum collocare. Redeuntem a Brundisio Antonium legio Martia reliquit, ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, urbem est ingressus : vocato in Capitolium senatu, cum de abalienata legione Quarta, & Octaviani copiis adiuncta, nuntius ei esset allatus, prope senatum dimisit, & ad occupandam Galliam citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magna celeritate contendit. Interea cum novi tribuni pl. qui VI Id. Dec. magistratum inierant, XIII Kalend. Ian. sena-

tum convocassent, deque praesidio consulum designatorum retulissent, ut senatum tuto Kalendis Ianuariis habere possent, Cicero, laudata tribunorum mente, totam rempublicam complexus haec censuit: res eas, quas Caesar adolescens privato consilio gessisset, aut gereret, publica confirmandas auctoritate; legiones, quae, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam se contulissent, laudandas, eisque spera praemiorum decreto senatus ostendendam; D. Brutum, qui se irruenti in Galliam Antonio obiecisset, ipsamque Galliam, quae resisteret, debita laude ornandam: provincias ab iisdem, qui eas obtinerent, obtinendas esse ex lege Iulia, quoad ex S. C. cuique eorum successum esset; iisque de rebus ad senatum a novis consulibus primo quoque tempore esse referendum. Assensit senatus, & in eius sententiam S. C. factum est.

SERIUS omnino, patres conscripti, quam tempus reipublicae postulabat, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie; quippe cum bellum nefarium contra aras et focos, contra vitam fortunasque nostras, ab homine profligato ac perditio non comparari, sed geri iam viderem. Exspectantur Kalendae Ianuarii, quas non exspectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex qua se instructum, et paratum ad urbem venturum esse minitatur. Quae est igitur exspectatio, aut quae vel minimi dilatio temporis? quamquam enim adsunt Kalendae Ian. tamen breve tempus longum est imparatis. dies enim affert, vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades. certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet. Quodsi aut Kalendae Ian. fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius, aut hae non essent exspecta-

tae; bellum iam nullum haberemus. auctoritate enim senatus, consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos. sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. mea autem festinatio non victoriae solum avida est, sed etiam celeritatis.

- 3 Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non
 2 quamprimum publica accedit auctoritas? C. Caesar adolescens, paene potius puer, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque eius a Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis (quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit. quamquam non sum
 4 in salute reipublicae collocavit. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur; habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat, si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, cives optimos, iugulari iussit; quorum ante pedes eius morientium sanguine

os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat; cui tandem nostrum, aut cui omnino bono pepercisset? Qua peste rempublicam privato consilio (nec enim fieri potuit aliter) Caesar liberavit. qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, rempublicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus, quae sentiremus, libere dicere,) tribuenda est auctoritas, ut rempublicam non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicior unquam reipublicae fuit, quam legio Martia universa? quae cum hostem populi Romani M. Antonium iudicasset, comes esse eius amentiae noluit: reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem iudicavisset: quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi caedem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio confedit Albae. quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fidiorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium? Huiusce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quaestore, cive optimo et fortissimo, C. Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est.

Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut ea, quae sua sponte clarissimus adolescens atque omnium praestantissimus gessit, et gerit, haec auctoritate nostra comprobentur: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiae, quartaeque mirabilis consensus ad rempublicam recuperandam, laude et testimonio nostro confirmetur; eorumque commoda, honores, praemia, cum consul designatus magistratum inierint, curae nobis fore, hodierno die spondeamus.

4 Atque ea quidem, quae dixi de Caesare, deque eius
 8 exercitu, iam diu nota sunt nobis. virtute enim admirabili Caesaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo iudicio, quae auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem C. Caesaris secutae sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed, ut dixi, haec superiora: hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paulo ante propositum est, certe silentio non potest praeteriri. pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatus populique Romani potestate. O civem natum reipublicae, memorem sui nominis, imitatoremq; maiorum! neque enim, Tarquinio expulso, maioribus nostris tam fuit optata libertas,
 9 quam est, repulso Antonio, retinenda nobis. Illi re-
 gibus parere iam a condita urbe didicerant; nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem maiores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est et dictus: quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt.

L. Brutus regem superbum non tulit : Decimus sceleratum atque impium regnare patietur ? quid Tarquinius tale , qualia innumerabilia et fecit et facit Antonius ? Senatum etiam reges habebant ; nec tamen , ut Antonio senatum habente , in consilio regis versabantur barbari armati. servabant auspicia reges , quae hic consul augurque neglexit ; neque solum legibus contra auspicia ferendis , sed etiam collega una ferente , eo , quem ipse e mentitis auspiciis vitiosum fecerat. Quis autem rex unquam fuit tam insignite impudens , ut haberet omnia commoda , beneficia , iura regni venalia ? hic quam immunitatem , quam civitatem , quod praemium , non vel singulis hominibus , vel civitatibus , vel universis provinciis vendidit ? Nihil humile de Tarquinio , nihil fordidum accepimus : at vero huius domi inter quasilla pendebatur aurum , numerabatur pecunia : una in domo omnes , quorum intererat , totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinius accepimus : at hic et Suesiae iugulavit eos , quos in custodiam dederat , et Brundisii trecentos fortissimos viros , civesque optimos trucidavit. Postremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum , cum est expulsus : Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum , cum a legionibus relictus , nomen Caesaris exercitumque peritumuit , neglectisque sacrificiis sollempnibus , ante lucem vota ea , quae nunquam solveret , nuncupavit ; et hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Maius igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus et habet , et exspectat ,

quam maiores nostri acceperunt a L. Bruto, principe huius maxime conservandi generis et nominis.
5 Cum autem omnis servitus est misera : tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato; nunquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato praesertim consilio, iudicat, verissimeque iudicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, patres conscripti, nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius concionatus est, et id egit, ut collegae diadema imponeret; eo die non modo consulatu, sed etiam libertate se abdicavit. esset enim ipsi certe statim serviendum, si Caesar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui foedo illo, et flagitioso die, et quid pati, Caesare vivo, posset, et quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, 13 ostendit? Nec vero de virtute, constantia, et gravitate provinciae Galliae taceri potest. est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum, coloniarumque provinciae Galliae, ut omnes ad auctoritatem huius ordinis, maiestatemque populi Romani defendendam conspirasse videantur. Quamobrem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud, nisi de praesidio, ut senatum tuto consules Kalendis Ian. habere possent, retulistis, tamen mihi videmini magno consilio, at-

que optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse dicendi. cum enim tuto senatum haberi sine praesidio non posse iudicavistis; illud etiam statuistis, intra muros Antonii scelus, audaciamque ver-
fari.

Quamobrem omnia, mea sententia, complectar, 6
vobis, ut intelligo, non invitis, ut et praestantissi- 14
mis ducibus a nobis detur auctoritas, et fortissimis
militibus spes ostendatur praemiorum; et iudicetur
non verbo, sed re, non modo non consul, sed etiam
hostis Antonius. Nam, si ille consul; fustuarium me-
ruerunt legiones, quae consulem reliquerunt; scele-
ratus Caesar, Brutus nefarius, qui contra consulem
privato consilio exercitus comparaverunt: sin autem
militibus exquirendi sunt honores novi, propter
eorum divinum atque immortale meritum; ducibus
autem ne referri quidem potest gratia; quis est, qui
eum non hostem existimet, quem qui armis perse-
quuntur, conservatores reipublicae iudicantur? At 15
quam contumeliosus in edictis? quam barbarus?
quam rudis? Primum in Caesarem ut maledicta con-
gessit, depromta ex recordatione impudicitiae et stu-
prorum suorum? Quis enim hoc adolescente castior?
quis modestior? quod in iuventute habemus illustrius
exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo male-
dico impurior? Ignobilitatem obiicit C. Caesaris fi-
lio, cuius etiam naturalis pater, si vita suppeditasset,
consul factus esset. Aricina mater. Trallianam aut
Ephesiam putes dicere. Videte, quam despiciamur
omnes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane.
quorum enim quisque non est? quod autem municipi-

pium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, iure foederatum, propinquitate paene finitimum, splendore municipum honestissimum? Hinc Voconiae, hinc Scatiniae leges: hinc multae fellae curules, et patrum memoria, et nostra: hinc equites Romani, lautissimi pluri-
 16 pum honestissimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquam huius sanctissimae feminae, atque optimae pater, M. Attius Balbus, in primis honestus, praetorius fuit: tuae coniugis, bonae feminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, qui cum palla et cothurnis nummos populo de Rostris spargere solebat. vellem hanc contemtionem pecuniae suis reli-
 17 quisset. haberetis nobilitatem generis gloriosam. Qui autem convenit, ut is tibi Aricina natus ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere soleas gloria-ri? quae porro amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem; ipse ex libertini filia suscepit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinae filiam; quos certo scio dignitatis optimarum feminarum non poenitere.
 7 Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto; nec sentit amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab omni-

bus, Caesaris confiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, ¹⁸ hunc de patris et patruis parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego, et frater meus, propter eius suavissimos, atque optimos mores, praestantissimumque ingenium, cerratim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me eisdem edictis, nescit, laedat an laudet. cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis et pessimis sumferim, laudare videtur, quasi imitari velit: cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat; tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.;

Sed ipse quid fecit? Cum tot edicta proposuisset, ⁸ edixit, ut adesset senatus frequens a. d. VIII Kalendas Decembres; eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? haec sunt, opinor, verba in extremo. *Si qui non affuerit, hunc omnes existimare poterunt, et interitus mei, et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quae sunt perdita consilia? an ea, quae pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Caesari me auctorem et hortatorem et esse, et fuisse fateor. quamquam ille non eguit consilio cuiusquam; sed tamen, currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus et vita optimi cuiusque, libertas populi Romani dignitasque consisteret? Sed ²⁰ cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi ac severa? vino atque epulis retentus est; si epulae potius, quam

popinae nominandae sunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendas Decembres distulit. adesse in Capitolio iussit; quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum, adscendit. convenerunt corrogati, et quidem amplius quidam homines, sed immemores dignitatis suae. is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, nihil timere. At eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, cum de eo constituisset ad senatum referre.

21 Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. Quid est aliud, seipsum hostem iudicare, nisi de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret? necesse erat enim alterutrum esse hostem; nec poterat aliter de adversariis ducibus iudicari. Si igitur C. Caesar hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit; quid potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, se hostem confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc

9 in senatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus tristissimis quantos excitat risus? Sententias edicti cuiusquam memoriae mandavi, quas videtur ille peracutas putare; ego autem, qui intelligeret,

22 quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *Nulla contumelia est, quam facit dignus.* Primum quid est, dignus? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quam facit is, qui cum dignitate est? quae autem potest esse maior? quid est porro, *facere contumeliam?* quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? horum similia deinceps. Nonne fatius est mu-

tum esse, quam quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister eius, ex oratore arator factus, possideat in agro publico populi Romani, campi Leontini duo millia iugerum immunia; ut hominem stolidum magis etiam infatuet mercede publica. Sed haec leviora ²³ fortasse: illud quaero, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuisset ferus. quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno plebis fortissimo, et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset; D. Carfulenum, bene de republica sentientem, e senatu vi et minis mortis expellere; Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus, et saepe, et iure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatusconsulto ne intercederent, verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri, atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne eius usitatus honos impediretur. Ac, ²⁴ ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, cum de republica relaturus fuisset, allato nuntio de legione quarta, mente concidit: effugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum esset antea nunquam.

Quae vero profectio postea? quod iter paludati? ¹⁰ quae vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam foeda? quam turpis? praeclara tamen senatusconsulta illo ipso die vespertina: provinciarum religiosa sortitio: divina vero opportunitas, ut, quae cuique apta esset, ea cuique obveniret. Praeclara ²⁵ igitur facitis, tribuni plebis, qui de praesidio consulum senatusque referatis; meritoque vestro maxi-

mas vobis gratias omnes et agere, et habere debemus. qui enim carere metu et periculo possumus in tanta hominum cupiditate et audacia? Ille autem homo afflictus et perditus, quae de se exspectat iudicia graviora, quam amicorum suorum? familiarissimus eius, mihi homo coniunctus, L. Lentulus, et P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii fortitionem fuisse iudicaverunt. quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, maioribus suis, dignissimus. in eadem sententia fuit homo summa integritate atque innocentia, M. Turranius. idem fecit P. Oppius: ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, et vir, et civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt.

26 Quid ego de L. Cinna loquar? cuius spectata multis magnisque rebus singularis integritas, minus admirabilem facit huius honestissimi facti gloriam; qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo et constanti C. Caesetius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos fors divina delectet? C. Antonius, et M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem! hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam. nihil felicius. modo enim ex Africa decesserat, et quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticae reliquerat. deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid suspicer. duarum credo provinciarum
 11 fortes minus divinas fuisse. O C. Caesar, (adolesc-

centem appello,) quam tu salutem reipublicae at-²⁷
tulisti! quam improvisam? quam repentinam? qui
enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens?
etenim in concione dixerat, se custodem futurum ur-
bis, usque ad Kalendas Maias ad urbem exercitum
habiturum. O praeclarum custodem ovium (ut a-
iunt) lupum! custosne urbis, an direptor et vexa-
tor esset Antonius? Et quidem se introiturum in ur-
bem dixit, exiturumque, cum vellet. Quid illud?
nonne audiente populo, sedens pro aede Castoris,
dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

Hodierno die primum, patres conscripti, longo²⁸
intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus;
cuius quidem ego, quoad potui, non modo defen-
sor, sed etiam conservator fui. cum autem id facere
non possem, quievi; nec abiecte, nec sine aliqua dig-
nitate casum illum temporum et dolorem tuli. Hanc
vero taeterrimam belluam quis ferre posset, aut quo-
modo? quid est in Antonio, praeter libidinem, cru-
delitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus con-
glutinatus est. nihil apparet in eo ingenuum, nihil mo-
deratum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter,²⁹
quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille
poenas reipublicae luat, an nos serviamus; aliquan-
do, per deos immortales! patres conscripti, patrium
animum virtutemque capiamus, ut aut libertatem
propriam Romani et generis, et nominis recupere-
mus, aut mortem servituti anteponamus. Multa, quae
in libera civitate ferenda non essent, tulimus, et per-
pessi sumus; alii spe recuperandae libertatis, alii vi-
vendi nimia cupiditate. sed, si illa tulimus, quae nos

necessitas ferre coegit, quae vis quaedam paene fatalis; quae tamen ipsa non tulimus: etiamne huius impuri latronis feremus taeterrimum, crudelissimum-
 12 que dominatum? Quid hic faciet, si potuerit, iratus,
 30 qui cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Caesaris interitum fecerit? refertam eius domum exhauferit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta transfulerit? caedis et incendiorum causam quaesierit ex funere? duobus aut tribus senatusconsultis, bene et e republica factis, reliquas res ad lucrum praedamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi Romani iure sustulerit? exfules reduxerit? falsas leges C. Caesaris nomine, et falsa decreta in aes incidenda, et in Capitolio figenda curaverit? earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Romano leges imposuerit? armis et praefidiis populum et magistratus foro exclusit? senatum
 31 stiparit armis? armatos in cella Concordiae, cum senatum haberet, inclusit? ad legiones Brundisium cucurrerit? ex his optime sentientes centuriones iugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, et ad disperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Caesaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam; nec ruere demens, nec furere desinit. in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, et ea vacillante, L. fratrem exspectat; quo neminem reperire potest sui simi-

liorem. Ille autem ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicunque posuit vestigia? caedit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcunque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villae: matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. haec eadem, quacunque exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos ¹³ taeterrimis fratribus portas aperietis? hos unquam ³² in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amisso. a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur, si in Galliam venerit. nec ille armis solum, sed etiam nostris decretis urgendus est. magna vis est, magnum nomen unum et idem sentientis senatus. Videtis refertum forum, populunque Romanum ad spem recuperandae libertatis erectum: qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse. Hunc ego diem ³³ exspectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, cum ille in me absentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me et meas vires reservarem. si enim illi tum, caedis initium a me quaerenti, respondere voluissem, nunc reipublicae consulere non possem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit, cogitem; quod agendum atque faciendum, idem non modo non re-

cusem, sed appetam etiam atque deponam. Hoc feci, dum licuit; intermisi, quoad non licuit. iam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malimus, quam, ne serviamus, animis armisque decernere. Dii immortales nobis haec praesidia dederunt; urbi Caesarem, Brutum Galliae. Si enim ille urbem opprimere potuisset statim; si Galliam tenere paulo post: optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum.

14 Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales! patres conscripti, et amplissimi orbis terrae consilii principes vos esse aliquando recordamini. signum date populo Romano, consilium vestrum non deesse reipublicae, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est, quod timeam vos. nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudellem superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, et flagitiosam ferendam. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum, libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea est summa miseria, summo dedecore coniuncta. Quodsi iam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicae venit; quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus. Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute. ad decus et libertatem nati sumus. aut haec teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimum diu teximus, quid sentiremus: nunc iam apertum est: omnes iam patefere-

runt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, pro caritate reipublicae, nimium multi; pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicae potestatem et fortunam dederunt. Ad ea enim praesidia, quae habemus, iam accedent consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, diis iuvantibus, nobis vigilantibus, et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. iucundiores autem faciet libertatem servitutis recordatio.

Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, 15
 ut senatus Kalendis Ianuar. tuto haberi, sententiae- 37
 que de summa republica libere dici possent; de ea re
 ita censeo, » Uti C. Pansa, A. Hirrius, consules de-
 » signati, dent operam, uti senatus Kalendis Ianuar.
 » tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti, im-
 » peratoris, consulis designati, optime de republica
 » meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Bru-
 » tum, imperatorem, consulem designatum, optime
 » de republica mereri, cum senatus auctoritatem, po-
 » pulique Romani libertatem, imperiumque defen- 38
 » dat. Quodque provinciam Galliam citeriorem, op-
 » timorum et fortissimorum virorum, amicissimo-
 » rumque reipublicae civium, exercitumque in se-
 » natus potestate retineat, id eum, exercitumque
 » eius, municipia, colonias provinciae Galliae, recte
 » atque ordine, exque republica fecisse et facere: se-
 » natum ad summam rempublicam pertinere arbitra-

» ri, a D. Bruto, et ab L. Planco, imperatoribus ;
» consulibus designatis, itemque a ceteris, qui pro-
» vincias obtinent, obtineri ex lege Julia, quoad ex
» senatusconsulto cuique eorum successum fit; eos-
» que dare operam, ut eae provinciae exercitusque in
» senatus populique Romani potestate, praesidioque
39 » reipublicae sint. Cumque opera, virtute, consilio C.
» Caesaris, summoque consensu militum veterano-
» rum, qui eius auctoritatem secuti, reipublicae prae-
» sidio sunt et fuerunt, et a gravissimis periculis po-
» pulus Romanus defensus fit, et hoc tempore de-
» fendatur: cumque legio Martia Albae constiterit, in
» municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad se-
» natus auctoritatem, populique Romani libertatem
» contulerit: quod pari consilio, eademque virtute le-
» gio quarta usa, L. Egnatuleio duce, civi egregio,
» senatus auctoritatem, populique Romani libertatem
» defendat, defenderit: senatui magnae curae esse,
» ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam meritis
» honores eis habeantur, gratiaeque referantur: se-
» natui placere, uti C. Panfa, A. Hirtius, consules de-
» signati, cum magistratum inierint, si eis videbitur,
» primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordi-
» nem referant, ita uti e republica fideque sua censue-
» rint.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
AD QUIRITES
PHILIPPICA QUARTA.
ORATIO SEXTA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Facto in sententiam Ciceronis Scto, productus a magistratu quodam in concione populi, quae in senatu acta & decreta erant, exponit. Caesarem, D. Brutum, legionem Martiam & Quartam, quae duce Egnatuleio ab Antonio defecerat, summis laudibus ornat, in Antonium invehitur, & cum bene de republica populum sperare iubet, tum eum ad studium libertatis recuperandae cohortatur.

FREQUENTIA vestra incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mihi summam affert reipublicae defendendae, et spem recuperandae libertatis. Quamquam animus quidem mihi nunquam defuit, tempora defuerunt; quae simulac primum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae libertatis defendendae fui. quod si ante facere conatus essem, nunc facere non possem, hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem

rem actam arbitremini, fundamanta iacta sunt reli-
 quarum actionum. nam est hostis a senatu nondum
 2 verbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. Nunc
 vero multo sum erectior, quod vos quoque, hostem
 illum esse, tanto consensu, tantoque clamore appro-
 bavistis. Nec enim fieri potest, ut non aut ii sint im-
 pii, qui contra consulem exercitus comparaverunt;
 aut ille hostis, contra quem iure arma sumta sunt.
 Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, ta-
 men ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit.
 C. Caesar, qui rempublicam libertatemque vestram
 suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est,
 3 et tutatur, maximis senatus laudibus ornatus est. Lau-
 do, laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis profe-
 quimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri po-
 tius. sunt enim facta eius, immortalitatis, non aetatis.
 multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex om-
 ni seculorum memoria tale cognovi: qui, cum servi-
 tute premeremur, in dies malum cresceret, praesidii
 nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundi-
 fio M. Antonii reditum timeremus; hoc insperatum
 omnibus consilium, incognitum certe ceperit, ut exer-
 citum invictum ex paternis militibus conficeret, An-
 toniique furorem, crudelissimis consiliis incitatum,
 2 a pernicie reipublicae averteret. Quis est enim, qui
 4 hoc non intelligat, nisi Caesar exercitum paravisset,
 non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuis-
 se? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruen-
 tus sanguine civium, quos Suesstae, quos Brundisii
 occiderat, ut nihil, nisi de reipublicae pernicie cogi-
 taret. Quod autem erat praesidium salutis libertatis-

que vestrae, si C. Caesaris fortissimorumque sui patris militum exercitus non fuisset? cuius de laudibus et honoribus, qui ei, pro divinis et immortalibus meritis, divini immortalesque debentur, mihi senatus assensus paulo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto, quis non perspicit, Antonium hostem esse iudicatum? quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? Quid legio Martia? quae mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus: non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem iudicavit Antonium? nam, ille si non hostis; qui consulem reliquerunt, hostes necesse est iudicemus. Praeclare et loco, Quirites, reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis; qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam contulerunt: hostem illum, et latronem, et parricidam patriae reliquerunt. Nec solum id animose et fortiter, sed considerate etiam, sapienterque fecerunt. Albae constitit, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Huius Martiae legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus merito paulo ante laudavit, C. Caesaris exercitum persecuta est.

Quae exspectas, M. Antoni, iudicia graviora? Caesar fertur in coelum, qui contra te exercitum comparavit. laudantur exquisitissimis verbis legiones, quae te reliquerunt, quae a te arcessitae sunt, quae

essent, si te consulem quam hostem maluissent, tuae. quarum legionum fortissimum verissimumque iudicium confirmat senatus, comprobatur universus populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non
 7 hostem, iudicatis Antonium. Sic arbitrabar, Quirites, vos iudicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, praefecturas, num aliter iudicare censetis? omnes mortales una mente consentiunt, omnia arma eorum, qui haec salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti iudicium, Quirites, quod ex hodierno eius edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte et vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio et munere datum reipublicae Brutorum genus et nomen, ad libertatem populi Romani vel
 8 stituendam, vel recuperandam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio iudicavit? excludit provincia: exercitu obsistit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte, suoque iudicio excitatam. Si consul Antonius; Brutus hostis. si conservator reipublicae Brutus; hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus? Atque, ut vos una
 4 mente, unaque voce dubitare vos negatis; sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de republica mereri, cum senatus auctoritatem, populique Romani libertatem imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. quae est enim alia laudanda defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis amplissimis a senatu, quod resistat Antonio. quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno scelere se ad-

fringeret. omnes enim in consulis iure et imperio debent esse provinciae. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipublicae civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum consulem, nisi latrones, putant? quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt; nec a iudicio omnium mortalium, quamvis impii nefarii que sint, sicut sunt, dissentire possunt. sed spes rapiendi atque praedandi obcaecat animos eorum; quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona et fortunas civium ad praedam proposuerunt: qui, dum sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite et detestamini, quaeso, hoc omen!) urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat, huiusque amentiae poena in ipsum familiamque eius recidat, quod ita futurum esse confido. iam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempublicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis dii immortales nobis futura praedicunt; ita sunt aperte denunciata, ut et illi poena, et nobis libertas appropinquet: sive tantus consensus omnium sine impulsu deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate coelestium dubitare possimus?

Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam prae vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent, quamquam paratissimos milites ad proeliandum vident, ut eos tamen adhortantur; sic ego vos ardentis et erectos ad

libertatem recuperandam, cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. neque enim ille servitute vestram, ut antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. nullus ei ludus videtur esse iucundior, quam cruor, quam caedes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine atque nefario, sed cum immani tae-traque bellua; quae quoniam in foveam incidit, obruatur. si enim illinc emerferit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. sed tenetur, premitur, urgetur nunc iis copiis, quas iam habemus; mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. nunquam maior vester consensus in ulla causa fuit: nunquam tam vehementer cum senatu confociati fuistis. nec mirum. agitur enim non qua conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio ignominiaque perituri.

13 Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet; quae propria est Romani generis et feminis. hanc retinete, quaeso, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. quamquam alia omnia incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus; quae nunquam ulla vi labefactari potest, nunquam demoveri loco. Hac virtute maiores vestri primum universam Italiam devicerunt: deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem huius imperii redegerunt.

6 Ac maioribus quidem vestris, Quirites, cum eo ho-

ste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, aera- 14
rium, consensum et concordiam civium, rationem
aliquam, si res ita tulisset, pacis et foederis: hic ve-
ster hostis vestram rempublicam oppugnat, ipse ha-
bet nullam: senatum, id est, orbis terrae consilium,
delere gessit, ipse consilium publicum nullum habet:
aerarium vestrum exhausit, suum non habet. nam
concordiam civium qui habere potest, nullam qui
habeat civitatem? pacis vero quae potest esse cum
eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nul-
la? Est igitur populo Romano, victori omnium gen- 15
tium, omne certamen cum percussore, cum latrone,
cum Spartaco. Nam, quod se similem esse Catilinae
gloriarum solet; scelere par est illi, industria inferior.
Ille, cum exercitum nullum haberet, repente confla-
vit: hic eum ipsum exercitum, quem habebat, ami-
sit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auc-
toritate, vestro studio et virtute fregistis; sic Anto-
nii nefarium latrocinium vestra cum senatu concor-
dia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate et virtute
exercituum ducumque vestrorum, brevi tempore op- 16
pressum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vi-
giliis, auctoritate, consilio, eniti atque efficere potero,
nihil praetermitram, quod ad libertatem vestram per-
tinere arbitrabor. neque enim id pro vestris amplissi-
mis in me beneficiis sine scelere facere possum. hodie-
no autem die primum, referente viro fortissimo vo-
bisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisque eius,
ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo,
me auctore et principe, ad spem libertatis exarsimus.

M. TULLII
CICERONIS

I N

M. ANTONIUM
PHILIPPICA QUINTA.
ORATIO SEPTIMA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Obsidente Mutinam Antonio, non modo sine senatus auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, iam antea a Caesare datam, post eius necem confirmaverat, novi consules, Pansa & Hirtius, Kalendis Ian. primo consulatus die, convocato de more senatu, non solum de Mutinae obsidione, sed omnino de tota rep. deque honoribus & praemiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab eius urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe & indignum dicit esse senatus ac populi Romani maiestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoste, gravissima & severissima iudicia idem senatus fecerit. Decreverat enim XIII Kal. Ian. quo die habita est tertia oratio, ut de honoribus Caesaris & Bruti, qui rep. privato consilio defendendam susceperant, deque praemiis Martiae & Quartae legionum, quae, Antonio relicto, ad Caesarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis iudicaretur Antonius, et ea decernerentur de hono-

ribus & praemiis, quae senatus ex novorum consulum relatione decerni sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit, sed triduo post mittendos omnino censuit, qui Antonio nuntiarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Mutinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatus populi que Romani potestate.

NIHIL unquam longius his Kalendis Ian. mihi visum est, Patres conscripti; quod idem intelligebam per hos dies unicuique vestrum videri. qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non expectabant. nos autem tum, cum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam praeteritorum dierum sustulit oratio consulum; qui ita locuti sunt, ut magis exoptatae Kalendae Ian. quam ferae esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit, spemque attulit non modo salutis conservandae, verum etiam dignitatis pristinae recuperandae; sic me perturbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti constantiaeque considerem. Hic enim vobis, patres conscripti, dies illuxit, haec potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiae, quantum gravitatis in huius ordinis consilio esset, populo Romano declarare possideris. Recordamini, qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: quantam sitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam consecuti. Atque illo die, patres conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil iam sit integrum, nisi aut honesta pax, aut bellum necessarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. nemi-

nem aequiorem me reperiet; cui, dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quam amicus maluit. nihil est profecto, quod dari possit bellum gerenti; erit
 2 fortasse aliquid, quod concedi possit roganti: legatos vero ad eum mittere, de quo gravissimum iudicium nudiustertius decimus feceritis, non iam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiae. Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio suscepissent; deinde milites veteranos, qui, cum ab Antonio in colonias essent deducti, illius bene-
 4 ficio libertatem populi Romani anteposuerunt. Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vituperandae sunt; si inimicum reipublicae, iure laudantur. Atqui cum consulles nondum haberetis, decrevistis, ut et de praemiis militum, et de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore praemia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperint, et legatos ad Antonium mittere? ut iam pudendum sit, honestiora decreta esse legionum, quam senatus: siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium; senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an
 5 debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo, praeter Cotylam, tum inventus sit, qui defenderet, is habeat iam patronos etiam consulares? qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! (quamquam suspicor, quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur) facilius contra dicerem, si quid videretur. est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam

Plancus obtinet. Quid est aliud, omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget; deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors est: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem 6 sceleratum et perditum, Gallorum et Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? nullae istae excusationes sunt: Meus amicus est. sit patriae prius. Meus cognatus: an potest cognatio ulla propior esse, quam patriae, in qua etiam parentes continentur? Mihi pecuniam attribuit: cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini.

Agitur, utrum M. Antonio facultas detur oppri- 3 mendae reipublicae, caedis faciendae bonorum, diripiendae urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi; an horum nihil facere ei liceat. dubitate, quid agatis. At 7 non cadunt haec in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. quid enim in eum non cadit? qui, cuius acta se defendere dicit, eius eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes ficcare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferri potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. quamquam illa auspicia non egent interpretatione. Iove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis

contra acta Caesaris: ille biennium, iste sexennium,
 num etiam hanc legem populus Romanus accepit?
 quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam
 scripta? nonne ante factam vidimus, quam futuram
 8 quisquam est suspicatus? Ubi lex Caecilia et Didia?
 ubi promulgatio, trinundinum? ubi poenae, recenti le-
 ge Iunia et Licinia? possuntne hae leges ratae esse sine
 interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum
 insinuandi fuit? quae porro illa tonitrua? quae tem-
 pestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent,
 sustinere tamen eum, ac ferre posse tantam vim tem-
 pestatis, imbris ac turbinum, mirum videretur. Quam
 legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante
 Iove, sed prope coelesti clamore prohibente, hanc
 9 dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod
 cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione
 vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus
 4 est pertinere? Sed auspicioꝝ nos fortasse erimus
 interpretes, qui fumus eius collegae. num ergo etiam
 armorum interpretes quaerimus? Primum omnes fo-
 ri aditus ita septi, ut etiam si nemo obstaret armatus,
 tamen, nisi septis revulsis, introiri in forum nullo mo-
 do posset. sic vero erant disposita praesidia, ut, quo-
 modo aditus hostium prohibetur castellis et operibus,
 ita ab ingressione fori populum tribunosque plebis
 10 propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas
 M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim
 et contra auspicia latas, iisque legibus populum non
 teneri. Si quam legem, de actis Caesaris confirman-
 dis, deve dictatura in perpetuum tollenda, deve co-
 loniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dici-

tur; easdem leges de integro, ut populum teneant, falvis auspiciis ferri placet. Quamvis ergo leges bonas vitiose, per vimque tulerit; tamen hae leges non sunt habendae, omnisque audacia gladiatoris amentis auctoritate nostra repudianda est. Illa vero dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est, per quam septies millies falsis percriptionibus, donationibusque avertit; ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quaestus, ferendine, quos M. Antonii tota exhausta domus? decreta falsa vendebat. regna, civitates, immunitates, in aes, accepta pecunia, iubebat incidi. haec se ex commentariis Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. calebant in interiore aedium parte totius reipublicae nundinae: mulier, sibi felicior, quam viris, auctiorem provinciarum regnorumque faciebat: restituebantur exsules, quasi lege, sine lege: quae nisi auctoritate senatus rescindantur, quoniam ingressi in spem reipublicae recuperandae sumus, imago nulla liberae civitatis relinquetur. Neque solum commentariis commentitiis, chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quae vendebat Antonius, ea se ex actis Caesaris agere diceret; sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, falsa referebat: syngraphae obfignabantur: senatusconsulta, tanquam facta, ad aerarium referebantur. Huius turpitudinis testes erant etiam exterae nationes. Foedera interea facta: regna data: populi, provinciaeque liberatae, earumque rerum falsae tabulae, gemente populo Romano, toto Capitolio fi-

gebantur. quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

- 5 Is etiam legem iudiciariam tulit, homo castus atque integer; iudiciorum et iuris auctor. in quo nos sefellit. Antesignanos, et manipulares, et Alaudas, iudices se constituisse dicebat. at ille legit aleatores, legit exfules, legit Graecos. O confessum iudicum praeclarum! o dignitatem consilii admirandam! Avet animus apud
- 13 consilium illud pro reo dicere. Cydam Cretensem, portentum insulae, hominem audacissimum et perditissimum! sed fac ita non esse, num Latine scit? num est ex iudicum genere et forma? num leges nostras, moresve novit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quam Roma Cydae. Delectus autem, et notatio iudicum, etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium vero iudicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lyfiadem Atheniensem plerique novimus. est enim Phaedri, philosophi nobilis, filius: homo praeterea festivus, ut ei cum M. Curio, confessore eodem et collusore, facillime possit convenire.
- 14 Quaero igitur, si Lyfiades citatus iudex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romae et Athenis res iudicare; accipietne excusationem is, qui quaestioni praeerit, Graeculi iudicis, modo palliati, modo togati? an Atheniensium antiquissimas leges negliget? Qui porro ille confessus, dii boni? Cretensis iudex, isque nequissimus. quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes: puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortu-

rae faciat. Sunt item lecti iudices, qui fortasse excusabuntur. habent enim legitimam excufationem, ex filii causa solum vertiffe, nec esse postea restitutos. Hos ille demens iudices legisset; horum nomina ad 15 aerarium detulisset; his magnam partem reipublicae credidisset, si ullam speciem reipublicae cogitavisset? Atque ego de notis iudicibus dixi. quos minus 6 nostis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comissionis Antonianae chorum, in tertiam decuriam iudicum scitote esse coniectum. En causam, cur lex tam egregia, tamque praeclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina et tonitrua ferretur; ut eos iudices haberemus, quos hospites habere nemo velit. scelerum magnitudo, conscientia maleficorum, direptio eius pecuniae, cuius ratio in aede Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit; nec ante turpes iudices quaesiti, quam honestis iudicibus nocentium salus desperata est. Sed illud os, illam impuritatem coeni 16 fuisse, ut hos iudices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicae dedecus; unum, quod tam turpes iudices essent; alterum, quod patefactum esset, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo, et reliquas eiusmodi leges, etiamsi sine vi, salvis auspiciis, essent rogatae, censerem tamen abrogandas. nunc vero cur abrogandas censeam, quas iudico non rogatas?

An illa non gravissimis ignominis, monumentis- 17 que huius ordinis, ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post urbem conditam palam secum habuit armatos? quod

neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini; vidi Sullam; modo Caesarem. hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam, plus potuerunt, quam univ-
 18 sa respublica. non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis, et occultis. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classi-
 tius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. cum autem erat ventum ad aedem Concordiae, gradus complebantur, lecti-
 cae collocabantur: non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, labora-
 7 rent. Illud vero taeterrimum auditu, non modo ad- spectu, in cella Concordiae collocari armatos, latro-
 nes, ficarios: e templo carcerem fieri: opertis val- vis Concordiae, cum inter subsellia senatus versaren-
 19 tur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Kalend. Septemb. fabros se mis-
 surum, et domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur: de supplicatione refere-
 batur. Veni postridie: ipse non venit. locutus sum de republica, minus equidem libere, quam mea consue-
 tudo; liberius tamen, quam pericula minaeque postulabant. At ille homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem libere dicendi excluderet, (fe-
 cerat enim hoc idem, maxima cum laude, L. Piso xxx diebus ante,) inimicitias mihi denunciavit: adeste in senatu iussit a. d. XIII Kalend. Octob. ipse interea XVII dies de me in Tiburtino Scipionis decla-
 mitavit, sitim quaerens. haec enim ei causa esse solet

declamandi. Cum is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in aedem Concordiae venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, caedis initium fecisset a me. sic enim statuerat. cum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem caedendi, nisi defatigatio et fatietas, attulisset. etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnarat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. hic pecunias nostras aestimabat: possessiones notabat et urbanas et rusticas: huius mendicitas aviditate coniuncta, in fortunas nostras imminebat: dividebat agros, quibus, et quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla aequitatis deprecatio. tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quae quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt, tamen separatim suo nomine notanda censeo; iudicandumque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur.

M. vero Antonium quis est, qui civem possit iudicare potius, quam taeterrimum et crudelissimum hostem, qui pro aede Castoris sedens, audiente populo Romano, dixerit, nisi victorem, victurum neminem? num putatis, patres conscripti, dixisse eum minacius, quam facturum fuisse? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abisset, ad urbem futurum cum exercitu introiturum, quotiescunque vellet? quid erat aliud, nisi denunciare populo Romano servitutem? Quod autem eius

iter Brundisium? quae festinatio? quae spes, nisi ut
 ad urbem, vel in urbem potius, exercitum maximum
 adduceret? qui autem delectus centurionum? quae
 effrenatio impotentis animi? cum eius promissis le-
 giones fortissimae reclamassent, domum ad se veni-
 re iussit centuriones, quos bene de republica sentire
 cognoverat; eosque ante pedes suos, uxorisque suae,
 quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat,
 iugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuisse cen-
 setis in nos, quos oderat, cum in eos, quos nun-
 quam viderat, tam crudelis fuisset? et quam avidum
 in pecuniis locupletum, qui pauperum sanguinem
 concupisset? quorum ipsorum bona, quantacunque
 erant, statim comitibus suis compotoribusque de-
 23 scripsit. Atque ille furens infesta iam patriae signa
 Brundisio inferebat; cum Caesar deorum immorta-
 lium beneficio, divini animi, ingenii, consilii mag-
 nitudine, quamquam sua sponte, eximiaque virtute,
 tamen approbatione auctoritatis meae, colonias pa-
 tris adiit: veteranos milites convocavit: paucis die-
 bus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retar-
 davit. Postea vero, quam legio Martia ducem prae-
 stantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquan-
 9 do liberi essemus: quam est imitata quarta legio. Quo
 ille nuntio audito, cum senatum vocasset, adhibuif-
 fetque consularem, qui sua sententia C. Caesarem ho-
 24 stem iudicaret, repente concidit. Post autem neque
 sacrificiis sollempnibus factis, neque votis nuncupa-
 tis, non profectus est, sed profugit paludatus. At quo?
 in provinciam firmissimorum et fortissimorum ci-
 vium; qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nul-

lum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cuius ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciae Galliae: circumse- dit Mutinam, firmissimam et splendidissimam popu- li Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, impe- ratorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis et reipublicae natum. Ergo Annibal hostis, ci-²⁵ vis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, aut molitur et cogitet? To- tum iter Antoniorum quid habuit, nisi depopulatio- nes, vastationes, caedes, rapinas? quas non faciebat Annibal, quia multa ad usum reservabat. at hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt.

Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt isti homines formam reipublicae, iura belli, exempla maiorum? cogitant, quid populi Romani maiestas, quid senatus severitas postulet? Legatos decernis? si, ut depreceris, contemnet; si, ut imperes, non au- diet: denique quamvis severa legatis mandata dede- rimus, nomen ipsum legatorum, hunc, quem vide- mus, populi Romani restinguet ardorem: municipiorum atque Italiae franget animos. Ut omittam haec, quae magna sunt; certe ista legatio moram et tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quos-²⁶ dam audio dicturos: Legati proficiscantur; bellum nihilominus paretur; tamen legatorum nomen ipsum et animos hominum molliet, et belli celeritatem morabitur. Minimis momentis, patres conscripti, ma-¹⁰

ximae inclinationes temporum fiunt, cum in omni casu reipublicae, tum in bello, et maxime civili; quod opinione plerumque et fama gubernatur. Nemo quaeret, quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultro missae, timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. Non enim ad Annibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum et Q. Baebium Tampilum; qui, si Annibal non pareret, Carthaginem ire iussi sunt. nostros legatos quo iubebimus ire, si non paruerit Antonius? ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandum est? Quid interest, per deos immortales! utrum hanc urbem oppugnet, an huius urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, praesidii causa collocaram? Belli Punici secundi, quod contra maiores nostros Annibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. recte ad eum legati missi. mittebantur ad Poenum, mittebantur pro Annibalis hostibus, nostris sociis. quid simile tandem? nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumfedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut possumus?

11 Ante diem XIII Kalendas Ian. decretis vestris eum concidistis: constituistis, ut haec ad vos Kalend. Ian. referrentur, quae referri videtis, de honoribus et praemiis bene de republica meritorum et merentium: quorum principem iudicastis eum, qui fuit, C. Cae-

farem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Caesarem secuti sunt, tum illas coelestes divinasque legiones, Martiam et quartam, quibus, cum consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores et praemia spondidistis: eodemque die D. Bruti, praestantissimi civis, edicto allato atque proposito, factum eius collaudastis; quodque ille bellum privato consilio susceperat, id vos auctoritate publica comprobastis. Quid igitur illo die ²⁹ aliud egistis, nisi ut re hostem iudicaretis Antonium? his vestris decretis aut ille vos aequo animo adspicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum a republica, distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quaedam reipublicae. qui si legatis paruerit, Romamque redierit; num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor: sunt alia, ob quae magis nunquam parebit ille legatis. novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita consilia amicorum, quibus ille est deditus. Lucius quidem frater eius, ut ³⁰ pote qui peregre depugnavit, familiam ducit. si per se ipse sanus, quod nunquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigescet. Unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione et mora? Ut primum post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, libere senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. quo die primum convocati sumus, cum designati consules non adessent, ieci, sententia mea, maximo

vestro consensu, fundamenta reipublicae, ferius omnino, quam decuit; nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum
 31 profecto nullum haberemus. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius.
 32 Sed tum exspectabantur Kalendae Ian. fortasse non recte. Verum praeterita omittamus. etiamne hanc moram afferemus, dum proficiantur legati? dum revertantur? quorum exspectatio dubitationem belli afferet. bello autem dubio, quod potest studium esse delectus?

Quamobrem, patres conscripti, legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora, et confestim gerendam: tumultum decerni, iustitium indici, saga fumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacatibni-
 33 bus in urbe, et in Italia, praeter Galliam, tota. Quae si erunt facta; opinio ipsa, et fama vestrae severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. sentiet sibi bellum cum republica esse susceptum: experietur consentientis senatus nervos atque vires. nam nunc quidem partium contentionem esse distitit. quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Caesaris partibus, nisi forte Caesaris partes a Pansa et Hirtio consulibus, et a filio C. Caesaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum; quibus bona fortunaeque nostrae notatae
 sunt, et iam ad cuiusque opinionem distributae. Legi epistolam Antonii, quam ad quendam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. *Quid concupiscas, tu videris; quod concupiveris, certe*

habebis. En, ad quem legatos mittamus; cui bellum moremur inferre; qui ne forti quidem fortunas nostras destituit, sed libidini cuiusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum iam sit, reliquerit. Cum hoc, patres conscripti, bello, bello inquam, decertandum est, idque confestim. legatorum tarditas repudianda est. Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda ³⁴ sint; consulibus totam rempublicam permittendam censeo, hisque committendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid respublica detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint. Haec si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque vestram recuperabitis. sin autem lenius agetis, tamen eadem, sed fortasse serius decernetis. De republica quod retulistis, satis decrevisse videor.

Altera res est de honoribus; de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis ro- ³⁵ gandis more maiorum servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, capiamus exordium; cuius ut superiora omittam, quae sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis iudiciis, quam publice laudata; quibusnam verbis eius laudes huius ipsius temporis consequi possumus? neque enim ullam mercedem tanta virtus, praeter hanc laudis gloriaeque, desiderat: qua etiam careat, tamen sit se ipsa contenta, atque in memoria gratiorum civium, tanquam in luce po-

fitā laetetur. laus igitur iudicii, testimoniūque vestri,
36 tribuenda Bruto est. Quamobrem his verbis, patres
conscripti, senatusconsultum faciendum censeo:
» CUM D. Brutus, imperator, consul designatus, pro-
» vinciam Galliam in senatus populique Romani po-
» testate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi
» tempore, summo studio municipiorum, coloniarum-
» que provinciae Galliae, optime de republica meri-
» tae, merentisque, conscripserit, compararit; id eum
» recte et ordine, exque republica fecisse: idque D.
» Bruti praestantissimum meritum in rempublicam fe-
» natui populoque Romano gratum esse, et fore. ita-
» que senatum populumque Romanum existimare,
» D. Bruti, imperatoris, consulis designati opera, con-
» silio, virtute, incredibilique studio, et consensu
37 » esse subventum.» Huic tanto merito Bruti, patres
conscripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis
est tantus honos, qui non debeatur? Nam si M. An-
tonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, et co-
loniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare
potuisset; quantus reipublicae terror impenderet?
dubitaret, credo, homo amentissimus, atque in om-
nibus consiliis praeceps et devius, non solum cum
exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate bar-
bariae bellum inferre nobis; ut eius furorem ne Al-
pium quidem muro cohibere possemus. Haec igitur
habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum in-
terposita auctoritate vestra, suo consilio atque iudi-
cio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit
Gallia; seque obsideri, quam hanc urbem, maluit. Ha-

beat ergo huius tanti facti, tanque praeclari decreto vestro testimonium sempiternum: Galliaque, quae semper praesidet atque praefedit huic imperio, libertatique communi, merito vereque laudetur; quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.

Atque etiam M. Lepido pro eius egregiis in rem-¹⁴ publicam meritis decernendos honores quam amplif-³⁸simos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximumque signum illo die dedit voluntatis et iudicii sui, cum, Antonio diadema Caesaris imponente, se avertit, gemituque et moestitia declaravit, quantum haberet odium servitutis; quam populum Romanum liberum cuperet; quam illa, quae tulerat, temporum magis necessitate, quam iudicio tulisset. Quanta vero is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Caesaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna haec: sed ad maiora properat oratio. Quid enim (o³⁹ dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam, cum bellum civile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, sapientia id potius exstingui, quam armis et ferro rem in discrimen adduci? Quodsi eadem ratio Caesaris fuisset, in illo taetro miseroque bello; ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi et singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit; cum Sextum Pompeium restituit civitati, maximum ornamentum reipublicae, clarissimum monumentum clementiae suae. Gravis illa

fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim
 patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, ex-
 40 stincto, interfectus est patris simillimus filius. Sed om-
 nia mihi videntur deorum immortalium iudicio ex-
 15 piata, Sex. Pompeio reipublicae conservato. Quam
 ob causam iustam, atque magnam, et quod periculo-
 sissimum civile bellum, maximumque, humanitate
 et sapientia sua M. Lepidus ad pacem concordiam-
 que convertit, senatusconsultum his verbis censeo
 perscribendum: » CUM a M. Lepido, imperatore,
 » pontifice maximo, saepenumero respublica et bene
 » et feliciter gesta sit, populusque Romanus intel-
 » lexit, ei dominatum regium maxime displicere:
 » cumque eius opera, virtute, consilio, singularique
 » clementia et mansuetudine bellum acerbissimum ci-
 41 » vile sit restinctum: Sextusque Pompeius, Cnaei fi-
 » lius, Magnus, huius ordinis auctoritate ab armis
 » discesserit, et a M. Lepido, imperatore, pontifice
 » maximo, summa senatus populique Romani vo-
 » luntate civitati restitutus sit: senatum populumque
 » Romanum pro maximis plurimisque in rempubli-
 » cam M. Lepidi meritis, magnam spem in eius vir-
 » tute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis,
 » concordiae, libertatis: eiusque in rempublicam me-
 » ritorum senatum populumque Romanum memo-
 » rem fore, eique statuam equestrem inauratam in
 » Rostris, aut quo alio loco in foro velit, ex huius
 » ordinis sententia statui placere. » qui honos, patres
 conscripti, mihi maximus videtur primum, quia iu-
 stus est. non enim solum datur propter spem tempo-
 rum reliquorum, sed pro amplissimis meritis reddi-

tur : nec vero cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum iudicio senatus soluto et libero.

Venio ad C. Caesarem, patres conscripti, qui nisi 16
 fuisset, quis nostrum esse potuisset? Advolabat ad 42
 urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. quid huius audaciae et sceleri poterat opponi? nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandae cervices erant crudelitati nefariae: fugam quaerebamus omnes, quae ipsa exitum non habebat. Quis 43
 tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem deus? qui, cum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito praeter spem omnium exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, cum esset adolescens; et quidem iure. subvenit enim reipublicae: sed aetate multo robustior, et militum ducem quaerentium studio paratior, et in alio genere belli. non enim omnibus Sullae causa grata. declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximae calamitates. Caesar au- 44
 tem annis multis minor, veteranos cupientes iam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quae esset senatui, quae populo, quae cunctae Italiae, quae diis hominibusque gratissima. Et Pompeius ad L. Sullae maximum imperium, victoremque exercitum accessit: Caesar se ad neminem adiunxit: ipse princeps exercitus faciendi, et praesidii comparandi

fuit. Ille in adversariorum partibus agrum Picenum habuit amicum : hic ex Antonii amicis , sed amicio-
 ribus libertatis, contra Antonium confecit exercitum.
 illius opibus Sulla regnavit : huius praesidio Antonii
 45 dominatus oppressus est. Demus igitur imperium
 Caesari ; sine quo res militaris administrari , teneri
 exercitus , bellum geri non potest. sit pro praetore
 eo iure , quo qui optimo. qui honos , quamquam est
 magnus illi aetati , tamen ad necessitate rerum ge-
 rendarum , non solum ad dignitatem valet. Itaque illa
 17 quaeramus , quae vix hodierno die consequemur. Sed
 saepe , spero , fore huius adolescentis ornandi hono-
 randique et nobis et populo Romano potestatem : hoc
 46 autem tempore ita censeo decernendum : » QUOD C.
 » Caesar , Caii filius , pontifex , pro praetore , summo
 » reipublicae tempore milites veteranos ad libertatem
 » populi Romani cohortatus sit , eosque conscripserit :
 » quodque legio Martia , quartaque , summo studio ,
 » optimoque in rempublicam consensu , C. Caesare
 » duce et auctore , rempublicam , libertatem populi
 » Romani defendant , defenderint : et quod C. Caesar ,
 » pro praetore , Galliae provinciae cum exercitu sub-
 » sidio profectus sit : equites , sagittarios , elephantos in
 » suam populique Romani potestatem redegerit , dif-
 » ficillimoque reipublicae tempore , saluti dignitatieque
 » populi Romani subvenerit : ob eas causas senatui pla-
 » cere , C. Caesarem , Caii filium , pontificem , proprae-
 » torem , senatorem esse , sententiamque loco praeto-
 » rio dicere ; eiusque rationem , quemcunque magistra-
 » tum appeteret , ita haberi , prout haberi lege lice-
 47 » ret , si anno superiore praetor fuisset. Quid est enim ,

patres conscripti, cur eum non quam primum ampliffimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cum grandiore aetate ad consulatum constituebant, adolescentiae temeritatem verebantur. C. Caesar ineunte aetate docuit, ab excellenti eximiaque virtute progressum aetatis exspectari non oportere. Itaque maiores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant; quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter aequales. ita saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, exstincta fuit. At vero ⁴⁸ apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii; recentiore autem memoria superior Africanus, T. Flaminus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander, cum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quae est aetas nostris legibus decem annis minor, quam consularis. ex quo iudicari potest, virtutis esse, quam aetatis cursum celeriore. Nam quod ii, qui Caesari ¹⁸ invident, simulant, se timere; ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. Ea ⁴⁹ natura rerum est, patres conscripti, ut, qui sensum verae gloriae ceperit, quique se ab senatu, ab equitibus, populoque Romano universo senserit civem carum haberi, salutaremque reipublicae, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Caesari (patri dico) contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! quod cum consequi

neglexisset; omnem vim ingenii, quae summa fuit in illo, in populari levitate consumpsit. Itaque cum respectum ad senatum, et ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Eius autem filii longissime diversa ratio: qui cum omnibus est, tum optimo cuique carissimus. in hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta iam salus: huic summi
50 honores et exquiruntur, et parati sunt. Cuius igitur singularem prudentiam admiramur, eius stultitiam timemus? quid enim stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi praecipitem et lubricam anteferre verae, gravi, solidae gloriae? an hoc vidit puer; si aetate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. omnes Caesar inimicitias reipublicae condonavit: hanc sibi iudicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. omnes habeo cognitos sensus adolescentis. nihil est illi reipublica carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil honorum virorum
51 iudicio optatius, nihil vera gloria dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed maiora et meliora exspectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quae plus apud eum possit, quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis, populoque Romano; quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimesceremque in re

maxima periculofam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conſcripti, C. Caefarem, talem ſemper fore civem, qualis hodie fit, qualemque eum maxime eſſe, velle et optare debemus.

Quae cum ita ſint, de Caefare ſatis hoc tempore ⁵² dictum habeo. Nec vero de L. Egnatuleio, fortiſſimo et conſtantiſſimo cive, amiciffimoque reipublicae, ſilendum arbitror: ſed tribuendum teſtimonium virtutis egregiae, quod is legionem quartam ad Caefarem adduxerit, quae praefidio conſulibus, ſenatui, populoque Romano, reiſque publicae eſſet: ob eam cauſam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magiſtratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conſcripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quam honos. in tali enim re ſatis eſt nominari.

De exercitu autem C. Caefaris ita cenſeo decernendum: » SENATUI placere, militibus veteranis, qui
» Caefaris, pontificis, auctoritatemque huius ordinis
» defenderint, atque defendant, his liberisque eorum,
» militiae vacationem eſſe: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, ſi eis videretur, cognoscerent, qui ager his coloniis eſſet, quo milites
» veterani deducti eſſent, qui contra legem Iuliam
» poſſideretur, ut is militibus veteranis divideretur:
» de agro Campano ſeparatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum
» augendis: legionique Martiae, et legioni quartae,
» et iis militibus, qui de legione ſecunda, quinta tricefima, ad C. Panſam, A. Hirtium, conſules, veniſſent, ſuaque nomina dediffent, quod iis aucto-

» ritas senatus, populi que Romani libertas carissima
» sit et fuerit, vacationem militiae ipsis, liberisque
» eorum esse placere, extra tumultum Gallicum Ita-
» licumque : easque legiones, bello confecto, missas
» fieri placere : quantamque pecuniam militibus ea-
» rum legionum in singulos C. Caesar, pontifex,
» propraetor pollicitus sit, tantam dari placere : uti-
» que C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambo-
» ve, si eis videbitur, rationem agri habeant, qui sine
» iniuria privatorum dividi possit ; isque militibus le-
» gionis Martiae, et legionis quartae ita daretur, af-
» signaretur, ut quibus militibus amplissime dati, affig-
» nati essent. » Dixi ad ea omnia, consules, de quibus
retulistis : quae si sint sine mora matureque decreta,
facilius apparabitis ea, quae tempus et necessitas fla-
gitat. celeritate autem opus est : qua si essemus usi,
bellum, ut saepe dixi, nullum haberemus.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
AD QUIRITES

PHILIPPICA SEXTA.

ORATIO OCTAVA ET QUADRAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum habita superiore Oratione Salvius Tribunus pl. intercessisset, ne discessio fieret, quod facile intelligebat, plerosque in Ciceronis sententiam esse, inprimis de legatis ad Antonium non mittendis, ituros; paucis diebus post, cum de eadem re esset actum in senatu, Senatus consultum in eam sententiam factum est, quae legatos ad Antonium Mutinam obsidentem mitti decernebat, qui nuntiarent, ne oppugnaret consulem designatum, ne Mutinam obsideret, ne provinciam Galliam depopularetur, ne delectus haberet: esset in Senatus populique Romani potestate. Hoc Senatus Consulto facto venit in concionem Cicero, & productus ab Apuleio tribuno plebis, primo de legatione ad Antonium decreta exponit; deinde, nihil legatos apud Antonium profecturos auguratur, ac tandem populum ad Reipublicae & libertatis studium cohortatur.

AUDITA vobis esse arbitror, Quirites, quae sint
acta in senatu, quae fuerit cuiusque sententia. res enim

ex Kal. Ian. agitata, paulo ante confecta est; minus quidem illa severe, quam decuit, non tamen omnino dissolute. mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quaesivit a me P. Apuleius, homo et multis officiis mihi, et summa familiaritate coniunctus, et vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis optimisque consulibus Kalendis Ianuar. de republica primum referendi fuit ex eo, quod XIII Kalendas Ian. senatus me auctore decrevit. ² Eo die primum, Quirites, fundamenta iacta sunt reipublicae. fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiamsi ille dies vitae finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi, una mente atque voce, iterum a me conservatam esse rempublicam conclamassetis. Hoc vestro iudicio tanto, tamque praeclearo excitatus, ita Kalendis Ian. veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicae cum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi; hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnet, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum decerni, iussum edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicae iniurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent. ³ Itaque haec sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam disces-

sio facta non esset, tamen, praeter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua obiecta re, remissior senatus fuit. nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

Intelligo, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari; neque iniuria. ad quem enim legatos? ad eumne, qui, pecunia publica dissipata atque effusa, per vim et contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata concione, obfesso senatu, ad opprimendam rempublicam Brundisio legiones arcesserit? ab his relictus, cum latronum manu in Galliam iruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumfedeat? Quae vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, aequitatis, legationis esse communitas? Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. ita enim est decretum, ut si legati ad Annibalem mitterentur. mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatus populi que Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum, atque in vestra potestate sit, qui in sua nunquam fuerit? Quid enim ille unquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum et latronum: ita domesticis stupris, forensibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avarissimae paruerit, quam senatui populoque Romano.

3 Itaque, quod paulo ante feci in senatu, faciam a-
 5 pud vos. testificor, denuntio, ante praedico, nihil
 M. Antonium eorum, quae sunt legis mandata, fac-
 turum : vastaturum agros, Mutinam obseffurum, de-
 lectus, qua possit, habiturum. is est enim ille, qui
 semper senatus iudicium et auctoritatem, semper vo-
 luntatem vestram potestatemque contemserit. An il-
 le id faciat, quod paulo ante decretum est, ut exerci-
 tum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliae,
 educeret, dum ne propius urbem Roman CC mill.
 admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille se flu-
 vio Rubicone CC mill. circumscriptum esse patiatur?
 6 Non is est Antonius. nam si esset, non commisisset,
 ut ei senatus, tanquam Annibali initio belli Punici,
 denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero
 ita avocatur a Mutina, ut ab urbe, tanquam pesti-
 fera flamma, arceatur, quam habet ignominiam?
 quod iudicium senatus? Quid, quod a senatu dan-
 tur mandata legis, ut D. Brutum, militesque eius
 adeant, iisque demonstrent, summa in rempublicam
 merita, beneficiaque eorum grata esse senatui popu-
 loque Romano, iisque eam rem magnae laudi, mag-
 noque honori fore? passurumne censetis Antonium,
 introire Mutinam legatos? exire inde tuto? nunquam
 patietur, mihi credite. novi violentiam, novi im-
 7 pudentiam, novi audaciam. Nec vero de illo, sicut
 de homine aliquo debemus, sed ut de importunissi-
 ma bellua cogitare. Quae cum ita sint, non omni-
 no dissolutum est, quod decrevit senatus. habet a-
 trocitatatis aliquid legatio : utinam nihil haberet mo-
 rae! nam cum plerisque in rebus gerendis tarditas

et procrastinatio odiosa est; tum hoc bellum indiget celeritatis. succurrendum est D. Bruto: omnes undique copiae colligendae: horam exhibere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam iudicasset, legiones Antonio et provinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc ordine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit? Sed, cum se Brutum esse meminisset, vestraeque libertati natum, non otio suo; quid egit aliud, nisi ut paene corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed praeterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos: vos saga parate. est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. ibitur. non parebit: nos amissos tot dies rei gerendae queremur.

Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in senatu et in concione confirmasse, nunquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, veritat se, senatui pareat. nunquam faciet: non invidet huic meae gloriae: malet, me sapientem a vobis, quam se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim fecerunt a fratre poterit, tanta praesertim auctoritate, nam

hic inter illos Africanus est : pluris habetur , quam L. Trebellius , pluris , quam T. Plancus , adolescens nobilis. Plancum , qui omnibus sententiis , maximo vestro plausu condemnatus , nescio quomodo se coniecit in turbam , atque ita moestus rediit , ut retractus , non reversus videretur , sic contemnit , tanquam si illi aqua et igni interdictum sit : aliquando negat ei locum esse oportere in curia , qui incend-
 11 rit curiam. Nam Trebellium valde iam diligit : ode-
 rat tum , cum ille tabulis novis adversabatur : iam fert in oculis , postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. audisse enim vos arbitror , Quirites , quod etiam videre potuistis ,
 quotidie sponsores et creditores L. Trebellii convenire. O fides ! (hoc enim puto Trebellium sumsisse cognomen ;) quae potest esse maior fides , quam fraudare creditores ? domo profugere ? propter aes alienum ire ad arma ? ubi plausus ille in triumpho est ? saepe ludis ? ubi aedilitas delata summo studio bonorum ? quis est , qui hunc non casu existimet recte
 5 fecisse ? nequitia est , scelus est. Sed redeo ad amores deliciasque nostras , L. Antonium , qui vos omnes in fidem suam recepit. negatis ? num quispiam est vestrum , qui tribum non habeat ? certe nemo. Atqui illum quinque et triginta tribus patronum ad-
 12 optarunt. Rursus reclamatis ? Adspicite a sinistra illam equestrem statuam inauratam , in qua quid inscriptum est ? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur est patronus L. Antonius ? malam quidem illi pestem ! Clamori enim vestro assentior. non modo hic latro , quem clien-

tem habere nemo velit; sed quis unquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi Romani, victoris dominique omnium gentium, tutorem dicere auderet? In foro L. Antonii statuam videmus; sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumsit, quia Mylasis mirmillo Thracem iugulavit, familiarem suum? quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed haec una statua. altera ab equitibus Romanis, equo publico; qui item adscribunt, PATRONO. Quem unquam iste ordo patronum adoptavit? si quemquam, debuit me. sed me omitto. quem censorem? quem imperatorem? Agrum his divisit. O fordidos, qui acceperint! improbum, qui dederit! Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Caesaris duobus fuerunt. Quis est iste ordo? multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed haec agrorum assignatio paulo ante, Quirites, L. Caesaris, clarissimi viri, et praestantissimi senatoris, sententia dissoluta est. huic enim assensi, septemvirum acta sustulimus. Iacent beneficia Nuculae: friget patronus Antonius. nam possessores animo aequiore discedent: nullam impensam fecerunt: nondum instruxerunt, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO, IANI MEDII PATRONO. Itane? Ianus medius in L. Antonii clientela sit? quis un-

quam in illo Iano inventus est, qui L. Antonio mille-
 6 nummum ferret expensum? Sed nimis multa de nu-
 gis: ad causam bellumque redeamus: quamquam
 non alienum fuit, personas quasdam a vobis recog-
 nosci; ut, quibuscum bellum gereretur, possetis ta-
 citi iudicare.

Ego autem vos hortor, Quirites, ut etiamsi me-
 lius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis
 animo aequo. celeritas detracta de causa est; boni ta-
 16 men aliquid accessit ad causam. Cum enim legati re-
 nuntiarint, quod certe renuntiabunt, non in vestra
 potestate, non in senatus esse Antonium; quis erit
 tam improbus civis, qui illum civem habendum pu-
 tet? Nunc enim sunt, pauci illi quidem, sed tamen
 plures, quam republica dignum est, qui ita loquan-
 tur: Ne legatos quidem expectabimus? Istam cer-
 te vocem, simulationemque clementiae, extroque-
 bit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vo-
 bis, Quirites, minus hodierno die contendere, minus
 laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum de-
 cerneret, saga sumi iuberet. malui viginti diebus
 post sententiam meam laudari ab omnibus, quam
 17 a paucis hodie vituperari. Quapropter, Quirites, ex-
 spectate legatorum reditum, et paucorum dierum mo-
 lestiam devorate. qui cum redierint, si pacem affe-
 rent; cupidum me: si bellum; providum iudicato-
 re. An ego non provideam meis civibus? non dies
 noctesque de vestra libertate, de reipublicae salute
 cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites,
 quem vos a se ortum, hominibus nobilissimis, om-
 nibus honoribus, praetulistis? An ingratus sum? quis

minus? qui, partis honoribus, eosdem gesserim in foro labores, quos in petendis. rudis in republica? quis exercitator, qui viginti iam annos bellum geram cum impiis civibus? Quamobrem, Quirites, 7 consilio, quantum potero, labore plus paene quam 18 potero, excubabo vigilaboque pro vobis. etenim quis est civis, praesertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriae, tam inimicus dignitatis suae, quem non excitet, non inflammet tantus iste vester consensus? multas magnasque habui consul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniae, cuncta Italia. Itaque senatum sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis. Ve- 19 nit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit; sed tamen ita maturum, ut differri iam hora non possit. fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est; quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. res in extremum est adducta discrimen. de libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto et pietate vestra, et tanta concordia consequemini; aut quidvis potius, quam serviatis. Aliae nationes servitutem pati possunt, populi Romani res est propria libertas.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA SEPTIMA.

ORATIO UNDEQUINGUESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum Senatus de Appia via & de Moneta a consule Panfa, de Luperis autem a trib. pl. consultus esset, Cicero egressus relationem, contra eos dicere aggressus est, qui in omnibus sermonibus pacem laudabant & bello anteponebant, eo consilio, ut si, quae suspicio erat, paulo duriora responsa referrent ab Antonio legati, mitius acciperentur, eosque accusat tanquam minime populares & hosti patriae faventes. Negat autem de pace esse cogitandum, quia non modo turpis sit & periculosa, sed etiam plane non possit esse. Denique hortatur consulem universumque senatum, ut reipublicae salutem omnibus rebus anteponan, neque Antonium, quem inclusum & paene constrictum teneant, elabi e manibus patiantur, sed reipubl. in perpetuum metu & periculo liberent.

PARVIS de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, patres conscripti. De Appia via, et de Moneta, consul: de Luperis tribunus plebis refert. quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententia, suspensus curis maioribus. Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum peri-

culum, et extremum paene discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, nunquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: expectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinae spem reviviscere, coniunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. Iam nunc fingunt responsa Antonii, eaque defendunt. alii postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, et dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, referare nos exteris gentibus Italiam iuberet; se praesertim incolumi, a quo maius periculum, quam ab ullis nationibus extimescendum est. alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem; illam ultimam postulare: praeclare: ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere. alii, nihil eum iam nisi modestum postulare. Macedoniam suam vocat omnino; quoniam Caius frater est inde revocatus. Sed quae provincia est, ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives, et senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt. suscipiunt pacis patrocinium, qui sic disputant: Irritari Antonium non oportuit. nequam est homo ille, atque confidens: multi praeterea improbi: quos quidem a se primum numerare possunt, qui haec loquuntur: eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis, cum possis, an pertimescendis, diligentior cautio est? Atque haec illi lo-

4 quuntur, qui quondam propter levitatem populares
 habebantur. ex quo intelligi potest, animo illos abhor-
 ruisse semper ab optimo civitatis statu, non volunta-
 te fuisse populares. qui enim convenit, ut, qui in re-
 bus improbis populares fuerint, iidem in re una ma-
 xime populari, quod eadem salutaris populo Roma-
 no sit, improbos se, quam populares esse malint?

5 me quidem semper (ut scitis) adversatum multitu-
 dinis temeritati, haec fecit praeclarissima causa popu-
 larem. Et quidem dicuntur, vel potius iidem se ipsi
 dicunt consulares : quo nomine dignus est nemo, nisi
 qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu
 hosti? literas tibi ille mittat de sua spe rerum secun-
 darum? eas tu laetus proferas? recites? describendas
 etiam des improbis civibus? eorum augeas animos?
 bonorum spem virtutemque debilitas? et te consula-
 rem, aut senatorem, aut denique civem putes? Ac-
 cipiet in optimam partem C. Panfa, fortissimus consul
 atque optimus. etenim dicam animo amicissimo :
 hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi ta-
 lis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes
 in reipublicae salute defigeret, consulem non puta-
 6 rem. Quamquam nos ab ineunte illius aetate usus,
 consuetudo, studiorum etiam honestissimorum socie-
 tas, similitudoque devinxit; eiusdemque cura incredi-
 bilis in asperrimis belli civilis periculis perspecta, do-
 cuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meae fuisse
 fautorem; tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul
 esset, negare esse consulem auderem. idem non mo-
 do consulem esse dico, sed etiam memoria mea prae-
 stantissimum atque optimum consulem: non, quin

pari virtute et voluntate alii fuerint ; sed tantam causam non habuerunt, in qua et virtutem et voluntatem suam declararent. Huius magnitudini animi, gravitati, sapientiae, tempestas est oblata formidolosissimi temporis. tum autem illustratur consulatus, cum gubernat rempublicam, si non optabili, at necessario tempore. magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus unquam fuit.

Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis. omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis, elaboratum est : hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscunque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certe non fuisset (periculose dico : quemadmodum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo : sed pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae, et augendae, quaeso, oroque vos, [patres conscripti,] ut primo, si erit vel acerbum auditu, vel incredibile, a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixerò : neve id prius, quam, quale sit, explicaverò, repudietis,) ego ille, dicam saepius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio sum praetervectus. Cur igitur pacem nolo ? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. quae tria dum explico, peto a vobis,

patres conscripti, ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis.

Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, cum singulis hominibus, tum vero universo senatui, turpius? quid porro inconstantius, quam, quem modo hostem non verbo, sed re, multis decretis, iudicatis, cum hoc subito pace velle cuniungi? Nisi vero, cum C. Caesari meritos illi quidem honores et debitos, sed tamen singulares et immortales decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium iudicavistis: nec tum hostis est a vobis iudicatus Antonius, cum laudati auctoritate vestra veterani milites, qui Caesarem secuti essent: [nec tum hostem Antonium iudicavistis:] cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros sponondistis.

4 Quid? cum Brutum, omine quodam illius generis et
 11 nominis, natum ad rempublicam liberandam, exercitumque eius pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis affectistis; tum non hostem iudicavistis Antonium? quid? cum decrevistis, ut consul alter, ambove ad bellum proficiscerentur; quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? Quid igitur profectus est vir fortissimus, meus collega et familiaris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate? qua macie? sed animi vires corporis infirmitas non retardavit. aequum, credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere.

Quid? cum delectus haberi tota Italia iussistis, cum ¹³
vacationes omnes sustulistis, tum ille hostis non est
iudicatus? armorum officinas in urbe videtis: mili-
tes cum gladiis sequuntur consulem: praesidio sunt,
specie, consuli; re et veritate, nobis: omnes sine ul-
la recusatione, summo etiam cum studio nomina-
dant: parent auctoritati vestrae. non est iudicatus ho-
stis Antonius? At legatos misimus. Heu, me mise- ¹⁴
rum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, re-
prehendere? quid? vos censetis, patres conscripti,
legatorum missionem populo Romano probavisse?
non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagi-
tari? cui cum pridie frequentes essetis assensi, postri-
die ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam tur-
pe porro est, legiones ad senatum legatos mittere,
senatum ad Antonium? quamquam illa legatio non
est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi parue-
rit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gra-
vior. missos enim legatos omnes vident; decreti ve-
stri non omnes verba noverunt. Retinenda est igitur ⁵
vobis constantia, gravitas, perseverantia. repetenda
est vetus illa severitas: siquidem auctoritas senatus,
decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat;
quibus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc ex-
cusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen iu-
sta: nunc nulla est. Liberati tum regio dominatu vi-
debamur: multo postea gravius urgebamur armis do-
mesticis. ea ipsa depulimus nos quidem; sed extor-
quenda sunt. quod si non possumus facere, (dicam,
quod dignum est et senatore, et Romano homine,)
moriatur. Quanta enim erit illa reipublicae turpitu- ¹⁵

do, quantum dedecus, quanta labe, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exfules sine lege restituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit, aut exclusit senatum: ut haec, inquam, omit- tam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam oppugnavit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordi- nem recipi, a quo toties ob has ipsas causas hostis iu- dicatus sit, quam foedum flagitiosumque sit?

- 16 Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut
 proposui, de periculo: quod etsi minus est fugien-
 dum, quam turpitudine; tamen offendit animos maio-
 6 ris partis hominum magis. Poteritis igitur exploratam
 habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis,
 vel potius Antonios? nisi forte contemnitis Lucium.
 ego ne Caium quidem. sed, ut video, dominabitur
 Lucius. est enim patronus xxxv tribuum, quarum,
 sua lege, qua cum C. Caesare magistratus partitus
 est, suffragium sustulit: patronus centuriarum equi-
 tum, quas item sine suffragio esse voluit: patronus
 eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Iani
 17 medii. O dii! quis huius potentiam poterit sustinere?
 praesertim cum eosdem in agros etiam deduxerit.
 quis unquam omnes tribus? quis equites Romanos?
 quis tribunos militares? Gracchorum potentiam ma-
 iorem fuisse arbitramini, quam huius gladiatoris su-

tura sit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et latine loquuntur. Mirmillo in Asia depugnavit. cum ornasset Threcedicis comitem et familiarem suum, illum miserum fugientem iugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix. Qui familiarem iugularit, quid hic, 18 occasione data, faciet inimico? et quum illud animi causa fecerit, hunc praedae causa quid facturum putatis? non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quaeret expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi illi, qui una sunt, et hi, qui hic ei nunc aperte favent; parumne erunt multi? praesertim cum bonorum praesidia cesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec 19 ego pacem nolo; sed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare si pace frui volumus; bellum gerendum est. si bellum omittimus; pace nunquam fruemur. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in 7 posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia, et tanquam in specula, collocati sumus, ut vacuum metu populum Romanum nostra vigilia et prospicientia redderemus. Turpe est summo consilio orbis terrae, praesertim in re tam perspicua, consilium intelligi defuisse. Eos consules habemus, eam 20 populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpa senatus. Equidem

non deero : monebo , praedīcam , denuntiabo , tēstabor semper dēos hominesque , quid sentiam : nec solum fidem meam , quod fortasse videatur fatis esse , sed in principe civi non est fatis , curam , consilium , vigilantiamque praestabo .

- 21 Dixi de periculo : docebo , ne coagmentari quidem posse pacem . de tribus enim , quae proposui , 8 hoc extremum est . Quae potest esse pax M. Antonio primum cum senatu ? quo ore ille vos poterit , quibus vicissim vos illum oculis intueri ? quis vestrum illum , quem ille vestrum non oderit ? Age , vos ille solum , et vos illum ? quid ? ii , qui Mutinam circumsedent , qui in Gallia delectus habent , qui in nostras fortunas imminet , amici unquam nobis erunt , aut nos illis ? An equites Romanos amplectetur ? occulta enim fuit eorum voluntas iudiciumque de M. Antonio : qui frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt : qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt : arma , saga , bellum flagitaverunt : me una
- 22 cum populo Romano in concionem vocaverunt . Hi Antonium diligent ? cum his pacem servabit Antonius ? Nam quid ego de universo populo Romano dicam ? qui pleno ac referto foro , bis me una mente atque voce in concionem vocavit , declaravitque maximam libertatis recuperandae cupiditatem . Itaque , quod erat optabile antea , ut populum Romanum comitem haberemus , nunc habemus ducem . Quae est igitur spes , qui Mutinam circumsedent , imperatorem populi Romani exercitumque oppugnant , iis pacem
- 23 cum populo Romano esse posse ? An cum municipiis pax erit , quorum tanta studia cognoscuntur in

decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populus Romanus non desideret? Laudandi sunt ex huius ordinis sententia Firmani, qui principes pecuniae pollicendae fuerunt: respondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, qui militiam subterfugissent. Haec iam tota Italia fiunt. Magna pax Antonio cum his, his item cum illo. quae potest maior esse discordia? in discordia autem pax civilis ullo pacto esse potest? ut omittam multitudinem: L. 24
 Visidius, equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto, civique semper egregio, cuius ego excubias et custodias mei capitis cognovi in consulatu meo; qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit; huic, inquam, tali viro, quem nos senatusconsulto collaudarimus, poteritne esse pacatus Antonius? quid? C. Caesari? qui illum urbe; quid D. Bruto? qui Gallia prohibuit? Iam vero ipse se placabit, et 25
 leniet provinciae Galliae, a qua exclusus et repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum; ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest; et cavete, per deos immortales! patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorsum haec omnis spectat oratio? quid enim legati egerint, nondum scimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis iam esse debemus, ne blanda aut supplici oratione, aut aequitatis simulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quae interdicta

et denuntiata sunt, priusquam aliquid postulet: Brutum, exercitumque eius oppugnare; urbes et agros provinciae Galliae populari destiterit: ad Brutum addeundi legis potestatem fecerit; exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia passuum ducenta admoverit: fuerit in senatus populi Romani potestate. Haec si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi. si senatui non paruerit, non illi senatus, sed ille populo Romano bellum ²⁷ indixerit. Sed vos moneo, patres conscripti, libertas agitur populi Romani, quae est commendata vobis; vita et fortunae optimi cuiusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate iam pridem intendit Antonius; auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc retinueritis: taetram et pestiferam belluam, ne inclusam et constrictam dimittatis, cavete. Te ipsum moneo, Panfa, (quamquam non eges consilio, quo vales plurimum; tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent) hunc tantum tuum apparatus, tamque praeclarum, ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit unquam. hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu et periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio assentior.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA OCTAVA.
ORATIO QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Mortuo Ser. Sulpicio in legatione ad Antonium, L. Piso & L. Philippus intolerabilia postulata ab Antonio ad senatum retulerunt. Tum bellum senatus indixit Antonio, sed in Scito tumultum nonnullorum suafu appellare maluit quam bellum. Id reprehendit Cicero, tanquam leniore senatu, quam in eum esse oporteat, qui ei non pareat, Mutinamque nihilo fegnius post auditam legationem, quam antea, oppugnet. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, & pacis commoda commemorante, Massiliensiumque commoda oppugnante, acerbe conqueritur; & simul eos accusat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos censuerant. Pisonem & Philippum increpat, qui mandata Antonii, tanquam eius legati, non tanquam a senatu missi, retulissent. Reprehendit senatores Antonio faventes: decernendum censet, ut iis, qui cum Antonio sunt, potestas detur ad sanitatem redeundi ante Idus Martias primas: bene merentibus gratiae referantur: proficiscendi ad Antonium, excepto eius legato Q. Vario Cotyla, nemini facultas concedatur.

1 **C**ONFUSIUS hesterno die est acta res, C. Panfa,
 1 quam postulabat institutum consulatus tui. parum mi-
 hi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere.
 Nam cum senatus ea virtus fuisset, quae solet; et
 cum re viderent omnes esse bellum, quidamque id
 verbum removendum arbitrarentur; tua voluntas in
 discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur
 propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sen-
 tentia: vicit L. Caesaris, amplissimi viri, qui verbi
 atrocitate demta, oratione fuit, quam sententia le-
 nior. quamquam is quidem, antequam sententiam
 diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat, me
 consule, in sororis viro, quod hoc tempore in sororis
 filio, ut et luctu sororis moveretur, et saluti reipub-
 2 licae provideret. Atque ipse tamen Caesar praecepit
 vobis quodammodo, patres conscripti, ne sibi assen-
 tiremini, cum ita dixit, aliam sententiam se dictu-
 rum fuisse, eamque se ac republica dignam, nisi pro-
 pinquitate impediretur. Ergo ille avunculus. num
 etiam vos avunculi, qui illi estis assensi?

At in quo fuit controversia? Belli nomen ponen-
 dum in sententia quidam non putabant; tumultum
 appellare malebant, ignari non modo rerum, sed
 etiam verborum. potest enim esse bellum sine tumul-
 3 tu; tumultus esse sine bello non potest. Quid est enim
 tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior timor o-
 rriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Ita-
 que maiores nostri tumultum Italicum, quod erat
 domesticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiae fi-
 nitimus; praeterea nullum nominabant. Gravius au-

tem tumultum esse, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim cum 4 inter bellum et pacem medium nihil fit; necesse est, tumultum, si belli non fit, pacis esse. quo quid absurdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis et coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine multa, studio et voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tolluntur: consensus populi Romani, qui iam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura? 5 D. Brutus oppugnatur. non est bellum? Mutina obfidetur. ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quae potest pax esse certior? Illud vero quis potest bellum esse dicere? consulem, fortissimum virum, cum exercitu misimus; qui cum esset infirmus ex gravi diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad reipublicae praesidium vocaretur. C. quidem Caesar non expectavit nostra decreta, praesertim cum illud esset aetatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. decernendi enim tempus nondum erat; belli autem gerendi tempus si praetermisisset, videbat, republica oppressa, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, et eorum 6 exercitus in pace versantur. non est hostis is, cuius

praesidium Claterna deiecit Hirtius : non est hostis , qui consuli armatus obsistit , designatum consulem oppugnat : nec illa hostilia verba , nec bellica , quae paulo ante ex collegae literis Pansa recitavit : *Deieci praesidium : Claterna potitus sum : fugati equites : proelium commissum : occisi aliquot.* Quae pax potest esse maior ? Delectus tota Italia decreti , sublatis vacationibus : saga cras fumentur : consul se cum praesidio descensurum dixit.

- 7 Utrum hoc bellum non est ? an etiam tantum bellum , quantum nunquam fuit ? ceteris enim bellis , maximeque civilibus , contentiōnem reipublicae causa faciebat. Sulla cum Sulpicio de iure legum , quas per vim latas Sulla dicebat : Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis : rursus cum Mario et Carbone Sulla , ne dominarentur indigni , et ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Horum omnium bellorum causae ex reipublicae contentione natae sunt. de proximo bello civili non libet
- 3 dicere : ignoro causam : detestor exitum. Hoc bellum
- 8 quintum civile geritur : (atque omnia in nostram aetatem inciderunt ; primum non modo non in dissensione et discordia civium , sed in maxima consensione , incredibilique concordia. omnes idem volunt , idem defendunt , idem sentiunt. cum omnes dico , eos excipio , quos nemo civitate dignos putat. Quae est igitur in medio , belli causa posita ? nos deorum immortalium templa , nos muros , nos domicilia , sedesque populi Romani , penates , aras , focos , sepulcra maiorum : nos leges , iudicia , libertatem , coniuges , liberos , patriam defendimus : contra M. Antō-

nus id molitur, id pugnat, ut haec omnia perturbet, evertat, praedam reipublicae causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dispertiat parricidis.

In hac tam dispari ratione belli, miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur primum domos; urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxae, ceteraque pestes, quae sequuntur Antonium, aedes sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt, atque etiam homines agrestes, si homines illi, ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque et Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora. id enim ipsum agimus, ne quis posthac eiusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est. Hasta Caesaris, patres conscripti, multis improbis et spem affert, et audaciam. viderunt enim, ex mendicis fieri repente divites: itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminet: quibus omnia pollicetur Antonius. Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? multo meliora atque maiora. Scelerum enim promissio, et iis, qui expectant, perniciofa est; et iis, qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, iura, leges, iudicia, imperium orbis terrae, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promissa, cruenta, taetra, scelerata, diis hominibusque invisa, nec diuturna, nec salutaria: nostra contra, honesta, integra, gloriosa, plena laetitiae, plena pietatis,

4 Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus,
 11 amicus meus, pacis commoda commemorat. quasi
 vero, si laudanda pax esset, ego id aequè commode
 facere non possem. semel enim pacem defendi? non
 semper otio studui? quod cum omnibus bonis utile
 est, tum praecipue mihi. Quem enim cursum indu-
 stria mea tenere potuisset, sine forensibus causis, si-
 ne legibus, sine iudiciis? quae esse non possunt, ci-
 12 vili pace sublata. Sed quaeso, Calene, quid? tu ser-
 vitudinem, pacem vocas? Maiores quidem nostri non
 modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, ar-
 ma capiebant: tu arma abiicienda censes, ut servia-
 mus. Quae causa iustior est belli gerendi, quam ser-
 vitudinis depulsio? in qua etiam si non fit molestus do-
 minus; tamen est miserrimum, posse, si velit. Im-
 mo aliae causae iustae; haec necessaria est. nisi forte
 ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fo-
 re speras dominationis Antonii. in quo bis laboris:
 primum, quod tuas rationes communibus anteponis:
 deinde, quod quidquam stabile in regno, aut iucun-
 dum putas. non, si tibi antea profuit, semper prode-
 13 rit. Quinetiam, memini, de illo, homine, queri so-
 lebas: quid te facturum de bellua putas? Atqui ais,
 eum te esse, qui semper pacem optaris, semper om-
 nes cives salvos volueris. Honestæ oratio; sed ita, si
 bonos et utiles reipublicae cives: sin eos, qui natura
 cives sunt, voluntate hostes, salvos velis; quid tan-
 dem interest inter te et illos? Pater quidem tuus, quo
 utebar sene adolescens, homo severus et prudens,
 primas omnium civium P. Nasicae, qui Ti. Gracchum
 interfecit, dare solebat. eius enim virtute, consilio,

magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur. Quid? nos a patribus num aliter accepimus? ¹⁴ Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omnes salvos esse voluisset. *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt, UTI OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET.* Senatus haec verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cuius quatuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatus? complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in proelio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Gracchus, et M. Fulvius consularis, eiusque duo adolescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi. non enim cives omnes salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, consulibus, senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia praetor est interfectus. omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scaevolae, Crassi, arma sumserunt. num aut consules illos, aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam, et tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus sit; tu, etiamsi commiserit, conservandum putas. In corpore si quid eiusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur; ut membrorum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in reipublicae corpore, ut

totum saluum fit, quidquid est pestiferum, ampu-
 16 tetur. Dura vox. multo illa durior: Salvi sint impro-
 bi, scelerati, impii; deleantur innocentes, honesti,
 boni, tota respublica. Uno in homine, Q. Fufi, fa-
 teor te vidisse plus, quam me. Ego P. Clodium arbi-
 trabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum,
 impium, audacem, facinorosum; tu contra sanctum,
 temperantem, innocentem, modestum, retinendum
 civem, et optandum. in hoc uno te plurimum vidis-
 se, multum me errasse concedo. Nam, quod me te-
 cum iracunde agere dixisti solere, non est ita. vehe-
 17 menter me agere fateor, iracunde nego. omnino irasci
 amicis non temere soleo; ne si merentur quidem. Ita-
 que sine verborum contumelia a te dissentire possum,
 sine animi summo dolore non possum. parva est enim
 mihi tecum, aut parva de re dissensio? ego huic vi-
 delicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto fa-
 veo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam po-
 6 puli Romani cupio, tu expugnari studes. An hoc ne-
 gare potes, qui omnes moras interponis, quibus in-
 firmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quousque
 enim dices, pacem velle te? res geritur: conductae
 vineae sunt: pugnatur acerrime: qui intercurrent,
 missimus tres principes civitatis. hos contempsit, reie-
 cit, repudiavit Antonius. tu tamen permanes con-
 18 stantissimus defensor Antonii. Et quidem, quo me-
 lior senator videatur, negat se illi amicum esse de-
 bere: cum suo magno esset beneficio, venisse eum
 contra se. Vide, quanta caritas sit patriae. cum ho-
 mini sit iratus, tamen reipublicae causa defendit An-
 tonium. Ego te, cum in Massilienses tam sis acerbus,

Fufi, non animo æquo audio. Quousque enim Maffiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem fecit belli? per quem lata est urbs ea, sine qua nunquam ex Tranfalpinis gentibus maiores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim proprios dolores fuarum rerum omnes habebant; tamen huius civitatis fideliffimae miferias, nemo erat civis, qui a fe alienas arbitraretur. Caefar ipfe, qui illis fuerat iratiffimus, tamen, propter fingularem eius civitatis gravitatem et fidem, quotidie aliquòd iracundiae remittebat: te nulla fua calamitate civitas fatiare tam fidelis potest? Rurfus me iam irafci fortaffe dices. Ego autem fine iracundia dico, ut omnia, nec tamen fine dolore: Neminem illi civitati inimicum effe arbitror, qui amicus fit huic civitati. Excogitare, quae tua ratio fit, Calene, non poffum. antea deterrere te, ne popularis effes, non poteramus; nunc exorare, ut fis popularis, non poffumus. Satis multa cum Fufio, ac fine odio omnia, nihil fine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici.

Venio nunc ad reliquos confulares, quorum eft 7 nemo, (iure hoc meo dico,) qui non mecum habeat aliquam coniunctionem gratiae; alii maximam, alii mediocrem; nemo nullam. Quam hefternus dies nobis, confularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret inducias? ante confulem, oculosque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat, munionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adeffent, oppug-

natio respiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum
 21 reditu vehementius pertimescatis? Equidem cum an-
 tea legatos decerni non censuiffem: hoc me tamen
 consolabar, quod cum illi ab Antonio contemti et re-
 iecti revertiffent dixiffentque fenatui, non modo illum
 e Gallia difceffiffe, uti censuiffemus, fed ne a Mutina
 quidem recessiffe; potestatem fibi D. Bruti conveni-
 endi non fuiffe; putabam fore, ut omnes inflammati
 odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto sub-
 veniremus. nos etiam languidiores facti fumus, post-
 quam Antonii non solum audaciam et scelus, fed e-
 22 tiam insolentiam superbiamque perspeximus. Uti-
 nam L. Caesar valeret, Servius Sulpicius viveret! mul-
 to melius haec causa ageretur à tribus, quam nunc a-
 gitur ab uno. dolenter hoc dicam potius, quam con-
 tumeliose. deserti, deserti, inquam, fumus, patres con-
 scripti, a principibus. Sed, ut saepe iam dixi, omnes
 in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt
 consulares. animum nobis afferre legati debuerunt;
 timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nul-
 lum: quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene exi-
 8 stiment: a quo etiam mandata acceperunt. Proh, dii
 23 immortales! ubi est ille mos virtusque maiorum? C.
 Popillius apud maiores nostros, cum ad Antiochum
 regem legatus missus esset, et verbis fenatus denun-
 tiaffet, ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat:
 cum tempus ille differret, virgula stantem circum-
 scripsit; dixitque, se renuntiatum fenatui, nisi prius
 sibi respondisset, quid facturum esset, quam ex illa cir-
 cumscriptione excederet. Praeclare: fenatus enim fa-
 ciem secum attulerat, auctoritatem populi Romani;

cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus. An ego ab eo man-²⁴
data acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune iudicarem, qui imperatorem populi Romani, senatu prohibente, obsideret? At quae mandata? qua arrogantia? quo stupore? quo spiritu? Cur autem ea legatis nostris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum suorum, hominem aedilitium? si vero tum fuit aedilis, cum eum iussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt. At quam mo-²⁵
desta mandata! ferrei sumus, patres conscripti, qui quidquam huic negemus. *Utramque provinciam*, inquit, *remitto: exercitum depono: privatus esse non recusō.* Haec sunt enim verba. redire ad se videtur. *Omnia obliviscor, in gratiam redeo.* Sed quid adiungit? *si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti praetoriae praedam agrumque dederitis.* His etiam praemia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus iudicetur. Addit praeterea, *quos ipse cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati sint.* Hic est Cam-²⁶
panus ager, et Leontinus, quae duo maiores nostri annonae perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatori-⁹
bus, lenonibus: Caphoni etiam, et Saxae cavet; quos centuriones pugnaces et lacertosos, inter mimorum et mimarum greges collocavit. Postulat praeterea, *ut chirographorum et commentariorum sua, collegaeque sui decreta maneant.* Quid laborat, ut habeat, quod quisque mercatus est; si, quod accepit, habet qui vendidit? *et ne tangantur rationes ad Opis: id est, ne septies millies recuperetur: ne fraudi sit septemviris, quod*

egissent. Nucula hoc, credo, admonuit. verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult *iis, qui secum sunt, quidquid contra leges commiserint.*

27 Mustelae et Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? postulat enim, *ne sua iudiciaria lex abrogetur.* quo impetrato, quid est quod metuat? an ne suorum aliquis a Cyda, Lyfiade, Curio condemnetur? Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum, et relaxat. *Galliam, inquit, togatam remitto, comatam postulo.* otiosus videlicet esse mavult. *cum sex legionibus, inquit, iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non modo ex delectu suo: tamdiuque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, prove coss. provincias obtinebunt.* huius comitiis C. frater (eius est enim iam annus)

28 *repulsam tulit. Ipse autem ut quinquennium, inquit, obtineam.* At istud verat lex Caesaris: et tu acta

10 Caesaris defendis? Haec tu mandata, L. Piso, et tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipublicae dignitatem tenere potuistis. et tamen, nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. nos, quid non legato Antonii Cotylae concessimus? cui portas huius urbis patere ius non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic he-

ſterno die ſententias noſtras in codicillos, et omnia
 verba referebat: huic ſe etiam ſummis honoribus uſi
 contra dignitatem ſuam venditabant. O dii immor- 29
 tales! quam magnum eſt, perſonam in republica tueri
 principis! quae non animis ſolum debet, ſed etiam
 oculis ſervire civium. Domum recipere legatum ho-
 ſtium, in cubiculum admittere, etiam ſeducere, ho-
 minis eſt, nihil de dignitate, nimium de periculo co-
 gitantis. Quod autem eſt periculum? nam ſi maxi-
 mum in diſcrimen venit, aut libertas parata eſt vic-
 tori, aut mors expoſita victo. quorum alterum opta-
 bile eſt, alterum effugere nemo poteſt. Turpis autem
 fuga mortis, omni eſt morte peior. Nam illud qui- 30
 dem non adducor ut credam, eſſe quosdam, qui in-
 videant alicuius conſtantiae, qui labori; qui eius per-
 petuam in republica adiuvanda voluntatem et a ſe-
 natu, et a populo Romano probari, moleſte ferant.
 Omnes id quidem facere debebamus; eaque erat non
 modo apud maiores noſtros, ſed etiam nuper ſumma
 laus conſularium, vigilare, aſeſſe animo, ſemper ali-
 quid pro republica aut cogitare, aut facere, aut dicere.
 Ego Q. Scaevolam augurem memoria teneo, bello 31
 Marſico, cum eſſet ſumma ſeneſtute, et perdita valetu-
 dine, quotidie, ſimul atque luceret, facere omnibus
 conveniendi ſui poteſtatem: neque eum quiſquam illo
 bello vidit in lecto: ſenexque et debilis, primus venie-
 bat in curiam. Huius induſtriam maxime quidem vel-
 lem ut imitarentur ii, quos oportebat; ſecundo autem
 loco, ne alterius labori inviderent. Etenim, patres 11
 conſcripti, cum in ſpem libertatis ſexennio poſt ſimus 32
 ingreſſi, diutiusque ſervitutem perpeſſi, quam captivi

frugi et diligentes solent; quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causa recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi, togati esse solent, cum est in sagis civitas; statui tamen, a vobis, ceterisque civibus, in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione reipublicae non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut aequo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia; cum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abiecerint; partim ita a republica aversi, ut huic se hosti favere prae se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, et irrisos facile patiantur; legatum Antonii sublevatum velint. hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, et in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne unquam Romam revertatur. ceteris autem, si errorem suum deposuerint, et cum republica in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

- 33 Quas ob res ita censeo: » EORUM, qui cum M. » Antonio sunt, qui ab armis discesserint, et aut ad A. » Panfam, aut ad C. Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Caesarem pro praetore, ante Idus » Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum » M. Antonio fuerint. si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, quod honore praemiove dignum esse videatur; uti C. Panfa, A. Hirtius, consul, alter, ambove, si eis videbitur, de eius hono-

» re, praemiove, primo quoque die ad senatum re-
» ferant. Si quis post hoc senatusconsultum ad Anto-
» nium profectus fuerit, praeter L. Varium, senatum
» existimaturum eum contra rempublicam fecisse.

M. TULLII
CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA NONA.
ORATIO PRIMA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Referente Panfa consule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Pisone & Philippo missus, prope castra quidem pervenerat, sed antequam senatus mandata exponeret, obierat; P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publice sepulcrum censuit, statuam non censuit: quod statuæ decerni solerent iis, qui in ipsa legatione essent interfecti, non, quibus mortem casus attulisset. Post eum Cicero rogatus, honorem sepulcri Sulpicio non ademit, sed eum omnino statua ornandum esse censuit, eâ potissimum ratione usus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non ei casus, verum ipsa legatio mortem attulisse videatur; atque in hanc sententiam graviter, ornate, copiose disputat. S. C. in eius sententiam factum esse, ex eo perspicitur, quia Pomponius de origine iuris, extare pro rostris Augusti statuam illam auctor est.

VELLEM, dii immortales fecissent, Patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quaereremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset,

reditus eius et nobis gratus fuerit, et reipublicae salutaris futurus: non quo L. Philippo et L. Pisoni, aut studium, aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere: sed cum Ser. Sulpicius aetate illos anteiret, sapientia omnis, subito ereptus e causa, totam legationem orbam et debilitatam reliquit. Quodsi cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitae periculum, sine ullo mortis metu profecti sunt; Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor viae accessisset, sibi ipse diffideret; non recusavit, quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicae ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cumque iam ad congressum colloquiumque eius pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura et meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

Ut igitur alia, sic hoc, C. Panfa, praeclare, quod nos ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es, et ipse multa copiose de illius laude dixisti. quibus a te dictis, nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuae nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse maiores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quaerendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, eius monumen-

tum exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla maiorum quaerenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.

- 2 Lar Tolumnius, rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit; quorum statuæ in Roftris steterunt usque ad nostram memoriam. iustus honos. iis enim maiores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari et magni viri, qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in Roftris. nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cum esset missus a senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, eius, qui cum maioribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet; Laodiceæ in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum a maioribus statua pro vita; quæ multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantæ familiae memoriam sola restat. Atqui et huic, et Tullo Cluvio, et L. Roscio, et Sp. Antio, et C. Fulcinio, qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere; mortem vero eius non monumentis, sed luctu publico honorandam putarem, nunc autem quis dubitat, quin ei vitam ab-

stulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit; quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii, fidelissimae coniugis diligentia, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestrae auctoritati non paruis-⁶set, dissimilem se futurum sui; si paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum, vitae finem allaturum; maluit in maximo reipublicae discrimine emori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicae profuisse. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi se, et curandi potestas fuit. aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, et eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum, et vitae suae consulendum. At ille properans, festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. Cuius cum adventu maxi-⁷me perturbatus esset Antonius, quod ea, quae sibi iussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant, et sententia Ser. Sulpicii constituta; declaravit, quam odisset senatum, cum auctorem senatus exstinctum, laete atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello iudicium senatus, erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus, honoris memoriam consecutus sit. Quodsi ex-⁴cusationem Ser. Sulpicii, patres conscripti, legationis⁸ obeundae recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo iniuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti, (grave

dictu est, sed dicendum tamen,) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis: quem cum videretis re magis morbum, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate et sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis; atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum iudicavisset, de sententia deiecistis. Ut vero Panfae consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent; tum vero denique filium, meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitae suae se diceret anteferre. cuius nos virtutem admirati, non ausi sumus eius adversari voluntati. movebatur singulari pietate filius: non multum eius perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogebatur magnitudini animi, orationisque gravitati; cum quidem ille, maxima laude et gratulatione omnium vestrum, pollicitus est, se, quod velletis, esse facturum, neque eius sententiae periculum vitaturum, cuius ipse auctor fuisset: quem exsequi mandata vestra properantem, mane postridie profecuti sumus. qui quidem discedens, mecum ita locutus est, ut eius oratio omen fati videretur. Reddite igitur, patres conscripti, ei vitam, cui ademistis. vita enim mortuorum in memoria vivorum est posita. perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. cui si statuum in Rostris decreto vestro statueritis, nulla eius legationem posteritatis inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit praeclarisque monumentis ad

omnem memoriam commendata. semper illius gravitatem, constantiam, fidem, praestantem in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero filebitur admirabilis quaedam, et incredibilis, ac paene divina eius in legibus interpretandis, aequitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni aetate, qui hac in civitate intelligentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Neque enim ille magis iuris consultus, quam iustitiae fuit. Itaque quae proficiscebantur a legibus, et a iure civili, ¹¹ semper ad facilitatem aequitatemque referebat; neque instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuae monumento non eget; habet illa maiora. haec enim statua, mortis honestae testis erit; illa, memoria vitae gloriosae: ut hoc magis monumentum grati senatus, quam clari viri, futurum sit. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur; qui, quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si ille adesset. est autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille moeret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitrator pertinere, ut videatur honorem debitum patri praestitisse. quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiae, pietatis, ingenii, filium: cuius luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levare potest. ¹²

Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii multos in nostra familiaritate sermones, gratior illi videtur, si quis ¹³

est sensus in morte, aenea statua futura, et ea pedestris, quam inaurata equestris; qualis est L. Sullae prima statua. mirifice enim Ser. Sulpicius maiorum continentiam diligebat; huius seculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex aere statuam, tanquam ex eius auctoritate et voluntate decerno; quae quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et leniet. Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servilii sententia probari necesse est, qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine caede atque ferro nullum honorem desiderat; cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo? sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio; cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Maiores quidem nostri statuas multis decreverunt; sepulcra paucis. sed statuae intereunt tempestate, vi, vetustate; sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est; quod nulla vi moveri, neque deleri potest. atque, ut cetera exstinguuntur, sic sepulcra fiunt sanctiora vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. grati sumus in eius morte decoranda, cui nullam iam aliam gratiam referre possumus. notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. his enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatae reiectaeque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna.

7 Quas ob res ita cenfeo: » CUM Ser. Sulpicius, Q.
» F. LEMONIA, Rufus, difficillimo reipublicae tem-

» pore, gravi periculosoque morbo affectus, aucto-
 » ritatem senatus, salutemque reipublicae vitae suae
 » praeposuerit, contraque vim gravitatemque morbi
 » contenderit, ut in castra Antonii, quo senatus eum
 » miserat, perveniret: isque, cum iam prope castra
 » venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in ma-
 » ximo reipublicae munere: eiusque mors consenta-
 » nea vitae fuerit, sanctissime honestissimeque actae,
 » in qua saepe magno usui reipublicae Ser. Sulpicius,
 » et privatus, et in magistratibus fuerit: cum talis ¹⁶
 » vir, ob rempublicam in legatione mortem obierit;
 » Senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem
 » aeneam in Rostris ex huius ordinis sententia statui,
 » circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribus-
 » que liberos posterosque eius quoquo versus pedes
 » quinque habere, [quod is ob rempublicam mor-
 » tem obierit,] eamque causam in basi inscribi: uti-
 » que C. Panfa, A. Hirrius, consules, alter, ambo-
 » ve, si eis videatur, quaestoribus urbanis imperent,
 » ut eam basim statuamque faciendam, et in Rostris
 » statuendam locent: quantique locaverint, tantam
 » pecuniam redemptori attribuendam solvendamque
 » curent: cumque antea senatus auctoritatem suam
 » in virorum fortium funeribus ornamentisque osten-
 » derit; placere, eum quam amplissime supremo die
 » suo efferrī. Et, cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, ¹⁷
 » Rufus, ita de republica meritis sit, ut his ornamen-
 » tis decorari debeat; senatum censere, atque e re-
 » publica existimare, aediles curules edictum, quod
 » de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia,
 » Rufi, funeri remittere: utique locum sepulcro in

» campo Esquilino C. Panfa consul, seu quo alio in
» loco videatur, pedes triginta quoquo versus adfig-
» net, quo Ser. Sulpicius inferatur. quod sepulcrum,
» ipsius, liberorum, posterorumque eius sit, uti quod
» optimo iure sepulcrum publice datum est.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA DECIMA.
ORATIO SECUNDA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Agit gratias Panfae, quia literis M. Bruti acceptis senatum statim vocavit. Queritur cum Caleno, quod utrumque Brutum aequè non probare videatur, qui rempublicam defendant; Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maxime. Commemorat ea, quae M. Brutus in Graecia gesserat; & ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicae timendum esse confirmat. Suadet, ut, quae M. Brutus egerit privato consilio, publica auctoritate, ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto & C. Caesari, comprobentur. Censet etiam, Q. Hortensio, Macedoniae proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adiuverat, confirmandam esse provinciae administrationem, quoad ei ex SCto successum esset.

MAXIMAS tibi, Panfa, gratias, omnes et habere et agere debemus: qui, cum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur; ut M. Bruti, praestantissimi civis, literas accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum ma-

ximo gaudio et gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, qua, recitatis literis, usus es. declarasti enim, verum esse id, quod ego semper sensi; neminem alterius, qui suae confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto, et maxima familiaritate coniunctus, minus multa de illo dicenda sunt. quas enim mihi ipse partes sumferam, eas praecepit oratio tua. Sed mihi, patres conscripti, necessitatem attulit paulo plura dicendi, sententia eius, qui rogatus est ante me; a quo ita saepe dissentio, ut iam verear, ne, id quod minime fieri debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio.

3 Quae est enim ista tua ratio, Calene? quae mens? qui nunquam post Kalendas Ian. idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat? cur nunquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cum te et vita et fortuna tua ad otium et ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quae sunt
2 inimica et otio communi, et dignitati tuae? Nam, ut superiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam
4 admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes paene venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumfederi non molestè fers, alterum tua sententia spoliis iis copiis, quas ipse suo labore et periculo ad reipublicae, non ad suum praesidium, per se, nullo adiuvante, confecit? Quis est iste tuus sensus, quae cogitatio? Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissime ceteri

oderunt, tu constantissime diligas? Amplissimae tibi fortunae sunt, summus honoris gradus, filius, ut et audio et spero, natus ad laudem: cui cum reipublicae causa faveo, tum etiam tua. Quaero igitur, eum Bruti-⁵ sine similem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii meliora, in-
 quies. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reipublicae consules, et propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio sine offensione nostrae amicitiae, sic tecum, ut a te dissentiens senator, queri: (ita enim dixisti, et quidem de scripto: nam te inopia verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem:) literas Bruti recte et ordine scriptas videri. quid est aliud, librarium Bruti laudare, non Brutum? Usum in republica, Calene, magnum iam ha-⁶ bere et debes et potes. quando ita decerni vidisti? aut quo senatusconsulto huius generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas literas decretum a senatu? quod verbum tibi non excidit, ut saepe fit, fortuitu: scriptum, meditatam, cogitatum attulisti. Hanc³ tibi consuetudinem plerisque in rebus bonis obtrectandi si quis detraxerit; quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum istum aliquando et mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multum: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, saepius, quam ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) efferris hoc foras, et ad populi Romani aures pervenire, ei, qui

primus sententiam dixerit, neminem assensum? quod etiam hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. quas? nempe eas, quas ille ab Antonii scelere avertit, et ad rempublicam sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum a republica relegatum videri. Vos autem, patres conscripti, si M. Brutum deserueritis, et prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? nisi forte eos, qui diadema imposuerint, conservandos; eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortalis laude M. Bruti silebo; quae gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum publica auctoritate testata est. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in iniuria tranquillitatem et modestiam? qui cum praetor urbanus esset, urbe caruit: ius non dixit, cum omne ius populi Romani recuperasset: cumque concursu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, praesidioque Italiae cunctae septus posset esse, absens iudicio bonorum defensus esse maluit, quam praesens manu: qui ne Apollinares quidem ludos, pro sua populi Romani dignitate apparatus, praesens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciae. Quamquam, qui unquam aut ludi, aut dies laetiores fuerunt, quam cum in singulis versibus populus Romanus maximo clamore et plausu Bruti memoriam prosequeretur? corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat; in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui

fui, nihil nisi de pace et concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliae, cedentem Italia, ne quae oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis et litoribus luctuosum! cedere e patria servatorem eius, manere in patria perditores! Cassii classis paucis post diebus consequbatur; ut me puderet, patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initio audistis, post estis experti. Expectatum igitur tempus a Bruto est. nam, quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. posteaquam vos ad libertatem sensit erectos; praesidia vestrae libertati paravit.

At cui pesti, quantaque restitit? Si enim C. Antonius quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi eius sceleri virtus M. Bruti obstitisset,) Macedoniam, Illyricum, Graeciam perdidissemus: esset, vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandae Italiae, Graecia; quae quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiae, suumque ei praesidium pollicetur. quod qui ab illo abducit, exercitum, et respectum pulcherrimum, et praesidium firmissimum adimit reipublicae. Equidem cupio, haec quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum obsideri. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Transpadanos: Italia omnis infesta est: exterarum nationum a prima ora Graeciae usque ad Aegyptum, optimorum et fortis-

fimorum civium imperiis et praefidiis tenentur. Erat
 ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum aeta-
 tibus medius interiectus, vitiis cum utroque certabat:
 qui, tanquam extruderetur a senatu in Macedoniam, et
 11 non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. Quae
 tempestas, dii immortales! quae flamma, quae vasti-
 ras, quae pestis Graeciae fuisset, nisi incredibilis ac di-
 vina virtus furentis hominis conatum atque audaciam
 compressisset? quae celeritas illa Bruti? quae cura?
 quae virtus? Etsi ne C. quidem Antonii celeritas con-
 temnenda est: quem nisi in via caducae hereditates re-
 tardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. A-
 lios ad negotium publicum ire cum cupimus, vix so-
 lemus extrudere: hunc retinentes extrusimus. At quid
 ei cum Apollonia? quid cum Dyrrachio? quid cum
 Illyrico? quid cum P. Vatini imperatoris exercitu?
 succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines
 Macedoniae, certa conditio, certus, si modo erat ul-
 lus, exercitus: cum Illyrico vero, et cum Vatini le-
 12 gionibus quid erat Antonio? At, ne Bruto quidem. id
 enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes le-
 giones, omnes copiae, quae ubique sunt, populi Ro-
 mani sunt. neque hae legiones, quae M. Antonium
 reliquerunt, Antonii potius, quam reipublicae fuisse
 dicentur. Omne enim exercitus et imperii ius amittit
 is, qui eo imperio et exercitu rempublicam oppugnat.
 6 Quodsi ipsa respublica iudicaret, aut si omne ius de-
 cretis eius statueretur; Antonione, an Bruto legiones
 populi Romani adiudicaret? Alter advolarat subito ad
 direptionem pestemque sociorum, ut, quacunquē iret,
 omnia vastaret, diriperet, auferret; exercitu populi

Romani contra ipsum populum Romanum uteretur : alter eam sibi legem statuerat , ut , quocumque venisset , lux venisse quaedam , et spes salutis videretur. denique alter ad evertendam rempublicam praesidia quaerebat , alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis videbamus , quam ipsi milites ; a quibus tanta in iudicando prudentia non erat postulanda. Cum VII¹³ cohortibus isse Apolloniam scribit Antonium ; qui iam aut captus est (quod dii dent !) aut certe homo verecundus in Macedoniam non accedit , ne contra senatusconsultum fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio et industria : cuius animum egregium , dignumque et ipso , et maioribus eius , ex Bruti literis perspicere potuistis. Legio , quam L. Piso ducebat , legatus Antonii , Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus , qui in Syriam ducebatur bipartito , alter eum , a quo ducebatur , reliquit in Thessalia , seseque ad Brutum contulit ; alterum in Macedonia Cn. Domitius , adolescens summa virtute et constantia , ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius , qui et antea iure laudatus a nobis , et hoc tempore merito laudandus est , aperuit Dyrrachii portas Bruto , et exercitum tradidit. Tenet igitur¹⁴ populus Romanus Macedoniam , tenet Illyricum , tuetur Graeciam : nostrae sunt legiones , nostra levis armatura , noster equitatus , maximeque noster est Brutus , semperque noster , cum sua excellentissima virtute reipublicae natus , tum fato quodam paterni maternique generis et nominis. Ab hoc igitur quisquam⁷ bellum timet , qui , antequam nos id coacti suscepimus , in pace iacere , quam in bello vigere ma-

luit? quamquam ille quidem nunquam iacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis praestantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius, quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem patientiamque mirantur.

15 Sed iam video, quid loquantur. neque enim id occulte faciunt. timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Panfae, D. Bruti, C. Caesaris, et hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt; quid est, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa ponatur? At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. Magisne quam Decimi? equidem non arbitror. etsi est enim Brutorum commune factum, et laudis societas aequa; D. tamen Bruto iratiores sunt hi, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui Caesaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt. Si ipse viveret C. Caesar, acrius, 8 credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius; aut amior causae quisquam potest inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex 16 longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid

habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se a morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quam aetatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Caesaris actorum patroni, pro D. Bruti salute bellum gerunt; quos veterani sequuntur. de libertate enim populi Romani, non de suis commodis, armis decernendum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Bru- 17
tum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An vero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? quis aut sapientior ad coniecturam rerum futurarum? aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui huius animum erga M. Brutum, studiumque vidistis. praecepit oratione sua, quid decernere nos de Bruto, quid sentire oporteret; tantumque abfuit, ut periculosum reipublicae M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reipublicae praesidium et gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (hebeti enim ingenio est) aut negligit. quae enim Caesar egit, ea rata esse non curat; de quibus confirmandis et sanc-
ciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. Desinant igitur, aut ii, qui non ti- 9
ment, simulare se timere, et prospicere reipublicae; aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. Quae (maxime!) 12
est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio, tamen, si essent arrogantes, non pos-

fem ferre fastidium. An nos conantes servitutis vincula rumpere, impedit, si quis veteranos id nolle dixerit? non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant. nemo est praeter veteranos milites vir, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare respublica, freta veteranis, sine magno subsidio iuventutis? quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis; servitutis auctores sequi non debetis. Postremo (erumpat enim aliquando vera et me digna vox) si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernabuntur, omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta, facta referentur; optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quaedam necessaria: ecquodnam principium putatis libertatis capeffendae? an, cum illum necessarium et fatalem paene casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: ferius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati sumus. Magna nos quidem spe, et prope explorata, libertatis causam suscepimus. Sed, ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem; tamen pro libertate vitae periculo decertandum est. non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino fervienti. omnes nationes servitutem ferre possunt; nostra civitas non potest; nec ullam aliam ob causam, nisi quod illae laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt. nos ita a maioribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad virtu-

tem et ad dignitatem referamus. Ita praeclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem fit in rependa libertate fugienda. Quodsi immortalitas conficeretur praesentis periculi fugam; tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. cum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstant; non est viri, minimeque Romani, dubitare, eum spiritum, quem naturae debeat, patriae reddere. Concurritur undique ad commune incendium ²¹ restinguendum. veterani primi Caesaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post eiusdem furorem Martia legio fregit; quarta afflixit. Sic a suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit. hunc A. Hirtii, C. Caesaris exercitus infecuti sunt: post Panfae delectus urbem, totamque Italiam erexit. unus omnium est hostis. quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem; cuius desiderium civitas ferre diutius non potest. Quid illa ²² taetrius bellua? quid immanius? qui ob eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est una Trebellius, qui iam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares; qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam restituti esse videantur. sollicitant homines imperitos Saxae et Caphones, ipsi rustici atque agrestes, qui hanc rempublicam nec viderunt unquam, nec videre constitutam volunt: qui non Caesaris, sed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio; cuius eos non pudere miror, cum videant, se mimos et mimas habere vicinos. Ad has ¹¹

23 pestes opprimendas, quid est cur moleste feramus; quod M. Bruti accessit exercitus? immoderati, credo, hominis et turbulenti: vide, ne nimium paene patientis. etsi in illius viri consiliis atque factis nihil nec nimium, nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatus, libertatem populi Romani in-
 tuetur: haec habet proposita, haec tueri vult. tentavit, quid patientia proficere posset. nihil cum proficeret; vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII Kalend. Ian. D. Bruto et C. Caesari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de republica consilium et factum auctoritate vestra est com-
 24 probatum atque laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo insperatum et repentinum reipublicae praesidium legionum, equitatus, auxiliorum magnae et firmae copiae comparatae sunt: adiungendusque est Q. Hortensius, qui, cum Macedoniam obtineret, adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidelissimum et constantissimum praebuit. nam de M. Apuleio separatim censeo referendum; cui testis est per literas Brutus, eum principem fuisse ad
 25 conatum exercitus comparandi. Quae cum ita sint: quod C. Pansa, consul, verba fecit de literis, quae a Q. Caepione Bruto proconsule allatae, et huic ordini recitatae sunt, de ea re ita censeo: « Cum Q. » Caepionis Bruti, proconsulis, opera, consilio, indu-
 » stria, virtute, difficillimo reipublicae tempore pro-
 » vincia Macedonia, Illyricum, cuncta Graecia, le-
 » giones, exercitus, equitatus, in consulum, senatus

» populi que Romani potestate sint : id Q. Caepionem
» Brutum, proconsulem, bene, et e republica, et
» sua maiorumque suorum dignitate, consuetudine-
» que reipublicae bene gerendae fecisse, eamque rem
» senatui populoque Romano gratam esse, et fore :
» utique Q. Caepio Brutus, proconsul, provinciam ²⁶
» Macedoniam, Illyricum, totamque Graeciam tu-
» eatur, defendat, custodiat, incolumemque confer-
» vet; eique exercitui, quem ipse constituit, compa-
» ravit, praesit; pecuniaque ad rem militarem, si qua
» opus sit, quae publica sit, et exigi possit, utatur,
» exigat; pecuniasque, a quibus videatur, ad rem
» militarem mutuas sumat; frumentum imperet; ope-
» ramque det, ut cum suis copiis quam proxime Ita-
» liam sit: cumque ex literis Q. Caepionis Bruti, pro-
» consulis, intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis
» opera et virtute vehementer rempublicam adiutam,
» omniaque eius consilia cum consiliis Q. Caepionis
» Bruti, proconsulis, coniuncta fuisse, eamque rem
» magno usui reipublicae fuisse; Q. Hortensium pro-
» consulem recte, et ordine, exque republica fecisse:
» senatuique placere, Q. Hortensium, proconsulem,
» cum quaestoribus, pro quaestoribus et legatis suis
» provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex
» senatusconsulto successum sit.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA UNDECIMA.

ORATIO TERTIA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Obrinente Asiam provinciam C. Trebonio, decretam a senatu post Caesaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii sibi lege traditam, proficiscens, cum Trebonio familiarissime collocutus, eumque summae benevolentiae simulatione complexus, incautum Smyrnae oppressit atque interfecit, & Asiam universam occupavit. Hoc nuntio Romam perlato, senatus hostem Dolabellam iudicavit, belloque persequendum censuit: sed cum eius belli cura, non satis constaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter sentirent, Cicero, deplorata prius Trebonii morte, imperatorem omnino C. Cassium, qui Dolabellam terra marique persequeretur, esse deligendum censuit. In quam sententiam ut S. C. esse factum existimemus, his Velleii verbis adduci possumus: *Bruto Cassioque provinciae, quas iam ipsi sine S. C. occupaverant, decretae.*

MAGNO in dolore sum, patres conscripti, vel
moerore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus; inest tamen aliquid, quod reipubli-

caae profuturum putem. perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, infestet immanitas. nam duo haec capita nata sunt post homines natos taeterrima et spurcissima, Dolabella, et Antonius; quorum alter effecit, quod optabat; de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est. quae tamen poena in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum ² in scelere par, invisitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quondam inter ipsos odium, bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu et amore devinxit impurissimae naturae et turpissimae vitae similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. sed ille cum procul abesset a consulibus exercitibusque nostris, neque dum senatum cum populo Romano conspirasse sensisset, fretus Antonii copiis, ea scelera suscepit, quae Romae iam suscepta arbitrabatur a socio furoris sui. Quid ergo hunc ³ aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? omnes, qui libere de republica sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse volumus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes; maiora tamen in nos, quam in hostem, supplicia meditatur: mortem naturae poenam putat esse, iracundiae tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore si cruciatus absit, mors in beneficii parte numeretur? Quamobrem, patres conscripti, quam- ²

quam hortatore non egetis, (ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandae cupiditatem,) tamen eo maiore animo studioque libertatem defendite, quo maiora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella; in alienam uterque provinciam: alteri se Brutus obiecit, impetumque furentis, atque omnia divexare et diripere cupientis, vitae suae periculo colligavit, progressu arcuit, a reditu refrenavit: obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam irrupit: cur? si, ut in Syriam, patebat via, et certa, neque longa. quid opus fuit cum legione? praemisso Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad spem constituendae rei familiaris, quam tenere eum posse negant qui norunt; (mihi enim hic senator ignotus est;) sed ad praesentem partem mendicitatis suae. Consecutus est Dolabella, nulla suspitione belli. quis enim id putaret? secutae colloquutiones familiarissimae cum Trebonio; complexusque summae benevolentiae, falsi indices exstiterunt in amore simulato: dexterarum, quae fidei testes esse solebant, perfidia sunt et scelere violatae: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem; quae est fidelissimorum antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo, qui aperte hostis esset, incautus; si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, Samiario exsu-

li tradidit : interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. cum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae, idque per biduum. post a cervicibus caput abscidit, idque fixum gestari iussit in pilo : reliquum corpus tractum atque laniatum abiecit in mare. Cum hoc bellandum hoste est ; a cuius 6
taeterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Romanorum ? de direptione fanorum ? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat ? et nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex, nos alio bello distineri putat. quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc iugum impiorum nefarium. Imaginem M. 3
Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis : ex hoc illa efficta est : ab hoc illa Dolabellae scelerum praecepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium ? mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia ; neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam partem esse relicturus. Ponite igitur ante oculos, 7
patres conscripti, miseram illam quidem et flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam : nocturnum impetum in urbem Asiae clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam quae res esset, audisset : furentis introitum Dolabellae, vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem tortoremque Sa-

miarium. quae tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus, meoque iudicio omnium maxima est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id praemeditari ferendum modice esse [si evenerit]. maioris omnino est consilii, providere, ne quid tale accidat; sed animi non minoris, fortiter ferre, si
 8 evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quamquam eius nunquam particeps fuit) ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo; sed etiam in mortuo; atque in eius corpore lacerando atque vexando, cum animum satiare
 4 non posset, oculos paverit suos. O multo miserior Dolabella, quam ille, quem tu miserrimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi ex morbi gravitate maiores; quos tamen non miseros, sed laboriosos dicere solemus. longus fuit dolor bidui; at compluribus, annorum saepe multorum. nec
 9 vero graviora sunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morborum. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines et amentissimi, multo miseriora. nam, quo maior vis est animi, quam corporis, hoc sunt graviora ea, quae concipiuntur animo, quam illa, quae corpore. Miserior igitur, qui suscipit in se scelus, quam is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatu est a Dolabella Trebonius: et quidem et a Carthaginensibus Regulus. in qua re cum crudelissimi Poeni iudicati sint in hoste, quid in cive Dolabella iudicandus est? An vero hoc confereendum est? aut dubitandum, uter miserior? isne, cuius mortem senatus populusque Romanus ulciscitur; an is, qui cunctis senatus sententiis hostis est iu-

dicatus? nam ceteris quidem vitae partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabellae? alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat? alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit; deinde ea libidinum turpitude, ut in hoc sit semper laetatus, quod ea faceret, quae sibi obiici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus. occulta enim erant vitia non inquirenti. neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi moenibus patriae, nisi huic urbi, nisi diis penetibus, nisi aris et focus omnium nostrum, nisi denique naturae et humanitati inventus esset inimicus. a quo admoniti, diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

Etenim Dolabella non ita multos secum habuit §
 notos et insignes latrones. at videtis, quos et quam multos habeat Antonius. primum L. fratrem: quam facem, dii immortales! quod facinus! quod scelus! quem gurgitem! quam voraginem! quid eum non forbere animo, quid non haurire cogitatione, cuius sanguinem non bibere censetis? in cuius possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe et mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo ¶
 praetorem esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit. quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profiteretur. atque hoc quidem detestabile omen avertat Iupiter! Quam absurdum autem, qui praetor fieri non potuerit, eum petere consulatum? nisi forte damnationem pro praetura putat. Alter Caesar, Vo-

piicus ille, homo summo ingenio, summa potentia; qui ex aedilitate consulatum petit, solvatur legibus: quamquam leges eum non tenent; propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinque absolutus est. sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis. Sed haec iudicum culpa, non mea est. ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum et praestantissimum senatorem in civitate retinere. qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos, quorum res iudicatas irritas fecimus, bene et e republica iudicavisse. Neque hoc in hoc uno est. sunt alii in iisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore? accedit Saxa, nescio quis, quem nobis Caesar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis; a qua cum sit alienus, suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho; quo neminem veterani peius oderunt. His, quasi praeter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas praediorum: quibus utinam contenti essent! ferremus; etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc taeterrimum bellum non haberemus.

6 Quid? illa castrorum M. Antonii lumina, nonne ante
 13 oculos proponitis? primum duos collegas Antonii et Dolabellae, Nuculam et Lentonem, Italiae divisores lege ea, quam senatus per vim latam iudicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cuius bona

modo proscripta vidimus: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper fororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua. Vidi etiam P. Decii auctorem, clarissimi viri; qui maiorum suorum exempla persequens, pro alieno se aere devovit. emtor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire aere alieno putet posse, cum vendat aliena. Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultae videntur furiae creditorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem praestantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, et quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitus paene praeterii, C. Annum Cimbrum, Lyfidici filium, Lyfidicum ipsum [Graeco verbo], quoniam omnia iura dissolvit; nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Cum hanc, et huius generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet, cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu et copia? Quapropter, ut invitae saepe dissen-
 15 a Q. Fufio, ita sum eius sententiae libenter assensus. ex quo iudicare debetis, me non cum homine solere, sed cum causa dissidere. Itaque non assentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fufio. dixit enim severam, gravem, republica dignam sententiam: iudicavit hostem Dolabellam: bona eius censuit publice possidenda. quo cum addi nihil posset (quid enim atrocius potuit, quid severius decernere?) dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, gravio-

sententiam dixisset, in eam se iturum. quam severitatem quis potest non laudare ?

7 Nunc quoniam hostis est iudicatus Dolabella, bello
 16 est persequendus. neque enim quiescet : habet legionem, habet fugitivos, habet sceleratam impiorum manum : est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella [hesterno die hoste decreto] bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duae dictae sunt sententiae, quarum neutram probo ; alteram, quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbitror ; alteram, quia
 27 alienam his temporibus existimo. Nam extraordinarium imperium populare atque ventosum est, minime nostrae gravitatis, minime huius ordinis. Bello Antiochi magno et gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obvenisset Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam eius, C. Laelium, huius Sapientis patrem, negotium deferret ; surrexit P. Africanus, frater maior L. Scipionis, et illam ignominiam a familia deprecatus est ; dixitque, et in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium, neque se ei legatum id aetatis, iisque rebus gestis defuturum. quod cum ab eo esset dictum ; nihil est de Scipionis provincia commutatum ; nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quaesitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quae a consulibus, aut a dictatoribus gesta et confecta sunt ; aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam Punico tertio, ad quod populus Romanus ita sibi ipse delegit idoneam ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vel-

let. Cum Ariftonico bellum gerendum fuit, L. Va- 8
 lerio, P. Licinio confulibus. rogatus eft populus, quem 18
 id bellum gerere placeret : Craffus confil, et ponti-
 fex maximus, Flacco collegae, flamini Martiali, mul-
 tam dixit, fi a facris difceffiffet. quam multam popu-
 lus remisit; pontifici tamen flaminem parere iuffit. fed
 ne tum quidem populus ad privatum detulit bellum;
 quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numan-
 tinis triumphaverat : qui cum longe omnes belli glo-
 ria et virtute superaret, duas tantum tribus tulit. ita
 populus Romanus confuli potius Craffo, quam pri-
 vato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pom-
 peii imperiis, fummi viri, atque omnium principis,
 tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum
 bellum a fenatu privato datum eft, quia confules re-
 cufabant; cum L. Philippus pro confulibus eum fe
 mittere dixit, non pro confule. Quae igitur haec co- 19
 mitia? aut quam ambitionem constantiffimus et gra-
 viffimus civis, L. Caefar, in fenatum introduxit? cla-
 riffimo viro atque innocentiffimo decrevit imperium,
 privato tamen. in quo maximum nobis onus impo-
 fuit. affenfero : ambitionem induxero in curiam. ne-
 garo : videbor fuffragio meo, tanquam comitiis, ho-
 norem homini amiciffimo denegaffe. Quodfi comi-
 tia placet in fenatu habere; petamus, ambiamus. ta-
 bella modo detur nobis, ficut populo data eft. Cur
 committis, Caefar, ut aut praefantiffimus vir, fi tibi
 non fit affenfum, repulfam tuliffe videatur; aut unuf-
 quisque noftrum praeteritus, fi, cum pari dignitate
 fimus, eodem honore digni non putemur? At enim 20
 (nam id exaudio) C. Caefari adolefcentulo impe-

rium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi praesidium extraordinarium dederat. cum dico mihi, senatui dico, populoque Romano. A quo respublica praesidium, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quae est enim ratio, aut qui potest fieri, ut sine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod ereptum non est, est id existimandum datum. eripuissetis C. Caesari, patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti, pro republica arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio Martia, et quarta, ita se contulerant ad auctoritatem senatus, populi que Romani dignitatem, ut eum deposcerent imperatorem et ducem. Caesari bellum necessitas, fasces senatus dedit. otioso vero, nihil agenti, privato, obsecro te, L. Caesar, (cum peritissimo homine mihi res est,) quando imperium

9 senatus dedit? Sed de hoc quidem haecenus, ne refragari homini amicissimo, ac de me optime merito, videar. Etsi quis potest refragari non modo non

21 petenti, verum etiam recusanti? Illa vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate sententia est, ut consules, Dolabellae persequendi causa, Asiam et Syriam fortiantur. Dicam, cur inutile reipublicae: sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, in eoque liberando salus sit posita reipublicae: cumque a populo Romano pestiferi cives, paricidaeque desciverint: cumque id bellum geramus,

quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus; et, si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta atque cruciatus: cumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commissa et commendata sit; Asiae et Syriae mentio fiet, ut aut suspitioni crimen, aut invidiae materiam dedisse videamur? At vero ita decernunt, ²² *ut liberato Bruto*: id enim restabat, ut relicto, deserto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad virum fortissimum et omnium clarissimum liberandum; tamen rerum natura cogit [te necessario] referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum, et partem aliquam in Asiam et Syriam derivare curae et cogitationis tuae. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. quod quoniam fieri non potest, *istoc animo*, quem habes praestantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare. ²³ *Facis tu id quidem, et eo maxime incumbis*: duas tamen res, magnas praesertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare et inflammare tuum istud praestantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus. Adde *istuc sermone* hominum, ad ¹⁰ de suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti; qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae, omnia omni cogitatione, restinguerem. nemo erit, praeter unum me, quicum profecto, si quid interesse tua pu-

tasses, pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat, te invito, provinciam tibi esse decretam. Hanc, quaeso, pro tua singulari sapientia, reprime famam; atque effice, ne id, quod non curas, cupere
24 videare. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. nihil horum scit, nihil suspicatur. bellum gerit: in acie stat: de sanguine et de spiritu decertat: ante provinciam sibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui non delectus necessitate, sed voluntariis studiis se ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud a nobis, nisi de instanti bello cogitatura putabunt. Quodsi provinciae consulibus expetendae videntur, sicut saepe multis clarissimis viris expetitae sunt; reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis, qui ita conservandus est, ut id signum, quod de coelo delapsum, Vestae custodiis continetur: quo salvo, salvi sumus futuri. tunc vel in coelum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus. nunc quod agitur, agamus. agitur autem, liberine vivamus, an mortem
25 obeamus; quae certe servituti anteponenda est. Quid, si etiam affert tarditatem ista sententia ad Dolabelam persequendum? quando enim veniet consul? an id exspectamus, quo ne vestigium quidem Asiae civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paulo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num

P. Servilio digniorem ? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne a senatu quidem, id ego unius iudicio delatum comprobem ? Expedito nobis homine et parato, patres ²⁶ conscripti, opus est, et eo, qui imperium legitimum habeat : qui praeterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in republica liberanda.

Quis igitur is est ? aut M. Brutus, aut C. Cassius, ¹¹ aut uterque. Decernerem plane, sicut multa, consullem alterum, ambove, ni Brutum colligassemus in Graecia, et eius auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluissimus : non ut ex ea acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Praeterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem : tenet, opinor, Byllidem : tenet Amantiam : instat Epiro : urget Illyricum : habet aliquot cohortes, habet equitatum. hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Graeciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illa ora Italiae providendum. quamquam miror tamdiu morari Antonium. solet enim accipere ipse manicas, nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, et intellexerit, plus se reipublicae profuturum, si Dolabellam persequatur, quam si in Graecia maneat ; ager ipse per sese, ut adhuc quoque fecit ; neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. Nam et Brutus ²⁷ et Cassius multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit. necesse est enim in tanta conversione et perturbatione omnium rerum, temporibus potius parere, quam mo-

ribus. nec enim nunc primum aut Brutus, aut Cassius salutem libertatemque patriae, legem sanctissimam, et morem optimum iudicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri; quorum alterius

12 iam notus nobis est exercitus, alterius auditus. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, cum studia nosset. neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quae vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellae, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hostem sua sententia iudicavit. nam ni ita esset, quo iure equitatum a consule abdu-

28 ceret? Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi et consilii praeditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo iure? eo, quod Iupiter ipse sanxit, ut omnia, quae reipublicae salutaria essent, legitima et iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta, et a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur; his vero oppressis,

29 suam, lege naturae. Sed ut ea vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: « CUM P. Dolabella, qui-
» que eius crudelissimi et taeterrimi facinoris mini-
» stri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Roma-
» ni a senatu iudicati sint; cumque senatus P. Dola-
» bellam bello persequendum censuerit, ut is, qui

» omnia deorum hominumque iura novo, inaudito,
» inexpiabili scelere polluerit, nefarioque patriae se
» parricidio obstrinxerit, poenas diis hominibusque
» meritas debitasque persolvat : Senatui placere, C. 30
» Cassium, proconsulem, provinciam Syriam obti-
» nere, uti qui optimo iure provinciam obtinuerit :
» eumque a Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio
» Murco, proconsule, A. Allieno legato, exercitus
» accipere, eosque ei tradere : cumque his copiis, et
» si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam
» terra marique persequi : eius belli gerendi causa,
» quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, ce-
» tera, quae ad id bellum gerendum pertineant, ut
» imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, ius po-
» testatemque habeat : utque, quamcunque in provin-
» ciam eius belli gerendi causa advenerit, ibi maius im-
» perium C. Cassii, proconsulis, sit, quam eius erit,
» qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cas-
» sius, proconsul, in eam provinciam venerit : Regem 31
» Deiotarum patrem, et regem Deiotarum filium, si,
» ut multis bellis saepenumero imperium populi Ro-
» mani iuverint, item C. Cassium proconsulem co-
» piis suis, opibusque iuvissent, senatui populoque
» Romano gratum esse facturos : itemque si ceteri re-
» ges, tetrarchae, dynastaeque fecissent, senatum po-
» pulumque Romanum eorum officii non immemo-
» rem futurum : utique C. Pansa, A. Hirtius, con-
» sules, alter ambove, si eis videbitur, republica re-
» cuperata, de provinciis consularibus, praetoriis, ad
» hunc ordinem primo quoque tempore referant. in-
» terea provinciae ab iis, a quibus obtinentur, obti-

» neantur, quoad cuique ex senatusconsulto succes-
 13 » sum sit. » Hoc senatusconsulto ardentem inflamma-
 32 bitis, et armatum armabitis Cassium. nec enim ani-
 mum eius potestis ignorare, nec copias. animus is est,
 quem videtis; copiae, quas audistis, fortis et constan-
 tis viri, qui, ne vivo quidem Trebonio, Dolabellae
 latrocinium in Syriam penetrare sivistet. Allienus, fa-
 miliaris et necessarius meus, post interitum Trebonii
 profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellae vo-
 let. Est Q. Caecili Bassi, privati illius quidem, sed
 fortis et praeclari viri, robustus et victor exercitus.
 33 Deiotari regis, et patris et filii, et magnus et nostro
 more instructus exercitus: summa in filio spes, sum-
 ma ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre
 dicam? cuius benevolentia in populum Romanum est
 ipsius aequalis aetati: qui non solum socius imperato-
 rum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copia-
 rum suarum. Quae de illo viro Sulla, quae Murena,
 quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam
 honorifice, quam graviter saepe in senatu praedica-
 34 verunt? Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum
 Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum,
 vereque benevolum, unum fidelem populo Roma-
 no iudicavit. Fuimus imperatores, ego et M. Bibulus,
 in propinquis finitimisque provinciis. ab eodem rege
 adiuti sumus et equitatu et pedestribus copiis. Secutum
 est hoc acerbissimum et calamitosissimum civile bel-
 lum. in quo, quid faciendum Deiotaræ? quid om-
 nino rectius fuerit, dicere non est necesse; praeser-
 tim, cum contra, ac Deiotarus sensit, victoria belli
 iudicaret. quo in bello si fuit error, communis ei fuit

cum fenatu : fin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. neque vero classes de- 35
erunt : tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti eius in Syria nomen atque Phoenice est. Paratum habet impe- 14
ratorem, C. Cassium, patres conscripti, respublica contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum atque fortem. magnas ille res gessit ante Bibuli, summi viri, adventum, cum Pacori nobilissimos duces maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam eius et singularem laudem praetermitto. cuius enim praedicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriae potius, quam vocis testimonio conservemus. Animadverti, 36
patres conscripti, dici iam a quibusdam, exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Cassium ornari : Cassio vero sententia mea dominatum et principatum dari. Quos ego orno ? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipublicae. Quid ? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi ? num igitur reprehenditis ? an Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora ? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem ? an cetera ex eodem latrocinio naufragia colligam ? Ego vero istos, otii, concordiae, legum, iudiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo. Vide, inquit, ne vetera- 37
nos offendas. hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo ; sed hos, quibus sanitas est, certe timere non debeo. eos veteranos, qui pro

republica arma ceperunt, secutique sunt C. Caesarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam commodis augere debeo. qui autem quiescunt, ut sexta et octava legio; in magna gloria et laude ponendos puto. comites vero Antonii, qui, postquam beneficia Caesaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur, Saxae se et Caphoni tradiderunt, ad facinus praedamque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conservare debemus; aut impii, quorum contra furorem, et bellum, et iusta arma suscepimus. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui utrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quam acerbissimum dolorem inurere. quamquam, patres conscripti, quousque dicemus sententias veteranorum arbitrato? quod eorum tantum fastidium est, quae tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio,) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiae, quid novae legiones, ad liberandam patriam paratissimae, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: aetas succedit aetati: diu

legiones Caesaris viguerunt; nunc vigent Panfae, vigent Hirtii, vigent Caesaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt aetatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. itaque his praemia promissa sunt: illis perfoluta. fruantur his illi, perfolvantur his, quae spopondimus. id enim deos immortales spero aequissimum iudicare.

Quae cum ita sint, eam, quam dixi, sententiam, ⁴⁰ vobis, patres conscripti, censeo comprobendam.

M. TULLII
CICERONIS
IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA DUODECIMA.

ORATIO QUARTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum retulisset Pansa consul, de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis, ab iis, qui primi rogati erant sententiam, legati decreti erant duo consulares, P. Servilius & Cicero. Ipse ergo Cicero rogatus sententiam, legationem non modo supervacaneam esse, cum ab Antonio pacem sperare non liceret, sed inutilem etiam, & turpem perniciosamque, multis argumentis docuit. Quodsi autem habenda pacis ratio sit, suam tamen personam ad istam legationem minime fuisse diligendam, propterea quod semper legatos mittendos negaverit, quod crudelissimus sibi uni hostis sit Antonius, nec sine vitae maximo periculo legationem suscipere possit: id autem periculum eo magis fugiendum esse, ut vita sua, quoad vel dignitas vel natura patiatur, patriae reservetur.

ETSI minime decere videtur, patres conscripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis saepe de rebus assentiamini; consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter, et una cum sapientissimo consule erravi. nam cum duo consulares spem honestae pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii,

quod domestici; nosse aliquod eius vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur. apud alterum uxor, liberi; alter, quotidie literas mittere, accipere, aperte favere Antonio. Hi subito hortari ad pacem, quod iamdiu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. at qui consul? si prudentiam quaerimus, qui minime falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente atque victo: si magnitudinem animi, qui praeferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam, spe allata deditiois, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. auxerat autem meam quidem spem, credo item vestram, quod domum Antonii afflictam moestitia audiebam, lamentari uxorem. hic etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. Quodsi non ita est, cur a Pifone et a Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improvise, cur tam repente pacis est facta mentio? Negat Piso scire se, negat audisse quidquam: negat Calenus, rem ullam novam allatam esse. atque id nunc negant, posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? Decepti, decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis eius, non publica. quod videbam equidem, sed quasi per caliginem. praestrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quodsi in bello dari vicarii follerent; libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atque hac voce Q. Fufii capti sumus: 4

*Ne si a Mutina quidem recesserit, audiemus Antonium? ne si in senatus quidem potestatem futurum se dixerit? durum videbatur. itaque fracti fumus: cessimus. Recedit igitur a Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus; sed ita, ut teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum est, patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quae maxima est; Antonii, quae neque est ulla, neque esse potest, retineatis: ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si iacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam... sed hoc malo dicere: audirem. stanti resistendum est, aut concedenda una cum dignitate libertas. At non est integrum. constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? cuiusvis hominis est errare; nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. posteriores enim cogitationes (ut aiunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paulo ante, praestantissimi viri quae esset oratio. *Moestam, inquit, domum offendi, coniugem, liberos. admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem. nec mirum, P. Servili. tuis enim verissimis gravissimisque sententiis omni est, non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius.**

6 Ad eum ire te legatum, quis non miraretur? de me experior; cuius idem consilium, quod tuum, sentio quam reprehendatur. Nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Panfa, sine causa tamen, accurate paulo ante locutus est tamdiu? quid egit, nisi uti falsam proditionis a se suspicionem depelleret? unde autem est

ista suspicio? ex pacis patrocínio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos.

Quod si est erratum, patres conscripti, spe falsa atque 7
fallaci; redeamus in viam. optimus est portus poenitentis mutatio consilii. Quid enim, per deos immortales! potest reipublicae prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si iam nocuit? an vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recuperandae cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos poeniteat profectos esse, et prae se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos et animis, et corporibus, in salutem reipublicae contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quae temporibus his Roma altera est? illa impios cives iudicavit, eiecit, exclusit. illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti, e manibus est ereptus Antonius. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo fit futurus, spe pacis oblata? ipsa illa Martia, coelestis et divina legio, hoc nuntio languescet et mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pudet huius legionis, pudet quartae, quae pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem et imperatorem

suum, sed ut hostem et oppugnatorem patriae, reliquit
 Antonium: pudet optimi exercitus, qui coniunctus est
 ex duobus: qui iam lustratus, qui profectus ad Muti-
 nam est: qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen au-
 diverit, ut non referat pedem, insistet certe. quid enim,
 revocante et receptui canente senatu, properet dimi-
 4 care? Quid autem hoc iniustius, quam nos, inscienti-
 9 bus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec so-
 lum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hir-
 tium, praeclarissimum consulem, C. Caesarem, deo-
 rum beneficio natum ad haec tempora, quorum epi-
 stolas, spem victoriae declarantes, in manu teneo, pa-
 cem velle censetis? vincere illi expetunt; pacisque
 dulcissimum et pulcherrimum nomen non pactione,
 sed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem
 animo hanc rem audituram putatis? illa enim huius
 belli propulsandi, administrandi, sustinendi principa-
 tum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicam im-
 perium, secuta, armis, viris, pecunia, belli principia
 firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum
 corpus obiecit: exhauritur, vastatur, uritur. omnes
 aequo animo belli patitur iniurias, dummodo repel-
 10 lat periculum servitutis. Et, ut omittam reliquas par-
 tes Galliae, (nam sunt omnes pares,) Patavini alios
 excluderunt, alios eiecerunt, missos ab Antonio: pe-
 cunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis,
 nostros duces adjuverunt. fecerunt idem reliqui, qui
 quondam in eadem causa erant, et propter multo-
 rum annorum iniurias alienati a senatu putabantur.
 quos minime mirum est, communicata cum his repub-
 lica, fideles esse, qui etiam expertes eius, fidem suam

semper praestiterunt. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem victoriae?

Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? quae enim est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis ad pacem invitatus Antonius bellum tamen maluit. missi legati, repugnante me; sed tamen missi. delata mandata; non paruit. denuntiatum est, ne Brutum obsideret, a Mutina discederet; oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? verecundoremne coram putamus in postulando fore, quam fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quae videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis, tamque multis iudiciis ignominiisque concisus: nunc ea petit, quae dare nullo modo possumus; nisi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatusconsulta falsa delata ab eo iudicavimus. num ea vera possumus iudicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas, iisque nec populum nec plebem teneri. num eas restitui posse censetis? [Sestertium] septies milia avertisse Antonium pecuniae publicae iudicavistis. num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt. num figentur rursus eae tabulae, quas vos decretis vestris refixistis? Quod si ea, quae decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? quando enim obliviscetur ulla posteritas, cuius scelere in hac vestitus foeditate fuerimus? ut cen-

turionum legionis Martiae Brundisii profusus sanguis eluatur, num elui praedicatio crudelitatis poterit? ut media praeteream; quae vetustas tollet, operum circa Mutinam taetra monumenta, sceleris
 13 indicia, latrociniique vestigia? Huic igitur importuno atque impuro parricidae, quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, et exercitum? quid est aliud, non pacem facere, sed differre bellum? nec solum propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacunque conditione in hanc urbem cum suis armis venerit? Nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditii cives, nefarium secuti ducem. tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero relictii sunt, ferre non possumus. quid censetis, cum tot uno tempore irruerint; nos arma posuerimus, illi non; nonne nos
 14 nostris consiliis victos in perpetuum fore? Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consultatum Lucium adiungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numisios, et Mustelas, Saxasve contemnere. cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, praeclara vox, a te non solum in hoc ordine, Panfa, sed etiam in concione iure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penates et sedes patrias relicturum, si (quod dii omen averterint!) rempublicam oppres-
 7 sisset Antonius. Quaero igitur a te, Piso, nonne oppressam rempublicam putes, si tot, tam impii, tam
 15 audaces, tam facinorosi recepti sint? quos nondum

tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos, tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandae, atque in patria cadendum. Ubi sunt, C. Panfa, illae cohortationes pulcherrimae tuae, quibus a te excitatus fenatus, inflammatus populus Romanus, non solum audivit, sed etiam didicit, nihil esse homini Romano foedius servitute? Idcircone saga sumus, arma ¹⁶ cepimus, iuventutem omnem ex tota Italia excivimus, ut, exercitu florentissimo et maximo, legati ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur? In hac ego legatione sum, aut ad id consilium admiscear, in quo, ne si dissenfero quidem a ceteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut, si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa videatur.

Quodsi habenda cum Antonii latrocinio pacis ratio ¹⁷ fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego nunquam legatos mittendos censeo: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam: ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, cum alii adversarium: semper hoc bellum, cum alii tumultum. nec haec in senatu solum; eadem ad populum semper egi: nec solum in ipsum, sed in eius socios facinorum, et ministros, et praesentes, et eos, qui una sunt; in totam denique M. Antonii domum.

18 sum semper inuictus. Itaque, ut alacres et laeti, spe
 pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gra-
 tulabantur; sic me iniquum eiurabant: de me que-
 rebantur. diffidebant etiam Servilio. meminerant, eius
 sententiis confixum Antonium: L. Caesarem, fortem
 quidem illum, et constantem senatorem, avunculum
 tamen: Calenum, procuratorem: Pisonem, familia-
 rem: te ipsum, Panfa, vehementissimum et fortissi-
 mum consulem, factum iam putant leniorem: non
 quo ita sit, aut esse possit; sed mentio a te facta pa-
 cis, suspicionem multis attulit immutatae voluntatis.
 Inter has personas me interiectum amici Antonii mo-
 leste ferunt; quibus gerendus mos est, quoniam se-
 8 mel liberales esse coepimus. Proficiscantur legati op-
 19 timis omnibus; sed ii proficiscantur, in quibus non
 offendatur Antonius. Quodsi de Antonio non labo-
 ratis, mihi certe, patres conscripti, consulere debe-
 tis. parcite oculis saltem meis, et aliquam veniam iu-
 sto dolori date. Quo enim adspectu videre poterò,
 (mitto hostem patriae; ex quo mihi odium in illum
 commune vobiscum est,) sed quomodo adspiciam
 mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant eius de
 me acerbissimae conciones? Adeone me ferreum pu-
 tatis, ut cum eo congredi, aut illum adspicere pos-
 sim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui
 ei de parricidis audacissimi videbantur, mea bona do-
 nare se dixit Petissio Urbinati, qui ex naufragio lu-
 culenti patrimonii ad haec Antoniana saxa proiectus
 20 est. An L. Antonium adspicere poterò? cuius ego
 crudelitatem effugere non potuisssem, nisi me moe-
 nibus, et portis, et studio municipii mei defendissem.

Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiae, collega Lentonis et Nuculae, cum Aquilae primipili nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos praetores, non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. non possum animo aequo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hostes; nec id fit fastidio meo, sed caritate reipublicae. Sed vincam animum, mihiq̄ue imperabo: 21
dolorem iustissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitae censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quae mihi quidem minime cara est, praesertim cum Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen, et populo Romano vilis esse spiritus meus non debet. is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quae plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, ut non obstarem reipublicae, ne quid arrogantius videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de periculo meo 22
cogitandum putatis? Hic cum essem in urbe ac domi, 9
tamen multa saepe tentata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universae civitatis oculi custodiunt. quid censetis, cum iter ingressus ero, longum praesertim? nullasne intidias pertimescendas? Tres viae sunt ad Mutinam, quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani, D. Brutum, adspicere possim; cuius in com-

plexu libenter extremum vitae spiritum ediderim, cum omnes actiones horum mensium, omnes sententiae meae pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viae; a supero mari, Flaminia; ab infero, Aurelia; media, Cassia.

23 Nunc, quaeso, attendite, num aberret a coniectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. scimusne igitur, Panfa, quibus in locis nunc sit Lentonis Caesennii septemviralis auctoritas? nobiscum nec animo certe est, nec corpore. si autem aut domi est, aut non longe a domo, certe in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi praestat, Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi praeterea, Panfa, Ventidius ubi sit, cui sui semper amicus, antequam ille reipublicae bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. hic quidem etiam praesidia habebo. possessiones enim sunt P. Clodii. tota familia occurret: hospitio

10 invitabit, propter familiaritatem notissimam. Hisce

24 ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? domesticis me parietibus vix tueor, sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo. si licebit, manebo. haec mea sedes est, haec vigilia, haec custodia, hoc praesidium stativum. teneant alii castra, regna, res bellicas: * oderint hostem: nos, ut dicimus, semperque fecimus, urbem et res urbanas vobiscum pariter auebimur. Neque vero recusato munus hoc; quamquam populum Romanum video pro me recusare.

nemo me minus timidus, nemo cautior. res declarat. vigesimus annus est, cum omnes scelerati me unum petunt. itaque ipsi, ne dicam mihi, reipublicae poenas dederunt: me salvum adhuc respublica conservavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verumtamen semel circumseptus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissime possem exsurgere. Possunne 25 igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto, tamque periculoso commisero? Gloriam in morte debent ii, qui in republica versantur, non culpae reprehensionem, et stultitiae vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis et civis et viri? At sunt qui dicant (dure illi quidem, sed tamen dicunt) minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Cum septus sis legibus, et iudiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias praesidia quaerenda. quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? Haec neque hoc tempore, 26 neque in me valent. non modo enim poenam non extimescet, qui mihi vim attulerit; sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus, et praemia. Haec ego 11 in urbe praevideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. num idem in Apennini tramitibus facere poterō? in quibus, etiamsi non erunt insidiae, quae facillime esse poterunt, animus tamen erit sollicitus,

ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed ef-
 fugi insidias : perrupi Apenninum. nempe in Antonii
 congressum colloquiumque veniendum est. Quinam
 locus capiatur? si extra castra : ceteri viderint. ego
 mortem actutum futuram puto. novi hominis furo-
 rem, novi effrenatam violentiam. Cuius acerbitas mo-
 rum immanitasque naturae, ne vino quidem permitta
 temperari solet; hic ira dementiaque inflammatus,
 adhibito fratre Lucio, taeterrima bellua, nunquam
 profecto a me sacrilegas manus atque impias abstine-
 27 bit. Memini colloquia et cum acerrimis hostibus, et
 cum gravissime dissentientibus civibus. Cn. Pompe-
 ius, Sexti filius, consul, me praesente, cum essem tiro
 in eius exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Mar-
 forum, inter bina castra collocutus est. quo quidem
 memini Sex. Pompeium, fratrem consulis, ad collo-
 quium ipsum Roma venire, doctum virum atque sa-
 pientem : quem cum Scato salutasset, Quem te ap-
 pellem? inquit. At ille, Voluntate hospitem; neces-
 sitate hostem. Erat in illo colloquio aequitas : nullus
 timor, nulla suberat suspicio : mediocre etiam odium.
 non enim ut eriperent nobis focii civitatem, sed ut
 in eam reciperentur, petebant. Sulla cum Scipione
 inter Cales et Teanum, cum alter nobilitatis florem,
 alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus,
 de suffragiis populi, et de iure civitatis, leges inter
 se, conditionesque contulerunt. non tenuit omnino
 colloquium illud fidem : a vi tamen, periculoque ab-
 12 fuit. Possumusne igitur in Antonii latrocinio aequae
 esse tuti? non possumus : aut, si ceteri possunt, me
 28 posse diffido. Quodsi non extra castra congrediemur :

quae ad colloquium castra fumentur? in nostra ille nunquam veniet; multo minus nos in illius. reliquum est, ut et accipiantur, et remittantur postulata per literas. ergo erimus in castris. Mea ad omnia postulata una sententia; quam cum hic, vobis audientibus, dixerò, isse et redisse me putatote: legationem confecerò. Omnia ad senatum mea sententia reiiciam, quaecunque postulat Antonius. neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet more maiorum: neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. quae cum agam in consilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. nam Martiam, et quartam, nihil praeter dignitatem et decus, comprobaturas esse, certe scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se, ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo accipient severitatem meam? multa enim falsa de me audierunt; multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Romani libertate, et salute reipublicae, nimis feroces, et ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimesco. Haec quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? cum enim et vestra auctoritate, et meo me more defendero, et meam

fidem reipublicae constantiamque praesitero, tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reipublicae, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriae reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria. Haec cum ita sint, etsi hanc legationem respublica, ut levissime dicam, non desiderat; tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. omnino, patres conscripti, totum huiusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipublicae metiar. de qua mihi, quoniam liberum est spatium, multum, etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicae iudicavero.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIADECIMA.
ORATIO QUINTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Sententia de mittendis iterum legatis iam abiecta, pacem laudat, sed eam cum Antonio negat ullam esse posse. Recitat & interpretatur Antonii literas ad Hirtium Caesaremque missas. Servilii sententiam probat de mandatis literisque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompeium, quod suam eorumque, quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, vel eo S. C. quod in Servilii sententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum esse censet. Et haec absente Panfa consule, qui ad collegam Hirtium & Caesarem cum iis copiis, quas ipse ex delectu compararat, profectus erat.

A PRINCIPIO huius belli, patres conscripti, quod cum impiis civibus, consceleratisque, suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandae studia restingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis; res vero ipsa cum iucunda, tum salutaris. nam nec privatos focos, nec publicas leges,

nec libertatis iura, cara habere potest, quem discordiae, quem caedes civium, quem bellum civile delectat; eumque ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanae naturae exterminandum puto. Itaque siue Sulla, siue Marius, siue uterque, siue Octavius, siue Cinna, siue iterum Sulla, siue alter Marius, et Carbo, siue quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicae natum iudico.

2 Nam quid ego de proximo dicam, cuius acta defendimus, cum ipsum iure caesum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine taetrius; si aut civis, aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis, lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla siue faciebat, siue simulabat; non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in republica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Caesar remisisset; et pacem stabilem, et aliquam rempublicam nobis habere licuisset.

2 Hoc vero quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? exempli causa paucos nominavi: genus infinitum, immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Caesaris amicorum, Barbas Cassios, Barbatios, Polliones: addite Antonii collusores et sodales, Eutrapelum, Melam, Coelium, Pontium, Crassicum, Tironem, Mustelam,

Petissimum : comitatum relinquo , duces nomino . huc accedunt Alaudae , ceterique veterani , seminarium iudicum tertiae decuriae , qui , suis rebus exhaustis , beneficiis Caesaris devoratis , fortunas nostras concupierunt . O fidam dexteram Antonii , qua ille plurimos cives trucidavit ! o ratum religiosumque foedus , quod cum Antoniis fecerimus ! hoc si Marcus violare conabitur , Lucii eum sanctitas a scelere revocabit . illis locus si in hac urbe fuerit , urbi ipsi locus non erit . Ora vobis eorum ponite , patres conscripti , ante oculos , et maxime Antoniorum ; incessum , adspectum , vultum , spiritum ; latera regentes alios , sequentes alios , alios praegredientes amicos . quam vim anhelitus , quas contumelias fore censetis , minasque verborum ? nisi forte eos pax ipsa leniet , maximeque , cum in hunc ordinem venierint : salutabunt benigne , comiter appellabunt unumquemque nostrum . Non recordamini , per deos immortales ! quas in eos sententias dixeritis ? acta Antonii rescidistis : leges re-
fixistis : per vim et contra auspicia latas decrevistis : totius Italiae delectus excitastis : collegam et socium scelerum omnium , hostem iudicavistis . cum hoc quae pax potest esse ? si esset externus hostis , tamen id ipsum vix , talibus factis , posset aliquo modo . maria , montes , regionum magnitudines interessent ; odissetis eum , quem non videretis . hi in oculis haerebunt , et , cum licebit , in faucibus : quibus enim septis tam immanes belluas continebimus ? At incertus exitus belli est . Est omnino fortium virorum , quales vos esse debetis , virtutem praestare : tantum enim possunt : fortunae culpam non extimescere . Sed quo-

niam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulatur: (quamquam vix videntur haec posse seiungi, seiungamus tamen:) fortitudo dimicare iubet, iustum odium incendit, ad configendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus utitur consiliis, in posterum providet, est omni ratione protectior. Quid igitur censet? parendum est enim; atque id optimum iudicandum, quod sit sapientissime constitutum. Si hoc praecipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen; quaeram ex ea, etiamne, si erit, cum id fecero, servandum. si annuerit; nae ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. sin responderit, Tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut posteriora libertate ducas; itaque his uti velis, si libera republica possis; nec pro his libertatem, sed pro libertate haec proicias, tanquam pignora iniuriae: tum sapientiae vocem audire videar, ei que, uti deo, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacemque patiamur: sin ius, incolumibus his, nullum esse potest; laetemur decertandi oblatam esse fortunam. aut enim, victis his, fruemur victrice republica; aut oppressi, (quod omen avertat Iupiter!) si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

- 4 At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritis, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas maior est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter fa-

miliae dignitatem. accedunt eodem multa privata; magna eius in me merita, ac mea quaedam in illum. maximum vero eius beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam est, quae mihi vita mea semper fuit carior. Nam cum magnum Pompeium, clarissimum adolescentem, praestantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam sine armis maximo civilis belli periculo liberavit; tum me eius beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque ei et honores decrevi, quos potui amplissimos, in quibus vos mihi estis assensu; nec unquam de illo et sperare optime, et loqui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum respublica obligatum tenet. summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris, maiorumque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla, tum casta a cruore civili. nemo ab eo civis violatus, multi eius beneficio et misericordia liberati. Talis igitur vir et civis, opinione labi potest, voluntate a republica dissidere nullo pacto potest. Pacem vult M. Lepidus. Praeclare; si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium respublica adspiciet, suoque sinu complexuque recipiet; neque solum illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Haec causa fuit, cur decerneretis statuam in Rostris cum inscriptione praeclara: cur absenti triumphum. quamquam enim magnas res bellicas gesserat, et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Aemilio, nec Aemiliano Scipioni, nec superiori Africano, nec Ma-

rio, nec Pompeio, qui maiora bella gesserunt: sed, quod silentio civile bellum confecerat, ut primum licuit, honores in eum maximos contulistis. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium respublica habitura sit civem, tales futuros in republica Antonios? in altero pudor, gravitas, moderatio, integritas; in illis (et cum hos compello, praetereo animo ex grege latrocinii neminem,) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod *Fortuna ipsa, quae dicitur caeca, vidit? salvis enim actis Caesaris, quae concordiae causa defendimus, Pompeio sua domus patebit; eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed haec satis diu multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in praedae dissipatione inimicus victor redegisset. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine et coniunctione depono. redimet hortos, aedes, urbana quaedam, quae possidet Antonius. nam argentum, vestem, suppellectilem, vinum amittet aequo animo, quae ille helluo dissipavit. Albanum, Firmatum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum. hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellentur. Sunt alii plures fortasse; sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones, quanti emerint, filio reddituros. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. retinere vero quis poterit,*

clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeii servus, libertus Caesaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies millies, quod adolescenti, patres conscripti, spondidistis, ita describetur, ut videatur a vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Haec senatus. reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Iovis optimi maximi, cuius interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentius fanciet, Pompeium, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut, actis Caesaris firmis ac ratis, Cn. Pompeii filius posset et dignitatem, et fortunas patrias recuperare. Ac ne illud quidem silentio, patres conscripti, praetereundum puto, quod clarissimi viri legati, L. Paullus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque constantem, nuntiant, se Pompeii conveniendi causa devertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero eius patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis et animam ei praesto fuisse, nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, quam eius mores ferunt, facere videatur. Si

enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum, senatus populique Romani atque universae reipublicae esse, non suum. At uti potest pro suo. Quid tum? omniane viris bonis, quae facere possunt, facienda sunt? etiamne, si turpia, si perniciofa erunt? si facere omnino non licebit? quid autem turpius, aut foedius, aut quid minus deceat, quam contra senatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini, contra patriam ducere exercitum; si quidem licere dicimus, quod legibus, quod more maiorum, institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet; nec, si non obstat, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tanquam maioribus tuis, patria pro se dedit. hoc tu arcebis hostem; fines imperii propagabis; senatui populoque Romano parebis, si quam ad aliam rem te forte traduxerit. Haec si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi pronepos. sin hominibus tantum licere iudicas, quantum possunt; vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quam et antiquis et domesticis malle videare. Quodsi auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide, ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo; tamen senatus se ipse non contemnit: nec vero fuit unquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus populique Romani ardor exstingui: odimus:

irati pugnamus : extorqueri de manibus arma non possunt : receptui signum , aut revocationem a bello audire non possumus : speramus optima : pati vel difficillima malumus , quam servire. Caesar confecit in-¹⁶ victum exercitum : duo fortissimi consules adfunt cum copiis : L. Planci, consulis designati, varia et magna auxilia non defunt : de D. Bruti salute certatur. unus furiosus gladiator cum taeterrimorum latronum manu, contra patriam, contra deos penates, contra aras et focos, contra quatuor consules gerit bellum. Huic cedamus ? huius conditiones audiamus ? cum hoc pacem fieri posse credamus ?

At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non ⁸ metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi nobis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit, adiuvat deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam. sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi ? quis ¹⁷ eodem sanior ? vidit eius moestitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus : vidit, quam abiectus, quam confectus esset, cum Caesari diadema imponens Antonius, servum se illius, quam collegam esse malebat. qui si reliquis flagitiis et sceleribus se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum, dignum illum omni poena putarem. nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat ? et, si eius pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat ? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in ceteros

18 exstitit. Qua enim in barbaria quisquam tam taeter ,
 tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis bar-
 barbarorum stipatus Antonius? Caesare dominante ve-
 niebamus in senatum, si non libere, attamen tuto.
 hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) haec
 subfellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit subito
 Brundisium, ut inde, agmine quadrato, ad urbem ac-
 cederet: lautissimum oppidum, nunc municipium,
 honestissimorum quondam colonorum, Sueffam, for-
 tissimorum militum sanguine implevit: Brundisii,
 in sinu, non modo avarissimae, sed etiam crudelissi-
 mae uxoris, delectos Martiae legionis centuriones tru-
 cidavit. inde se quo furore, quo ardore, ad urbem,
 id est, ad caedem optimi cuiusque, rapiebat! quo
 9 tempore dii immortales ipsi praesidium improvisum
 nec opinantibus nobis obtulerunt. Caesaris enim in-
 19 credibilis ac divina virtus, latronis impetus crudeles
 ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lae-
 dere se putabat edictis, ignorans, quaecumque falso
 diceret in sanctissimum adolescentem, ea vere reci-
 dere in memoriam pueritiae suae. Ingressus urbem
 est, quo comitatu, vel potius agmine! cum dextra,
 sinistra, gemente populo Romano, minaretur domi-
 nis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis
 polliceretur. Rediit ad milites; ibi pestifera illa Ti-
 buri concio. inde ad urbem cursus: senatus in Capi-
 tolium: parata de circumscribendo adolescente sen-
 tentia consularis: cum repente (nam Martiam legio-
 nem Albae confedissee sciebat) affertur ei de quarta
 nuntius. quo perculsus, abiecit consilium referendi
 ad senatum de Caesare. egressus est non viis, sed tra-

mitibus, paludatus; eoque die ipso innumerabilia fenatusconsulta fecit: quae quidem omnia citius delata, quam scripta sunt. Ex eo non iter, sed cursus et fuga in Galliam. Caesarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis; quorum ille nomen prae metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti, D. se Brutus obiecit; qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti, tanquam frenos furoris iniecit. quam cum operibus munitioibusque sepeisset, nec eum florentissimae coloniae dignitas, neque consulis designati maiestas a parricidio deterreret; tum, me (testor et vos, et populum Romanum, et omnes deos, qui huic urbi praesident,) invito et repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem. Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? non audivit: non respondit: neque eos solum praesentes, sed multo magis nos, a quibus illi erant missi, sprexit, et pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumfedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis taeterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quae potest? cuius ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus.

Quodsi quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini populoque Romano cum illa importunissima bellua possit esse; desinet profecto dubitare, his cognitis literis, quas mihi missas ab Hir-

tio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attente audiatis.

ANTONIUS HIRTIO ET CAESARI. Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro praetore Caesarem. satis hoc quidem scite. deponere alienum nomen ipse maluit, quam illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam dolui.* Videte, quid se gavisum, quid doluisse dicat: facilius de pace deliberabitis. *Dedisse poenas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, & apparuisse numen deorum intra finem anni vertentis, aut iam soluto supplicio parricidii, aut impendente, laetandum est.* O Spartace! quem enim te potius appellem? cuius propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: laetandum esse, ausus es scribere, Trebonium dedisse poenas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te Idibus Martiis a debita tibi peste
 23 seduxit? Age, hoc laetaris: videamus, quid moleste feras. *Hostem iudicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quod sicarium occiderit, & videri cariorem populo Romano filium scurrae, quam C. Caesarem, patriae parentem, ingemiscendum est.* Quid ingemiscis hostem Dolabellam iudicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, consulibus missis, Caesare ornato, sagis denique sumtis, hostem iudicatum? quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam iudicatum a senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas: sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At

scurrae filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus, Trebonii pater. Is autem humilitatem despiciere audet cuiusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos? *Acerbissimum vero est, te, A. 11*
Hirti, ornatum esse beneficiis Caesaris, et talem ab eo relic- 24
tum, qualem ipse miraris. Equidem negare non possum, a Caesare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta, in virtute et industria posita, lucent. tu vero, qui te ab eodem Caesare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus aetatis omne consumsisses, ut faciebas, cum in gremiis mimarum, mentum mentemque deponeres. *Et te, o puer.* puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam fortissimum virum sensit, et sentiet. Est istuc quidem nomen aetatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero huic praebet ad gloriam. *Qui omnia eius nomini debes.* de- 25
 bet vero, solvitque praeclare. si enim ille patriae parens est, ut tu appellas: (ego, quid sentiam, videro :) cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facinorosissimis manibus ereptam? *id agere, ut iure damnatus sit Dolabella?* Turpem vero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! *et ut venefica haec liberetur obsidione?* Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Annibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. recesseris; undique omnes insequentur. manseris; haerebis. nimirum recte veneficam ap-

26 pellas, a quo tibi praesentem pestem vides compara-
 tam. *Ut quam potentissimus sit Cassius, atque Brutus ?*
 Putes Cenforinum dicere, aut Ventidium, aut etiam
 ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse non
 modo optimos et nobilissimos viros, sed secum etiam
 in reipublicae defensione coniunctos? *Nimirum eo-*
dem modo haec adspicitis, ut priora. quae tandem ?
 12 *Castra Pompeii senatum appellatis.* An vero tua castra
 potius senatum appellaremus? in quibus tu videlicet
 consularis, cuius totus consulatus est ex omni monu-
 mentorum memoria revulsus: duo praetores sine cau-
 sa diffisi se aliquid habituros; nos enim Caesaris be-
 neficia defendimus: praetorii, Philadelphus Annius, et
 innocens Gallius: aedilitii, Coricus, laterum et vocis
 meae * Bestia; et fidei patronus, fraudator credito-
 rum Trebellius; et homo diruptus dirutusque, Q.
 Coelius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Va-
 rius; quos Antonius deliciarum causa loris in convi-
 vio caedi iubebat a servis publicis: Septemvirales,
 Lento, Nucula: tum deliciae atque amores populi
 Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati,
 Tullus Hostilius, qui suo iure in porta nomen in-
 scripsit; qui cum prodere imperatorem suum non
 posset, reliquit. alter est designatus, Viseius nescio
 qui, fortis (ut aiunt) latro; quem tamen temperan-
 tem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. Sequuntur alii,
 27 tribunitii, T. Plancus in primis; qui si senatum dile-
 xisset, nunquam curiam incendisset. quo scelere dam-
 natus, in eam urbem rediit armis, e qua excefferat le-
 gibus. sed hoc ei commune cum plurimis dissimilli-
 mis. illud tamen verum, quod in hoc Planco pro-

verbii loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. fracta sunt, et vivit. hoc tamen, ut alia multa, Aquilae fertur acceptum. Est etiam ibi ¹³ Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. itaque Caesaris munere, Deciorum quidem, multo intervallo, per hunc praecclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium praeterire qui possum, hominem deductam ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus? Est quidem alter Saferna: sed omnes ²⁸ tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum praenominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater, quaestor, praetermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente filuero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. apertam curiam vidit post Caesaris mortem: mutavit calceos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos praeteriisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu, Pompeianum senatum despicit; in quo decem fuimus consulares: qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. Sed quantum praesidii fuerit ²⁹ in ceteris, hinc intelligi potest, quod ego unus relictus e multis, contudi et fregi, adiuvantibus vobis, exsultantis praedonis audaciam. Quodsi fortuna nobis ¹⁴ modo non eripuisset Ser. Sulpicium, eiusque collegam ante, M. Marcellum: quos cives? quos viros? si duos consules, amicissimos patriae, simul ex Italia

eiectos ; si L. Afranium, summum ducem ; si P. Lentulum, civem cum in ceteris rebus, tum in salute mea singularem ; si Bibulum, cuius est in republicam merito semper laudata constantia ; si L. Domitium, praestantissimum civem ; si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate praeditum ; si P. Scipionem, clarissimum virum, maiorumque suorum simillimum, republica tenere potuisset : certe, his consularibus, non esset Pompeianus despiciendus fenatus. Utrum igitur aequius, utrum melius reipublicae fuit, Cn. Pompeium, an sectorem Cn. Pompeii vivere Antonium ? Qui vero praetorii ? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem ? nostis omnes. magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in praetereundo putetis. qui aedilitii ? qui tribunitii ? qui quaestorii ? Quid multa ? talis senatorum et dignitas et multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua attendite. *Victum Ciceronem ducem habuistis.* Ego libentius *ducem* audio, quod certe ille dicit invitus : nam de victo nihil laboro. factum enim meum est, sine republica nec vinci posse, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africam commisistis Varo bis capto.* Hic cum C. fratre putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic causae orbem terrae parere : te, extra muntiones tuas, vestigium ubi imprimas, non habere ? *Cascae tribunatum gerere passi estis.* Quid ergo ? ut Marullum, ut Caesetium a republica remo-

veremus, eum, per quem, ut neque idem hoc post-hac, neque multa huiusmodi accidere possent, consecuti sumus? *Vestigia Iuliana Luperis ademistis.* Luperorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege et senatusconsulto, sustulistis.* Nos sustulimus? an contra lege comitiis centuriatis lata sanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perdit, perdideris; in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi iam sentiunt se nunquam exituros. *Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de iure belli. magis facilis disputatio est, quam necessaria. illud tamen animadvertite, patres conscripti, quam sit huic reipublicae natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit huic reipublicae semper fuisse amicissimam. *Neminem Pompeianum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitates?* Quisquam iam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minus arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, poenitere? Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est; et, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. *Apuleiana pecunia Brutum subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum respublica armasset? quem tandem bonum poeniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. *Securi percussos Paetum et Menedemum, civitate donatos, et hospites Caesaris, laudastis.* Non laudavimus, quod ne audivimus quidem. valde enim

nobis in tanta perturbatione reipublicae de duobus nequissimis Craeculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexistis.* Magnum crimen senatus. de Theopompo, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? *Ser. Galbam eodem pugio succinctum in castris videtis.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo et constantissimo cive: coram aderit: praesens tibi et ipse, et ille, quem insimulas, pugio respondebit. *Milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tanquam ad exitium eorum, qui Caesarem occiderant. et eosdem nec opinantes ad quaestoris sui, aut imperatoris, aut commilitonum suorum pericula impulistis.* Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta; nec sciebant veterani, quid ageretur. non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Caesaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet sal-
 17 yum, beatum, florentem esse cupiebant. O miser cum
 34 re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! Sed maximum crimen audite. *Denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat...* quis? credo enim afferet aliquod scelerati hominis exemplum. *Cn. Pompeius ipse?* O nos turpes, si quidem Cn, Pompeium imitati sumus! *aut filius aius, si domi possit?* Poterit, mihi crede. nam paucis diebus et in domum, et in hortos paternos immigrabit. *Postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento iuvero.* Alii istuc negant? ego vero, ne si ista quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram

puto. *Quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt. Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consensuque offenderint. Quoniam vos assentationibus 35 & venenatis muneribus venistis. Depravati ac corrupti sunt, quibus persuasum est, foeditimum hostem iustissimo bello persequi? At militibus inclusis opem fertis. nihil moror eos salvos esse, & ire quo iubetis: si tamen patiuntur perire eum, qui meruit. Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, et se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si iterisset, non Dolabella prius imperatori suo, quam Antonius etiam collegae parentasset. Concordiae factam esse mentionem scribitis in 36 senatu, et legatos esse consulares quinque. difficile est credere, eos, qui me praecipitem egerint, aequissimas condiciones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare, aliquid moderate aut humane esse facturos. vix etiam verisimile est, qui iudicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus. Parumne videtur, omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem factis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam iudicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur Antonio,) sibi parcere, idem sentienti. Quid huic 18 facias, qui haec literis memoriaeque mandarit, ita sibi 37 convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, eademque inhiheret supplicia nobis? conservan-*

dus civis cum tam pio iustoque foedere. Is etiam que-
 ritur conditiones suas repudiatas, aequas quidem et
 verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptissimam
 ad bellum renovandum instruendumque provinciam:
 ut Alaudae in tertia decuria iudicarent, id est, ut per-
 fugium scelerum esset cum turpissimis reipublicae
 fordibus: ut acta sua rata essent, cuius nullum rema-
 net consulatus vestigium. cavebat etiam L. Antonio,
 qui fuerat aequissimus agri privati et publici decem-
 38 pedator, Nucula et Lentone collega. *Quamobrem vos
 potius animadvertite, utrum sit elegantius, et partibus
 utilius, Trebonii mortem persequi, an Caesaris: et utrum
 sit aequius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pom-
 peianorum causa, toties iugulata; an consentire, ne ludi-
 brio simus inimicis.* Si esset iugulata, nunquam exsurge-
 39 ret: quod tibi tuisque contingat! *Utrum, inquit, elegan-
 tius. Atqui hoc bello de elegantia quaeritur, et partibus
 utilius.* Patres, furiose, dicuntur in foro, in curia. bel-
 lum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas
 Mutinam: circumfedes consulem designatum: bellum
 contra te duo consules gerunt, cumque his pro prae-
 tore Caesar: cuncta contra te Italia armata est. istas
 tu partes potius, quam a populo Romano defectio-
 nem vocas? *Potius Trebonii mortem, an Caesaris per-
 sequamur?* Trebonii fati persecuti sumus, hoste iu-
 dicato Dolabella: Caesaris mors facillime defenditur
 oblivione et silentio. Sed videte, quid moliatur. cum
 mortem Caesaris ulciscendam putat; mortem pro-
 ponit non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis
 19 etiam, si qui non moleste rulerunt. *Quibus utri no-
 40 strum ceciderint, lucro futurum est. quod spectaculum ad-*

huc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes; qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Caesarem gloriatus est. Pergit in mea maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint: quem ego iniustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriae sempiternae. Ego *lanista?* et quidem non insipiens. deteriores enim iugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint,* scribit lucro nobis ⁴¹ futurum. O praeclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant!) beata mors eorum futura sit, qui e vita excefferint sine tormentis. A me deceptos ait eisdem *ornamentis* Hirtium et Caesarem. Quod, quaeso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? nam Caesari plura et maiora debentur. Deceptum autem patrem a me Caesarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cuius, homo ingratissime, flaminium cur reliquisti? Sed iam videte magni et clari viri admirabilem gravitatem atque constantiam. *Mihi quidem constat, nec* ⁴² *meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompeius odivit, nec veteranos sedibus suis moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellae.* Omitto alia: *fidem Dolabellae,* sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. quam fidem? an optimi cuiusque caedis; urbis et Italiae partitionis; suis dandarum, diripiendarumque provinciarum? nam quid erat aliud, quod inter Antonium et Dolabellam, impurissimos parricidas, foedere ac fide sanciretur? *Nec Lepidi societatem vio-* ⁴³ *lare, piissimi hominis.* Tibi cum Lepido societas, aut

cum ullo, non dicam bono cive, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut insanum existimari velis. nihil agis. quamquam affirmare de altero difficile est, de Lepido praesertim, quem ego metuam nunquam, bene sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adiutor esse dementiae. tu porro ne pios quidem, sed piissimos quaeris: et, quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis. *Nec Plancum prodere, participem consiliorum.* Plancum participem? cuius memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicae: (nisi forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, magno equitatu peditatuque Gallorum:) quique, nisi ante eius adventum reipublicae poenas dederis, huius belli feret principatum. quamquam enim prima praesidia, utiliora reipublicae sunt, tamen extrema sunt gratiora. Sed iam se colligit, et ad extremum incipit philosophari. *Si me rectis sensibus euntem dii immortales, ut spero, adjuverint; vivam libenter. sin autem aliud me fatum manet, praecipio gaudia suppliciorum vestrorum.* Namque, si victi Pompeiani tam insolentes sunt; victores quales futuri sint, vos potius experiemini. Praecipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa republica bellum est. omnes te dii, homines, summi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. sensimus hoc nuper falso nuntio; vero propediem sentiemus. quae si tecum ipse recolis; aequiore animo et maiore consolatione moriere. *Denique summa iudicii mei spectat huc, ut meorum iniurias ferre possim, si*

aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Caesaris mortem. Hac Antonii sententia cognita, dubiturosne A. Hirtium, C. Pansa, consules, putaris, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa et Hirtio loquor? Caesar, singulari pietate adolescens, poterit se tenere, quin D. Bruti sanguine poenas patrias persequatur? Itaque fecerunt, uti his literis lectis ad munitiones propius accederent. Quo maior adolescens Caesar, maioreque deorum immortalium beneficio reipublicae natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam est. Intelligit, maximam pietatem conservatione patriae contineri. Quodsi partium certamen esset, 47 quarum omnino nomen extinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partes Caesaris defenderent, quam primum Caesar, adolescens summa pietate et memoria parentis sui? deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Caesaris, tum, cum illae vere partes vocabantur? Hae vero quae sunt partes, cum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicae salus proposita sit; alteris caedes bonorum, urbis, Italiaeque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam. *Legatos venire non credo. Bene me novit.* 21 *Bellum quo veniat.* proposito praesertim exemplo Dolabellae. sanctiore erunt, credo, iure legati, quam duo consules, contra quos arma fert: quam Caesar, cuius patris flamen est: quam consul designatus, quem oppugnat: quam Mutina, quam obsidet: quam patria, cui ignem ferrumque minitatur. *Cum venerint,* 48 *quae postulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pe-

stem, malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus; repudiaſti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc ego epistolam, patres conscripti, non quod illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus
 49 ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus omnibus et virtutis, et fortunae bonis, si haec videret denique, aut vellet, aut fieri posse arbitraretur? *Prius undis flamma*, ut ait poeta, nescio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antoniis respublica, aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monstra quaedam sunt ista, et portenta, et prodigia rei publicae. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque alias, si fieri possit, in terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos, Caesaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre. Optatissimum est vincere: secundum est, nullum casum pro dignitate et libertate patriae non ferendum putare. quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem
 50 suscipere vitae cupiditate. Quae cum ita sint, de mandatis literisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: et hoc amplius censeo, » Magnum Pom-
 » peium, Cnaei filium, pro patris maiorumque suo-
 » rum animo studioque in rempublicam, suaque pri-
 » stina virtute, industria, voluntate, fecisse, quod
 » suam eorumque, quos secum haberet, operam fe-

» natui populoque Romano pollicitus esset, eamque
» rem senatui populoque Romano gratam acceptam-
» que esse, eique honori dignitatique eam rem fore.»
Hoc vel coniungi cum hoc senatusconsulto licet, vel
seiuungi potest, separatimque perscribi, ut proprio se-
natusconsulto Pompeius collaudatus esse videatur.

M. TULLII
CICERONIS

IN

M. ANTONIUM
PHILIPPICA QUARTADECIMA.
ORATIO SEXTA ET QUINQUAGESIMA.

ARGUMENTUM.

Allatis de proelio ad Mutinam commisso, Antonioque victo literis consulum & Caesaris, M. Cornutus, praetor urbanus, qui consulare munus, absentibus consulibus, more maiorum sustinebat, cum senatum vocasset, easque literas recitasset, sententias rogavit. Quid alii censuerint, qui ante Ciceronem rogati sunt, obscurum est: unus tamen ex iis, redeundum, sagis depositis, ad togas, idemque fortasse, decernendam consulibus & Caesari supplicationem, censuit. Sententia vero Ciceronis haec fuit: non esse mutandum vestitum, nisi D. Bruto, cuius causa saga sumta essent, liberato: Antonium, qui quae una essent, hostes iudicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierint, monumento quam amplissimo cohonestandos, quaeque iis praemia senatus promiserat, ea parentibus, liberis, coniugibus, fratribus eorum persolvenda.

1 **S**I, ut ex literis, quae recitatae sunt, patres con-
1 scripti, sceleratissimorum hostium exercitum caesum

fufumque cognovi; fic id, quod et omnes maxime
 optamus, et ex ea victoria, quae parta eft, confec-
 tum arbitramur, D. Brutum egressum iam Mutina
 effe cognoviffem: propter cuius periculum ad fuga
 iffemus, propter eiusdem salutem redeundum ad
 priftinum veftitum fine ulla dubitatione cenferem.
 Ante vero, quam ea res, quam avidiffime civitas
 exspectat, allata fit, laetitiae ufus fatis eft maximae
 praeclariffimaeque pugnae: reditum ad veftitum con-
 fectae victoriae refervate. confectio autem huius belli
 eft D. Bruti falus. Quae autem eft ifta fententia, ut ²
 in hodiernum diem veftitus mutetur, deinde cras
 fagati prodeamus? Nos vero cum femel ad eum,
 quem cupimus optamusque, veftitum redierimus, id
 agamus, ut eum in perpetuum retineamus. nam hoc
 quidem cum turpe eft, tum ne diis quidem immorta-
 libus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adieri-
 mus, ad fuga fumenda difcedere. Atque animadver- ³
 to, patres conſcripti, quosdam huic favere fenten-
 tiae; quorum ea mens, idque confilium eft, ut, cum
 videant, glorioſiffimum illum D. Bruto futurum
 diem, quo die propter eius salutem redierimus ad ve-
 ſtitum, hunc tantum ei fructum eripere cupiant, ne
 memoriae poſteritatiſque prodatur, propter unius ci-
 vis periculum populum Romanum ad fuga iviſſe,
 propter eiusdem ſalutem rediſſe ad togas. tollite hanc,
 nullam tam pravae ſententiae cauſam reperietis. Vos
 vero, patres conſcripti, conſervate auctoritatem ve-
 ſtram, manete in ſententia, tenete veſtra memoria,
 quod ſaepe oſtendiſtis, huius totius belli in unius viri
 fortiffimi et maximi vita poſitum eſſe diſcrimen. Ad ²

- 4 D. Brutum liberandum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti ac parricidae denuntiarent, ut a Mutina discederet: eiusdem D. Bruti conservandi gratia consul fortitum ad bellum profectus A. Hirtius; cuius imbecillitatem valetudinis, animi virtus, et spes victoriae confirmavit: Caesar, cum, exercitu per se comparato, a primis pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domesticum patriae caritate. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatusconsultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferet. quod sperare nos quidem debemus, patres conscripti, aut inibi esse, aut iam esse confectum: sed spei fructum rei convenit et eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione praeripuisse, aut vim fortunae stultitia contempsisse videamur.
- 6 Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis; ad literas veniam, quae sunt a consulibus et a propraetore missae, si pauca ante, 3 quae ad ipsas literas pertineant, dixero. Imbuti sanguine gladii, patres conscripti, legionum exercituumque nostrorum, vel madefacti potius duobus consulibus, tertio Caesaris proelio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas; nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes scele-

re superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, et dubitare, utrum in cive, an in hoste figantur. Supplicationem 7 decernitis; hostem non appellatis. Gratae vero nostrae diis immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, cum interfecta sit civium multitudo. *De improbis, inquit, et audacibus.* nam sic eos appellat clarissimus vir: quae sunt urbanarum maledicta litium, non iniustae belli internecini notae. Testamenta, credo, subiiciunt; aut eiiciunt vicinos; aut adolescentulos circumscribunt: his enim vitiis affectos et talibus, malos et audaces appellare consuetudo solet. Bellum inexpiabile infert quatuor consulibus unus omnium latronum taeterrimus; gerit idem bellum cum senatu populoque Romano. omnibus (quamquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat; Dolabellae ferum et immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quaeque esset facturus in hac urbe, nisi eum hic ipse Iupiter ab hoc templo atque his moenibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate; quos, optimos viros, honestissimosque homines, in maxime cum auctoritate huius ordinis, populi que Romani dignitate coniunctos, crudelissimis exemplis interemit propudium illud et portentum, L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, patres conscripti, eaque dicere reformidat, quae L. Antonius in Parmensium liberis et coniugibus effecerit. quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim laetantur aliis se

intulisse. sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt ;
 4 libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est
 igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat,
 quorum scelere crudelitatem Carthaginiensium vic-
 tam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis An-
 nibal capta, quam in Parma surrepta Antonius? nisi
 forte huius coloniae, et ceterarum, in quas eodem
 10 est animo, non est hostis Antonius putandus. Si vero
 coloniarum et municipiorum sine ulla dubitatione
 hostis est; quid tandem huius censetis urbis, quam ille
 ad expiandas egestates latrocinii sui concupivit? quam
 iam peritus metator et callidus decempeda sua Saxa
 diviserat? Recordamini, per deos immortales! patres
 conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis
 hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis li-
 beros, quis coniugem adspicere poterat sine fletu?
 quis domum? quis tecta? quis larem familiarem?
 lam aut foedissimam mortem omnes, aut miserabi-
 lem fugam cogitabant. Haec a quibus timebantur, eos
 hostes appellare dubitamus? gravius si quis attulerit
 nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix
 sum, levioere non utar.

11 Itaque cum supplicationes iustissimas ex iis literis,
 quae recitatae sunt, discernere debeamus, Servilius-
 que decreverit; augebo omnino numerum dierum,
 praesertim cum non uni, sed tribus ducibus sint de-
 cernendae. Sed hoc primum faciam, ut imperatores
 appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate,
 maximis periculis servitutis atque interitus liberati su-
 mus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta
 est, ut non imperator appellaretur, aut minimis re-

bus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit; aut usitatus honos, pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam novi et singulares debentur. At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret senatus? tot legionibus caesis, tanta multitudine interfecta, hostium dico; ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuimus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius urbis liberatores, cum hesternum die, propter eorum res gestas me ovantem, et prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum est, mea quidem sententia, iustus triumphus ac verus, cum bene de republica meritis testimonium a consensu civitatis datur. nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium; sive gratias agebant, eo maius; sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem invitus: sed iniuriae dolor fecit me, praeter consuetudinem, gloriosum. Nonne satis est, ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublicae salute defigunt, crimen invidiae quaeretur? Scitis enim per hos dies celeberrimum fuisse sermonem, me per Idus Quintiles, qui dies hodie est, cum fascibus

descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut
 latronem, aut Catilinam esse consultum, non in eum,
 qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. an
 ut ego, qui Catilinam haec molientem sustulerim, ever-
 terim, afflixerim, ipse existerem repente Catilina? qui-
 bus auspiciis istos fasces augur acciperem? quatenus ha-
 berem? cui traderem? quemquamne fuisse tam scelera-
 tum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Un-
 6 de igitur ista suspicio, vel potius unde iste sermo? Cum,
 15 ut scitis, hoc triduo, vel quatrduo, tristis a Mutina
 fama manaret; inflati laetitia atque insolentia impii ci-
 ves, unum se in locum ad illam curiam, viribus potius
 suis, quam reipublicae infelicem, congregabant. ibi
 cum consilium inirent de caede nostra, partirenturque
 inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas
 occuparent; ad me concursum futurum civitatis pu-
 tabant. quod ut cum invidia mea fieret, et cum vitae
 etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt;
 fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. quod cum esset
 quasi mea voluntate factum, tum in me impetus con-
 ductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur:
 ex quo caedes esset vestrum omnium consecuta. Quae
 res patescit, patres conscripti: sed suo tempore to-
 16 tius huius sceleris fons aperietur. Itaque P. Apuleius,
 tribunus plebis, meorum omnium consiliorum peri-
 culorumque, iam inde a consulatu meo testis, con-
 sciis, adiutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei
 concionem habuit maximam, populo Romano unum
 atque idem sentiente. In qua concione cum me, pro
 summa nostra coniunctione et familiaritate, liberare
 suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio

declaravit, nihil esse a me unquam de republica nisi optime cogitatum. Post hanc habitam concionem, duabus, tribusve horis, optatissimi nuntii et literae venerunt : ut idem dies non modo me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

Haec interposui, patres conscripti, non tam ut pro 17
me dicerem, (male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus,) quam ut quosdam nimis ieiuno animo et angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat : multis apertus cursus ad laudem. Utinam quidem illi principes viverent, qui me 7
post meum consulatum, cum iis ipse cederem, principem non inviti videbant ! hoc vero tempore in tanta inopia constantium et fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere, sententiamque suam non semper utilitate reipublicae, sed cum spe, tum timore moderari ? Quod si quis de contentione 18
principatus laborat, quae nulla esse debet ; stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit. ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties ? aut, si ad me bonorum concursus fieri videbis, ad te improbos invitabis ? nolim, primum reipublicae causa ; deinde etiam dignitatis tuae. Sed, si principatus ageretur, quem nun-

quam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, et libenter. Haec populum Romanum videre, animadvertere, iudicare, quidam moleste ferunt. poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, iudicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissime iudicat, nullis reipublicae temporibus hunc ordinem firmiter atque fortiolem fuisse; sic de unoquoque nostrum, et maxime qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avertunt audire, quid quisque sentierit. ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent, me ante diem XIII Kalendas Ianuarias principem revocandae libertatis fuisse: me ex Kalendis Ianuariis ad hanc horam invigilasse reipublicae: meam domum, measque aures, dies noctes, omnium praeceptis, monitisque paruisse: meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique essent, ad patriae praesidium excitatos: meis sententiis a Kalendis Ianuariis nunquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore verae pacis auctor fuisset, huic essem nomini pestiferae pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluissent, non ego semper hostem? Has in sententias meas si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatus iam pridem de manibus arma cecidissent.

8 Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis no-

stris hostes iudicari. Antea cum hostem aut bellum ²²
 nominassem, semel et saepius sententiam meam de
 numero sententiarum sustulerunt; quod in hac causa
 iam fieri non potest. ex literis enim C. Panfae, A.
 Hirtii consulum, C. Caesaris propraetoris, de hono-
 re diis immortalibus habendo sententias diximus. Sup-
 plicationem modo qui decrevit, idem imprudens ho-
 stes iudicavit. nunquam enim in civili bello suppli-
 catio decreta est. decretam dico? ne victoris quidem
 literis postulata est. Civile bellum consul Sulla gessit: ²³
 legionibus in urbem adductis, quos voluit, expul-
 lit; quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla.
 Grave bellum Octavianum infecutum est: supplica-
 tio Cinnae nulla victoris. Cinnae victoriam impera-
 tor ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta a sena-
 tu. Ad te ipsum, P. Servili, num misit ullas collega
 literas de illa calamitosa pugna Pharsaliae? num te de
 supplicatione voluit referre? profecto noluit. At mi-
 sit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicae
 vero pugnae ne triumphum quidem egit. eos enim
 cives pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis,
 sed etiam victoribus, et incolumis, et florens civitas
 esse posset. quod idem contigerat superioribus bellis
 civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis ²⁴
 sumtis, non ob caedem hostium, sed ob conserva-
 tionem civium, novo et inaudito genere, decreta
 est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pul-
 cherrime gestam postulantibus nostris imperatoribus
 publice deneganda est, quod praeter Gabinium con-
 tigit nemini; aut supplicatione decernenda, hostes
 eos, de quibus decernitis, iudicetis necesse est. Quod ⁹

ergo ille re, id ego etiam verbo, cum imperatores eos appello: hoc ipso nomine et eos, qui iam devicti sunt, et eos, qui supersunt, hostes iudico, [cum victores appello imperatores.] Quomodo enim potius Panfam appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. quomodo Hirtium? est ille quidem consul; sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis atque victoriae. Quid? Caesarem, deorum beneficio reipublicae procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem et foedam crudelitatem non solum a iugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus avertit. Unius autem diei quot et quanta virtutes, dii immortales, fuerunt! Princeps enim omnium Panfa proelii facienti et cum Antonio confligendi fuit: dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. cuius si acerrimum impetum cohibere Panfa potuisset, uno proelio confecta res esset. Sed cum libertatis avida legio effrenatius in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Panfa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatu e proelio, reipublicae vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem iudico: qui, cum aut morte aut victoria se satisfacturum reipublicae spondidisset, alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant! Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute, quartam illam, quae, relicto Antonio, se olim cum Martia legione coniunxit, et septimam, quae constituta ex veteranis, docuit illo proelio, militibus iis, qui Caesaris beneficia servaf-

sent, senatus populique Romani carum nomen esse. his viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse aquilam quartae legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque confligit, hostesque nefarios, huic Iovi maximo, ceterisque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostrae vitae sanguinique imminentes, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui, antequam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium! An vero quisquam dubitabit appellare Caesarem imperatorem? aetas eius certe ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit aetatem. Ac mihi semper eo maiora beneficia C. Caesaris visa sunt, quo minus erant ab aetate illa postulanda: cui cum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem nominis eius deferebamus; quod, cum est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque proelium fecit. Ita trium imperatorum populi Romani virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata. Decerno igitur eorum trium nomine 1 f quinquaginta dierum supplicationes: causas, ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar 29 ipsa sententia.

Est autem fidei pietatisque nostrae, declarare for-

tissimis militibus, quam memores sumus, quamque grati. Quamobrem promissa nostra, atque ea, quae legionibus, bello confecto, tributuros nos spon-
 dimus, hodierno senatusconsulto renovanda censeo.
 30 rem coniungi. Atque utinam, patres conscripti, civi-
 bus omnibus solvere nobis praemia liceret! quam-
 quam nos ea, quae promissimus, studiose cumulata
 reddemus. sed id quidem restat, ut spero, victoribus,
 quibus senatus fides praestatur: quam quidem cum
 difficillimo reipublicae tempore secuti sint, eos nun-
 quam oportebit consilii sui poenitere. Sed facile est
 bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus fla-
 gitari videmur. illud admirabilius et maius, maxi-
 meque proprium senatus sapientis est, grata eorum
 virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam
 91 profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura
 in mentem venirent! duo certe non praeteribo, quae
 maxime occurrunt: quorum alterum pertinet ad vi-
 rorum fortissimorum gloriam sempiternam, alterum
 ad leniendum moerorem et luctum proximorum. Pla-
 12 cet igitur mihi, patres conscripti, legionis Martiae
 militibus, et eis, qui una pugnantibus occiderunt, mo-
 numentum fieri quam amplissimum. magna atque in-
 credibilia sunt in rempublicam huius merita legionis.
 haec se prima latrociniis abruptis Antonii: haec te-
 nuit Albam: haec se ad Caesarem contulit: hanc imi-
 tata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est.
 Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia non-
 nulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors,
 quae naturae debita, pro patria est potissimum red-

dita! Vos vero patriae natos iudico; quorum etiam ³²
nomen a Marte est; ut idem deus urbem hanc genti-
bus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga, foeda
mors est; in victoria, gloriofa. etenim Mars ipse ex
acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur
impium, quos cecidistis, etiam ad inferos poenas par-
ricidii luent; vos vero, qui extremum spiritum in vic-
toria effudistis, piorum estis sedem et locum consecu-
ti. Brevis a natura nobis vita data est; at memoria be-
ne redditae vitae sempiterna. quae si non esset lon-
gior, quam haec vita; quis esset tam amens, qui ma-
ximis laboribus et periculis ad summam laudem glo-
riamque contenderet? Actum igitur praeclare vobis- ³³
cum, fortissimi dum vixistis, nunc vero etiam sanc-
tissimi milites, quod vestra virtus nec oblivione eo-
rum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum infe-
pulta esse poterit, cum vobis immortale monumen-
tum suis paene manibus senatus populusque Roma-
nus extruxerit. Multi saepe exercitus Punicis, Gal-
licis, Italicis bellis, clari et magni fuerunt; nec ta-
men ullis tale genus honoris tributum est. Atque uti-
nam maiora possemus, quandoquidem a vobis ma-
xima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium
avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur
exstructa moles opere magnifico, incisaeque literae, di-
vinae virtutis testes sempiternae: nunquam de vobis,
eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut
audient, gratissimus sermo conticescet. ita pro mor-
tali conditione vitae immortalitatem estis consecuti.

Sed quoniam, patres conscripti, gloriae munus op- ¹³
timis et fortissimis civibus monumenti honore per- ³⁴

solvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est haec quidem consolatio: parentibus, quod tanta reipublicae praesidia gentierunt: liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis: coniugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere praestabit: fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possimus, vel aliqua talis his adhiberi publice posset oratio, qua deponerent moerorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse, nec desertos (quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur), nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contactos publicis operibus atque muneribus, eaque exstructione, quae sit,

55 ad memoriam aeternitatis, ara virtutis. Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari et virtutem suorum, et pietatem, et senatus fidem, et crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus exstitisset, paricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quae praemia militibus promissimus nos, republica recuperata, tributuros, ea vivis, victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, coniugibus, fratribus, eadem tri-

14 buenda censeo. Sed, ut aliquando sententia complectar, ira censeo;

» CUM C. Panfa, consul, imperator, initium cum ³⁶
 » hostibus confligendi fecerit; quo proelio legio Mar-
 » tia admirabili incredibilique virtute libertatem po-
 » puli Romani defenderit, quod idem legiones circ-
 » num fecerint; ipseque C. Panfa, consul, imperator,
 » cum inter media hostium tela versaretur, vulnera
 » acceperit: cumque A. Hirtius, consul, imperator,
 » proelio audito, re cognita, fortissimo praestantif-
 » simoque animo exercitum castris eduxerit, impe-
 » tumque in M. Antonium, exercitumque hostium fe-
 » cerit, eiusque copias occisione occiderit, suo exer-
 » citu ita incolumi, ut ne unum quidem militem defi-
 » deraverit: cumque C. Caesar, imperator, consilio ³⁷
 » diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copias-
 » que hostium, quae ad castra accesserant, profligarit,
 » occiderit: ob eas res senatum existimare et iudicare,
 » eorum trium imperatorum virtute, imperio, con-
 » silio, gravitate, constantia, magnitudine animi, fe-
 » licitate, populum Romanum foedissima crudelissi-
 » maque servitute liberatum: cumque rempublicam,
 » urbem, templa deorum immortalium, bona fortu-
 » nasque omnium, liberosque conservarint dimicatio-
 » ne, et periculo vitae suae, uti ob eas res bene, for-
 » titer, feliciterque gestas, C. Panfa, A. Hirtius, con-
 » sules, imperatores, alter, ambove, aut si aberunt,
 » M. Cornutus, praetor urbanus, supplicationes per
 » dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat.
 » Cumque virtus legionum digna clarissimis impera-³⁸
 » toribus exstiterit, senatum, quae sit antea pollici-
 » tus legionibus, exercitibusque nostris, ea summo
 » studio, republica recuperata, persoliturum: cum-

» que legio Martia princeps cum hostibus conflixe-
» rit, atque ita cum maiore numero hostium con-
» tenderit, ut plurimos caederent, caperent nonnul-
» los : cumque sine ulla retractatione pro patria vitam
» profuderint : cumque simili virtute reliquarum le-
» gionum milites pro salute et libertate populi Ro-
» mani mortem oppetiverint : senatui placere, ut C.
» Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter, am-
» bove, si eis videatur, iis, qui sanguinem pro vita,
» libertate, fortunisque populi Romani, pro urbe,
» templisque deorum immortalium profudissent, mo-
» numentum quam amplissimum locandum, faciun-
» dum curent : quaestores urbis ad eam rem pecuniam
» dare, attribuere, solvere iubeant, ut exstet ad me-
» moriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelif-
» simorum hostium, militumque divinam virtutem :
» utque, quae praemia senatus militibus ante consti-
» tuit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria
» occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratri-
» bus : eaque fratribus tribuantur, quae militibus ip-
» sis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vi-
» cerunt. »

M. TULLII
CICERONIS
FRAGMENTA
ORATIONUM.

INDEX ORATIONUM

Quarum fragmenta subiiciuntur.

Pro M. Tullio.	Contra concionem Q. Metelli.
Pro L. Vareno.	De consulatu suo.
Cum Quaestor Lilybaeo decederet.	In Clodium & Curionem.
Pro P. Oppio.	De rege Ptolemaeo.
Pro C. Manilio.	Pro P. Vatinio.
Pro M. Fundanio.	Pro M. Aemilio Scauro.
Pro C. Cornelio, I.	Pro A. Gabinio.
Pro C. Cornelio, II.	Pro P. Quintio.
In toga candida.	Pro Roscio Comoedo.
Pro Q. Gallio.	Pro M. Fonteio.
De L. Othone.	De lege Agraria.
De proscriptorum liberis.	In L. Pisonem.
	Ex commentariis causarum.

M. TULLII
CICERONIS
FRAGMENTA
ORATIONUM.

Pro M. TULLIO. Orat. I.

Hunc accusatum de vi defendit Cicero, cuius defensionis artificium his verbis expressit Fortunatianus in rhetorica: Voluntas legis tertio consideratur, cum exemplo multarum legum probamus praesentem quoque legem ita sentire, sicut M. Tullius fecit pro M. Tullio.

PRISCIANUS *lib. 6.*) Hoc iudicium sic exspectatur, ut non unae rei statui, sed omnibus constitui putetur.

QUINCT. *lib. 4. cap. 2.*) Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum.

VICTORIN. *lib. 1. de invent.*) Dico, vim factam a P. Fabii familia: adversarii non negant. Damnum datum esse M. Tullio concedis: vici unam rem. Vi, hominibus armatis; non negas: vici alteram. Dolo malo; factum negas: de hoc iudicium est.

MARCIANUS CAPELLA *lib. 5.*) Damnum passum esse M. Tullium, convenit mihi cum adversario: hominibus armatis rem esse gestam, non inficiantur: a familia P. Fabii commissam, negare non audent. Iam dolo malo factum ambigitur.

QUINCT. *lib. 5. cap. 13. de refutatione.*) Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum iure potuerit occidere, a quo metuiffe se dicat, ne ipse posterius occideretur?

RUFINIANUS *in Apophasi.*) Si quis furem occiderit, iniuria occiderit. Quamobrem? quia ius constitutum nullum est. Quid si se telo defenderit? haud iniuria. Quid ita? quia constitutum est.

Pro L. VARENO. Orat. II.

Hunc videtur Tullius inter sicarios defendisse, cum ei obiiceretur, quod C. Vareno necem attulisset; quod crimen Cicero negavit, & in Ancharii familiam avertit.

SEVERIAN.) Amici deficiunt, cognati deserunt.

PRISC. *lib. 7.*) In inimicissima civitate urgent, instant, insequuntur: studio, multitudine, pecunia, periurio pugnant.

ibid.) C. Ancharius Rufus fuit e municipio Fulginate.

PRISC. *lib. 7.*) In praefectura Fulginate.

QUINCT. *lib. 5. cap. 13.*) Cum iter per agros et loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum, adservatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINCT. *l. 7. c. 1.*) In legem de ficariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenus occidendo, et Cnaeum vulnerando, et Salarium item occidendo, cadit.

QUINCT. *l. 7. c. 1.*) Tum C. Varenus, is, qui a

familia Anchariana occisus est. (Hoc quaeso, iudices, diligenter attendite.)

QUINCT. *lib. 8. cap. 3.* & PRISC. *l. 3.*) L. ille Septimius diceret. etenim est ad L. Craffi eloquentiam gravis, et vehemens, et volubilis. Erucius hic noster, Antoniafter est.

PRISC. *l. 12.*) Ea caedes si potissimum crimini datur, detur ei, cuius interfuit; non ei, cuius nihil interfuit.

QUINCT. *l. 5. c. 10.*) Optio vobis datur, utrum velitis, casu illo itinere Varenum esse usum, an huius persuasum et inductum.

PRISC. *l. 7.*) Deum fidem.

CUM QUAEATOR LILYBAEO DECEDERET. Grat. III.

Hanc Cicero videtur orationem habuisse, ut quaesturam suam; rebus & officiis multis haecenus Lilybaetanis commendatam, verbis etiam ad extremum commendatam redderet. v. Div. in Verrem n. 2.

FRONTO.) Quod non detrectare militiam, sed defendere provinciam iudicata est.

Pro P. OPPIO. Orat. IV.

Oppium, M. Cottae quaestorem, eius, qui bellum adversus Mithridatem parum feliciter est molitus, Cicero videtur defendisse de maiestate, cum crimini daretur, quod de cibariis militum detraxisset, idque crimen ipsius Cottae testimonio premeretur.

QUINCT. *l. 5. c. 10.*) Utrum cum Cottam appe-

tisset, an cum ipse sese conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est?

QUINCT. *ibid.*) Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QUINCT. *l. 11 c. 1.*) At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

FRONTO.) Questusque mecum est.

MARCELL. *l. 30*) Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT. *l. 9. c. 2.*) O amorem mirum! o benevolentiam singularem!

Pro C. MANILIO. Orat. V.

Hic tribunatu abiens, in quo belli Mithridatici procurationem lege ad populum lata contra voluntatem senatus ad Pompeium detulerat, accusatus de vi, aut de repetundis, patronum, ipso populo postulante, Ciceronem habuit: sed cum prima actione intellexisset se damnatum iri, secunda actione non respondit.

NONIUS *Confiteor.*) Hoc ego non solum confiteor, verum etiam profiteor.

Pro M. FUNDANIO. Orat. VI.

M. Fundanii a Cicerone defensi meminit Q. Cicero de petitione consulatus n. 16.

PRISC. *l. 7*) Non modo hoc a Villio Annale, sed vix mehercule a Q. Mutone factum probari potest.

PRISC. l. 16.) Effetne id, quod Meno nuntiaffet.

SERVIUS 2. *Georg.*) Arcades se profelenos esse afferunt.

Idem in 9. Aeneid.) Commissura.

ACRO *in Poet.*) Puncta.

BOET. *de definit.*) Descripsistine eius necessarium, nostrum competitorem? istum ipsum, cuius nunc studio, et gratia tota accusatio ista munita est.

Pro C. CORNELIO I. Orat. VII.

Cuius fragm. servavit Asconius.

PRISC. l. 6.) Ut ab Iove optimo maximo, ceterisque diis deabusque omnibus opem, et auxilium petamus. *Hoc fragmentum orationis Cornelianae ad primam refertur a Graevio.*

ARGUMENTUM ASCONII.

Cornelius homo non improbus vita habitus est. Fuerat quaestor Cn. Pompeii, dein tribunus pl. C. Pisone consule biennio ante, quam haec dicta sunt. In eo magistratu ita se gessit, ut iustior, sed pertinacior videretur. Alienatus autem a senatu ex hac causa. Retulerat ad senatum, ut, quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magna daretur usura, turpiaque et famosa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret, cuius relationem repudiavit senatus: et decrevit satisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Caelio consulibus factum erat, cum senatus ante pauculos annos illo S. C. decrevisset, ne quis Cretensibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offensus senatui, questus est de ea re in concione, exhaustiri provincias usuris, providendum ut haberent legati unde in praesentia pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, qua auctoritatem senatus mi-

nuebāt, ne quis, nisi per populum, legibus solvèretur: quod antiquo quoque iure erat cautum. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus solvi placebat, adiici erat solitum, ut de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentissimi quique ex senatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus tribunus pl. inventus erat, qui C. Cornelio obsisteret. is, ubi legis ferundae dies venit, et praeco subiiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam sublicere, et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit, quod cum improbe fieri C. Piso consul vehementer quereretur, tollique ea re tribunitiam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est. et cum ille eos, qui sibi intentabant manus, prenda a lictore iussisset, fracti eius fasces cuncti, lapidesque etiam ex ultima concione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit. Actum deinde eadem de re in senatu est magnis contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rursus coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi CC affuissent, neve quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Haec sine tumultu res acta est: nemo enim negare poterat, pro auctoritate senatus esse eam legem: sed tamen eam tulit invitatis optimatibus, qui vel pauci senatusconsultum facere solebant. Aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitatis tulit, ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent, quae res tum gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegae intercesserunt: per quas contentiones totus prope tribunatus eius peractus est. Sequenti deinde anno M. Lepido, L. Volcatio Coss. quo anno praetor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de maiestate

fecerunt. detulit nomen Publius, subscripsit Caius, & cum P. Cassius praetor decimo die, ut mos est, adesse iussisset, eoque die ipse non affuisset, seu avocatus propter publici frumenti curam, seu gratificans reo; circumventi sunt ante tribunal eius accusatores a notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, si mox non desisterent, quam perniciem vix effugerunt interventu consulum, qui advocati rei descenderant. & cum in scalas quasdam Cominii fugissent, clausi in noctem ibi se occultaverunt, deinde per tecta vicinarum aedium profugerunt ex urbe. postero die cum P. Cassius assedisset, & citati accusatores non adessent, exemptum nomen est de reis Cornelii. Cominii autem magna infamia flagraverunt vendidisse silentium magna pecunia. Sequenti deinde anno L. Cotta, L. Torquato Coss. quo haec oratio a Cicerone praetore dicta est, cum prima pars M. Manilius, qui iudicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex S. C. ambo Coss. praesidebant, & iudicio non respondisset, atque esset damnatus, * recreavisset, iam accepta pecunia tollere ait Cornelium lege maiestatis. Res acta est magna expectatione paucos ante, me ergo Cornelius, perterritus Manlii exitu, in iudicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis eius oriretur. Dixerunt in eum infesti testimonia principes civitatis, qui plurimum in senatu poterant, Q. Hortensius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. dixerunt autem hoc, vidisse se: cum Cornelius in tribunatu codicem pro Rostris ipse recitaret: quod ante Cornelium nemo fecisse existimaretur. volebant videri, se iudicare eam rem magnopere ad crimen imminutae maiestatis tribunitiae pertinere. etenim prope tollebatur intercessio, si id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum esse, eo confugit, ut diceret, non ideo, quod lectus sit codex a tribuno, imminutam esse tribunitiam potestatem. Quae vero arte & scientia orationis? ita ut & dignitatem clarissimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum laedi reum non pateretur. quantaque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipsa de-

ciarabit. Adiuventum autem habuit, quod, sicut diximus, Cornelius, praeter districtum propositum adversus principum voluntatem, cetera vita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: praeterea quod ipse Globulus, qui intercesserat, aderat Cornelio, & quod ipsum quoque diximus, quod Cornelius Pompeii Magni quaestor fuerat apud duas praefecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud plerosque, exceptis iis familiaris principum civitatis. Res acta est magno conventu, magnaue expectatione, quis eventus iudicii futurus esset. A summis viris dici testimonium, & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant. Exstat oratio hominis accusatoris: quam sumere in manus, est aliquod operae pretium, non solum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, sed etiam propter semet ipsam: Cicero ipse significat, quadriduo Cornelium defendisse, quas actiones contulisse eum in duas orationes apparet. Iudicium id exercuit Q. Gallius praetor.

VERSU A PRIMO CIRCITER CLXI.

* * * * *

POSTULATUR apud me praetorem primum de pecuniis repetundis. Prospectat videlicet Cominius, quid agatur. videlicet homines foeneos in medium ad tentandum periculum proiectos.

Quid? Metelius summa nobilitate ac virtute, cum bis iurasset: semel privatim a patre: iterum publice: a lege coactus desistit accusatione. an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, et Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc, *dedit*? an tu-

lit, an rogavit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est, quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. quae lex paucis his annis non modo scripta, sed etiam lata esset.

In quo cum multa reprehensa sint, tum in primis celeritas actionis.

Petivit tamen a me praetore maxima contestatione, ut causam Manilii defenderem.

VERSUS A PRIMO DCCCCL.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is tribunus plebis duas leges tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam: quod summam rempublicam laesit, id ab ipso tribuno abiectum est. bonum autem in summa republica manet.

Dicit de disturbato iudicio Maniliano.

Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum iudiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

VERSUS CIR. CXI.

Possum dicere, hominem summa prudentia clarum C. Cottam de suis legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse.

S E Q U I T U R.

Possum et eiusdem Cottae legem de iudiciis privatis anno post, quam lata sit, a fratre eius abrogatam.

STATIM.

Legem Liciniam et Mutiam de civibus regundis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent, video constare inter omnes, non modo inutilem, sed perniciosam reipublicae fuisse.

Quatuor omnino genera sunt, iudices, in quibus per senatum, more maiorum, statuatur aliquid de legibus. Unum est eiusmodi, placere legem abrogari: ut Q. Caecilio, M. Junio consulibus, quae leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

Alterum, quae lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio consulibus, de legibus Livii.

Tertium est de legum abrogationibus. quo de genere per saepe Senatusconsulta fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quae derogaretur.

P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a se ipso saepe accusatus est, quod, cum consul esset cum Ti. Longo, passus esset tum primum a populari confessu senatoria subsellia separari.

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca intercessionis sunt, iuberet dicere.

Est utique ius vetandi, cum ea feratur, quamdiu non perfertur: quamdiu qui suffragii ferendi causa conveniunt, huc et illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellae diribentur: dum fitella defertur: dum aequantur sortes: dum sortitio fit: et si qua sunt huius generis alia.

P A U L O P O S T.

Unum tamen, quod hoc ipso tribuno plebis factum est, praetermittendum non videtur. neque enim maius est legere codicem, cum intercedatur, quam fitellam ipsam cum ipso intercessore deferre; nec gravius, incipere ferre, quam perferre; nec vehementius, ostendere se laturum invito collega, quam ipsi collegae magistratum derogare; nec criminofius, tribus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatim intro vocare: quae vir fortis, huius collega, *Aulus Gabinius* in re optima fecit omnia; neque, cum salutem populo Romano, atque omnibus gentibus finem diuturnae captivitatis, turpitudinis, et servitutis afferret, passus est, plus unius collegae sui, quam universae civitatis, vocem valere et voluntatem.

At enim de corrigenda lege retulerunt.

Idem, nisi haec ipsa lex, quam *C. Cornelius* tulit, obstitisset, decrevissem id, quod palam iam isti defensores iudiciorum pugnauerunt, fenatui non placere id iudicium de *Sullae* bonis fieri. quam ego causam longe aliter praetor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem iudices postea statuerunt, iudicium aequiore tempore fieri oportere.

S T A T I M.

Antea vero quam multarum rerum iudicia sublata sint, et quia scitis, praetereo, et ne quem in iudicium oratio mea revocare videatur.

P A U L O P O S T.

Non *Cn. Dolabella* *C. Volcatium*, honestissimum virum, communi et quotidiano iure privasset.

Non denique homo illorum et vita et prudentia longe dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Sifenna, bonorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo P. Scipioni, adolescenti summa nobilitate, eximia virtute praedito, dedisset.

Quare cum ambitum populus Romanus videret, et cum a tribunis plebis doceretur, nisi poena accessisset in divisores, extinguere nullo modo posse, legem hanc Cornelii flagitabat; illam, quae ex senatusconsulto ferebatur, repudiabat.

ET EADEM DE RE PAULO POST.

Ut spectaculum illud duorum designatorum consulum calamitate, re et tempore salubre ac necessarium, genere et exemplo miserum, ac funestum, videremus.

Quid ego nunc tibi argumentis respondeam, posse fieri, ut alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerothem? res nota est, vulgare nomen esse Philerothos, Cornelios vero ita multos, ut iam etiam collegium constitutum sit.

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coegisti, qui rempublicam salvam esse vellent, ut ad legem accipiendam adessent.

Plebem ex Manliana offensione victam et domitam esse dicit; ante vestros annos propter illius tribuni plebis temeritatem posse adduci, ut omnino ne illius potestate abalienemur * qui restituerunt eam potestatem, alterum nihil unum posse contra multos, alterum longe abesse.

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI post reges exactos, propter nimiam dominationem po-

tentium, secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons sacer nominatur, in quo armati confederant, aeternae memoriae causa consecrarent, itaque auspicato postero anno X tribuni plebis comitiis curiatis creati sunt.

Tum interposita fide per tres legatos, amplissimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino confederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magistratus nullus erat, creaverunt.

Etiam haec recentiora praetereo: ponam principium iustissimae libertatis, Cassiam; qua lege suffragiorum vis potestasque convaluit: alteram Cassiam; quae populi iudicia firmavit.

Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sulla, verum etiam illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putaverunt: inimicissimi C. Cottae fuerunt, quod is consul paulum tribunis plebis non potestatis, sed dignitatis addidit.

Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit, cum legem Aureliam, cum Rosciam, non modo accepit, sed etiam efflagitavit.

Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompeium, causam lege Varia de maiestate dixisse.

Pro C. CORNELIO II. Orat. VIII.

AQUIL, et FORTUNATIANUS *lib. 3. Rhet.*) Pug-
G g 4

nem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?

CIC. *Oratore perf. n. 225.*) O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! testes dare volumus. quem, quaeso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?

ASCONIUS.) Num in eo, qui sint hi testes, haesitatis? ego vobis edam duos. reliqui sunt de Consularibus, inimici tribunitiae potestatis. pauci praeterea assentatores eorum atque affectae subsequuntur.

Idem) Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo, velim quaerere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem, quem isti feditiosum existimant, nominabo: sed avunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriaeque amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis.

POST XX. VERSUS A PRAECEDENTI.

ASCONIUS.) Quid? Avunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, avo, maioribus, credo, silentio, favente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo Romano dedit, et potentissimorum hominum collegiis eripuit, cooptandorum sacerdotum potestatem.

SEQUITUR.

Idem) Quid? idem Domitius M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunus pl. vexavit?

Idem) Haec est controversia eiusmodi, ut mihi tribunus pl. Cn. Domitius, Catulo * M. Terpolius

contemptissimum nomen eiectum esse ex iis, qui tribuni pl. fuerunt.

Cic. *Orat. n.* 232. et QUINCT. *l.* 9. *c.* 4. PRISC. *l.* 10.) Nam neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos et Laelios multi venalitii mercatoresque superarunt; neque vestis, aut caelatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt. neque vero movent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum, et L. Mummius, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari.

PRISC. *l.* 18.) Quis tam abundans copiis.

FRONTO.) Da enim mihi potestatem, eos, qui tunc affuerunt Cornelio, nominandi.

Idem) Facite, ut facitis, qui ad causam adestis.

Idem) Quid enim mihi certamen est cum accusatore, aut contentio ?

Idem) Qui commodis populi R. lingua duntaxat ac voluntate consuluit.

Idem) Expelleret a dispensantibus.

Idem) Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

Idem) Quam diligentes libertatis vos oporteat esse.

Idem) Si vos huius fortunas paucorum odio adiudicaveritis.

In TOGA CANDIDA. Orat. IX.

ARGUMENTUM ASCONII.

Haec oratio dicta est L. Caesare, C. Figulo Coss. post annum quam pro Cornelio dixerat. Sex competitores in consulatus

petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Cassium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. solus Cicero ex competitoribus equestri erat loco natus, atque in petitione patrem amisit. ceteri eius competitores modeste se gessere, visique sunt Q. Cornificius & P. Galba sobrii ac sancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus. Cassium, qui iners ac stolidus tum magis quam improbus videretur, sed post paucos menses in coniuratione Catilinae esse apparuit, ac cruentissimarum sententiarum fuisse auctorem: itaque hi quatuor pro re iacebant. Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maxime infamis eorum vita esset, tamen multum poterant. coierant enim ambo, ut Ciceronem consulatu deiicerent, adiutoribus usi firmissimis, M. Crasso, & C. Caesare. Itaque haec oratio contra solum Catilinam & Antonium est. Causa orationis huiusmodi in senatu habendae Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentia ambitus auferretur propter praecipuam Catilinae & Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum poena ferretur. ei quoque rei Q. Mutius Orestinus tribunus pl. intercesserat. cum Cicero, graviter senatu intercessionem ferente, surrexit, atque in coitionem Catilinae & Antonii investus est ante dies comitorum paucos.

DICO, P. C. superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, et valde in hoc largitionis quaestu noti et cogniti, domum Catilinam et Antonium cum sequestribus suis convenisse.

Quem enim, aut amicum habere potest is, qui tot cives trucidavit; aut clientem, qui in sua civitate cum peregrino negavit se iudicio aequo certare posse?

Nec se iam tum respexit, cum gravissimis vestris decretis absens notatus est.

In iudiciis quanta vis esset, didicit, cum est absolutus: si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Te tamen, Q. Muci, tam male de republica existimare, moleste fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. Quid? populus Rom. minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potissimum fortunarum tuarum patronum esse voluisti. Et cuius tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus Rom. auctore te, repudiare potest? Nisi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Populum vero, cum inspectante populo collum secuit hominis maxime popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus est, ut contemneret, constituere non possum. Utrum aequo animo laturum putavit? au in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre?

Alter, pecore omni vendito, et saltibus prope addictis, pastores retinet, ex quibus, ait, se, cum velit, subito fugitivorum bellum excitaturum.

Alter induxit eum, quem potuit, ut repente gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipse consularis candidatus respexit, et legit, et emit: praesente populo Romano factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, ut coepit senatus, consules prohibere. Sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Atque ut istum omittam, in exercitu Sullano praedonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te vero, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium atque portentum est? a quibus enim petis? a principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt.

A senatoribus? qui te, auctoritate sua, spoliatum ornamentis omnibus, vincitum paene Africanis oratoribus tradiderunt.

Ab equestri ordine? quem trucidasti.

A plebe? cui spectaculum eiusmodi tua crudelitas praebuit, ut nemo sine luctu adspicere, sine gemitu recordari posset.

Quod caput, etiam tum plenum animae et spiritus, ad Sullam, usque ab Ianiculo ad aedem Apollinis, manibus ipse suis detulit.

Quid? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt? quae tibi dicere non licebit. *Et paulo post*: illi negare potuerunt, et negaverunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudentiae locum reliquisti. quare praeclara dicentur iudicia tulisse, si, qui inficientem Lucium condemnarunt, Catilinam absolverint contentem.

Is ergo negat, se ignarum esse, cum etiam illi,

imperitos se homines esse, et, si quem etiam interfecissent, imperatori ac dictatori paruisse dicerent. Ac negare quoque posse: Catilinam vero inficiari non posse.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis et despicias? an eam, quam reliqua vita es consecutus: cum ita vixisti, ut non esset locus tam sanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla subesset, crimen afferret.

Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stupro tibi et uxorem, et filiam invenisti.

Stupris se omnibus ac flagitiis contaminavit; caede nefaria cruentavit; diripuit focios; leges, quaestiones, iudicia violavit.

Quid ego, ut violaveris provinciam, praedicem, cuncto populo Romano clamante, ac resistente? nam, ut te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es.

Mentitos esse equites Romanos, falsas fuisse tabellas honestissimae civitatis existimo, mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. Vidisse puto nescio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarunt. O miser! qui non sentias, illo iudicio te non absolutum, verum ad aliquod severius iudicium, ac maius supplicium reservatum.

Praetereo illum nefarium conatum tuum, et paene acerbum, et luctuosum populo Romano diem, cum, Cn. Pisone socio, neque alio nemine, caedem optimatum facere voluisti.

An oblitus es, te ex me, cum praeturam petere-

mus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cum saepius ageres, et impudentius a me contenderes; meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id a me peteres, quod avunculus nunquam impetrasset? Nescis, me praetorem primum esse factum, te concessione competitorum, et collatione centuriarum, et meo maxime beneficio, e postremo in tertium locum esse subiectum?

Dicit de malis civibus.

Qui posteaquam illo, ut conati erant, Hispaniensi pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in republica ficas distringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem iam immisisse cupidum Catilinae, iudices, Q. Curium, hominem quaestorium.

Pro Q GALLIO. Orat. X.

Hunc ambitus postulatum Cicero defendit, cuius defensionis mentio fit a Q. Cicerone in lib. de petitione consulatus n. 16.

AQUIL. et QUINCTIL. l. 8 c. 3.) Ut clamor, ut convicium mulierum, ut symphoniae cantus. Videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesternae potatione oscitantes. versabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis: humus erat immunda, luttulenta vino, coronis languidulis, et spinis cooperta piscium.

B. HIER. *Vit. Cleric.*) Loquor enim, quae sum ipse nuper expertus unus. Quidam poeta nomina-

tus, homo perliteratus, cuius sunt illa colloquia poetarum, ac philosophorum, cum facit Euripidem et Menandrum inter se, et in alio loco, Socratem atque Epicurum differentes, quorum aetates non annis, sed seculis scimus esse disiunctas, quantos is plausus et clamores movet? multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul literas non didicerunt.

QUINCT. *lib. 11. c. ult.*) An ista, si vera essent, sic a te dicerentur?

CIC. *Bruto n. 278.*) Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, et querelas solet? nulla perturbatio animi; nulla corporis; frons non percussa, non femur; pedis (quod minimum est) nulla suppositio. itaque (tantum abfuit, ut inflammares nostros animos); somnum isto loco vix tenebamus.

NON. *Logi.*) Ego te certo scio, omnes logos, qui ludis dicti sunt, animadvertisse.

CARIS.) Poematorum.

De L. OTHONE. Orat. XI.

Is est L. Roscius Otho, qui tribunus pl. quatuordecim ordines caveae proximos equitibus assignavit, cui plebem ob eam rem iratam ut reconciliaret Cicero, concione advocata, orationem habuit, quam tertio inter consulares orationes loco memorat in ep. 1. lib. 2. ad Atticum. De hac eadem oratione

Plinius l. 7, 31 *Roscio theatralis auctori legis Tribus ignoverunt; notataeque se distinctione sedis aequo animo tulerunt.*

FRONTO.) Hic si se istius viae dedisset.

De PROSCRIPTORUM LIBERIS. Orat. XII.

L. Sulla dictator civium a se proscriptorum filios in perpetuum petendorum honorum potestate, lege lata privavit. Contra quos, ut ad honores admitterentur contententes, egit Cicero in orat. cuius vim indicat Plin. l. 7, 31. *Te orante proscriptorum liberos honores petere puduit.* v. in Pison. n. 4.

QUINCT. l. II. c. 1.) Quid enim crudelius, quam homines honestis parentibus ac maioribus natos a rep. submoveri? sed ita legibus Sullae continetur status civitatis, ut, his solutis, stare ipsa non possit.

Contra Concionem Q. METELLI. Orat. XIII.

Hic tribunus pl. in Ciceronem consulatu abeuntem investus erat, qua de re vid. ep. 2. lib. 5 ad familiares. Huic Cicero respondit oratione scripta, de qua lib. ad Attic. 1, 13. & 3, 12.

FORTUN. l. 3.) Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congregari non licet cum resistente.

PRISC. l. 9.) Permulsa, atque recreata est.

PRISC. l. 10.) Nisi eorum exitio, non requieturam.

GELL. l. 18. c. 7.) Ascendi in concionem: concursus est populi factus.

QUINCT. l. 9. c. 3.) Qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi; in senatu sunt positi.

De CONSULATU SUO. Orat. XIV.

Hoc fragmentum e tribus libris, quos heroicis versibus de consularatu suo scripserat Cicero, desumptum coniicit cl. Olivetus, legendumque apud Nonium, *Quorum luxuries peperit felicia censa.*

NONIUS *Census.*) Quorum luxuries fortunata censa peperit.

In CLODIUM et CURIONEM. Orat. XV.

Quintilianus scribit hanc orationem in senatu sententiae loco habitam esse, de qua vid. lib. ad Attic. I, 16.

NON. IULIUS RUFINIANUS *de Figuris Sent. p. 24.*) Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus, quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriae, qui laevare vultum, mollire vocem potes.

NON. *Longus. Speculum.*) Sed, credo, postquam tibi speculum allatum est, longe te a pulchris abesse sensisti.

NON.) Ac vide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non sit, cui tu concessisti.

NON. *Strophium.*) Cum strophio accurate praecingerere.

QUINCT. *l. 8. c. 6.*) Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteaeta servavit.

QUINCT. *lib. 9. c. 2.*) Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile a se deos placari posse arbitrabatur.

QUINCT. *l. 8. c. 3.*) Quo ex iudicio, velut ex incendio, nudus effugit.

Cicer. Oper. Vol. VI.

H h

CIC. *lib. ad Att. 1, 16.*) Erras, Clodi : non te iudices urbi, sed carceri reservarunt; neque te retinere in civitate, sed exsilio privare voluerunt. Quamobrem P. C. erigite animos, retinete vestram dignitatem : manet illa in rep. bonorum consensus : dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta : nihil est damni factum novi, sed quod erat, inventum est in unius hominis perditio iudicio : plures similes reperti sunt.

De REGE PTOLEMAEO. Orat. XVI.

Videtur haec in senatu habita esse oratio, cum reductionem regis Alexandrini P. Lentulo, Ciliciae praefecti sua sententia decerneret. Qua de re vid. epp. ad Lentulum lib. 1. ad fam.

AQUIL. et FORTUN. et MARCIAN.) Difficilis ratio belli gerendi; at plena fidei, plena pietatis.

Pro P. VATINIO. Orat. XVII.

Defendendi Vatini, quem antea merito ipsius infectatus erat, auctorem sibi fuisse Caesarem scribit Cicero ad Lentulum lib. 1. ad fam. ep. 9. unde h. fragmentum desumptum est.

Facio quiddam, quod in Eunuchis parasitus suadet militi.

*Ubi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam
Continuo. si quando illa dicet, Phaedriam
Commessatum intromittamus : tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit haec
Illius formam, tu huius contra. denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.*

Sic peto a vobis, iudices, ut quoniam quidam nobiles homines, et de me optime meriti, nimis amant inimicum meum, meque inspectante, saepe eum in senatu modo severe seducunt, modo familiariter atque hilare amplexantur; quoniamque illi habent suum Publium, detis mihi ipsi alium Publium, in quo possim eorum animos, mediocriter laceffitus, leviter repungere.

Pro M. AEMILIO SCAURO. Orat. XVIII.

Scaurus bis a Cicerone defensus est, semel cum ambitus accusatus esset, quae oratio in commentariis exstitit. (ita veteres loquuntur de orationibus, quas scriptas Tullius non edidit, sed in commentariis reliquit) iterum, cum repetundarum a Sardis, quibus praefuerat, postulatus est, ex qua oratione sunt haec quae sequuntur fragmenta. vid. lib. 3 ad Q. fratrem, ep. 1.

FORTUN. et AUGUST. in *Rhet.*) Maxime fuit optandum M. Scauro, iudices, ut nullo suscepto cuiusquam odio, sine offensione, ac molestia . . .

FRONTO.) Nihil Sardos Appio gratius esse facturos, quam si de Scauri fama detraxerint.

CIRCA VERSUM A PRIMO XL.

Cum enumeraret iudicia, quae Pater Scaurus expertus erat.

ASCON.) Subit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio tribuno pl. Reus factus est a Q. Servilio Caepione, lege Servilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent, et P. Rutilio damnato, nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa. ac eodem etiam, lege Varia, custos ille reipubl. proditio-

nis est in crimen vocatus; vexatus a Q. Vario trib. pl. est non multo ante.

Idem) Non enim tantum admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam praecipue dilexi. primus enim me, flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine praesidio fortunae, quo contendisset, labore et constantia pervenire.

SEVER.) Et quoniam congesta est accusatio magis acervo quodam criminum, quam distinctione aliqua generum et varietate.

Idem) Bostarem igitur quendam dixit Norensem, fugientem e Sardinia Scauri adventum.

Idem) Prius illum sepultum, quam huic coenam esse sublatam.

ASCONIUS.) Si, me hercule, iudices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria scelestissimum, et audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut convivae, si diceretur coenanti ab illō datum, cui nequa heres, neque iratus fuisset.

Quae quidem suspicio valuit etiam ob hanc causam, quod cum agerent parentalia Norensem.

PORPH. *Sat. 2. l. 2*) Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblitit.

FRONTO.) Copiis inops, gente fallax.

CIRCA TERTIAM PARTEM

a primo.

ASCON.) Sic, inquam, se, iudices, res habet, neque hoc a me novum disputatur, sed quaesitum ab aliis est.

Idem) Illa audivimus, hoc vero meminimus, ac

paene vidimus, eiusdem stirpis et nominis P. Crassum, ne in manus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus usus, qui fortissimus in bellis fuisset, M. Aquilius potuit imitari.

P A U L O P O S T.

ASCONIUS.) Quid vero? Alterum Crassum temporibus eisdem, num aut clarissimi viri Iulii, aut summo ingenio praeditus M. Antonius potuit imitari?

PRISC. l. 6.) Cum dare nollet Aris, clam ex Sardinia est fugere coactus.

Idem) Aris uxorem pellicatus dolore concitatam.

PRISC. l. 7.) Arinis uxorem.

C I R C A M E D I U M.

Neque vero haec ipsa quotidiana res Ap. Claudium, illa humanitate et sapientia praeditum, per se ipsa movisset, nisi hunc Claudii fratris sui competitorum fore putasset: qui sive patricius, sive plebeius esset, (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.

ISID. l. 19. c. 3. Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca tentavit?

MARCELL. l. 22.) Vos quoque de familia nobili, cum auctoritate orbis terrarum, sentire debetis.

P O S T D U A S P A R T E S O R A T I O N I S.

Dicit de Scauro, quem defendit.

ASCON.) Nam, cum ex multis unus ei restaret Dolabella, paternus inimicus, qui cum Q. Caepione, propinquo suo, contra Scaurum, patrem suum, obsignaverat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas.

POST TRES PARTES ORATIONIS.

ASCONIUS.) Praefertim cum propinquitas, et celebritas loci suspiciōnem desidiaē tollat, aut cupiditatis.

QUINCT. *l. 5. c. 13.*) Ego porro, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi.

QUINCT. *l. 9. c. 14.*) Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. depressam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, et quam fortunās tuas aestimasti.

SERV. *1. Georg.*) Redimunt se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

Idem) Ab ipsa stiva mecum homines loquebantur.

FRONTO.) Retineret id, quod praecipue semper studevit.

ASCONIUS.) Haec cum tu effugere non potuisses, contendes tamen, et postulabis, ut M. Aemilius, cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria, sordidissimae, levissimae, vanissimae genti, ac, prope dicam, pellitis testibus condonetur.

VERSU A NOVISSIMO CLX.

ASCON.) Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint: curia illa de gravissimo principatū patris fortissimoque testatur. L. ipse Metellus, avus huius, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, iudices, ut salutem a vobis nepotis sui deprecarentur.

CARISIUS *l. 2.*) universe.

FRONTO.) adii causas Oratorum,

Idem) de te recordor.

Idem) Hoc nomine audito, quod per omnes gen-
res pervagatum est.

Idem) In illa bona invadere nullo modo potuisset.

Pro A. GABINIO. Orat. XIX.

Tullius Gabinium, cuius inimicissimus fuerat, quippe quo con-
sule civitate expulsus est, bis defendit: nam a multis factio-
nibus postulatus est, de quibus videndus Cicero toto libro epp.
3 ad Q. fratrem. Vide & pro Rabirio Postumo n. 20.

HIERON. *Apol. adversus Rufinum.*) Ego cum om-
nes amicitias tuendas semper putavi summa religio-
ne et fide, tum eas maxime, quae essent ex inimici-
tiis revocatae in gratiam: propterea, quod integris
amicitiis officium praetermissum, imprudentiae, vel
(ut gravius interpretemur) negligentiae excusatione
defenditur: post reditum in gratiam si quid est com-
missum, id non neglectum, sed violatum putatur;
nec imprudentiae, sed perfidiae assignari solet.

Ad Orat. pro P. QUINTIO.

ULPIAN.) Turpis occultatio sui.

Ad Orat. pro ROSCIO COMOEDO.

e Codice mscripto Vaticano.

1. Hoc sibi quisque proponat, quo minus fucatis
capiatur officiis.

2. Rara res est amicitia.

3. Quid enim tam simplex apertumque est. Atqui
non tam in alto latet aurum argentumque.

4. Hasce ore adverso inuri cicatrices ac notas vir-
tutis accipitis, ne quod accipiat fama vultus perhor-

rescit, quem nunquam incurfione hostium commovere.

5. Erat mecum autem ubique inveniri sine ullo labore sine ulla investigatione.

Ad Orat. pro M. FONTEIO.

MARCELL. l. 15.) Galli posthac dilutius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.

QUINCT. l. 6. c. 4.) Mater tua, dum vixit, ludum; postquam mortua est, magistrōs habuit.

AQUILA.) Frumenti maximus numerus e Gallia, pediatius ampliffimae copiae e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.

Cetera in ea, quae inter reliquas orationes exstat.

Ad Orat. DE LEGE AGRARIA Kal. Ian.

GELL. l. 13. c. 24.) Praedam, manubias, sectiōnem, castra denique Cn. Pompeii, sedente imperatore X-viri vendent.

GELL. *ibid.*) ex praeda, ex manubiis, ex auro coronario,

AQU.) Veniet igitur sub praecone tota Propontis atque Hellefponcus: addicetur communis ora Lyciorum atque Cilicum: Mysia et Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.) imberba iuventute.

Cetera, in ea, quae exstat, in senatu habita.

In L. PISONEM.

QUINCT. l. 9. c. 4. DIOM. l. 11.) Proh dii immortales! qui hic illuxit dies?

DIOMED. 2. *Serv.*) Quae te belluam ex utero, non hominem fudit.

ASCON. Quod minimum specimen in te ingenii? Ingenii autem? immo ingenui hominis ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen.

Idem.) Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur.

Idem. de ayo Pisonis paterno.) Hic cum ad Padum Placentiae forte confedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus est.

Idem.) Lautiorem pater tuus socerum, quam C. Piso * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

ASCON.) Infuber quidam fuit, id est, mercator, et praeco: is cum Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Caesonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. filiam collocavit.

QUINCT. *lib 8. cap. 3.*) Cum tibi tota cognatio in Serraco vehatur. (advehatur Verb.)

DIOMED. *l. 1.*) proxime Pompeium fedebam.

LAMB. *addit ex QUINCT.*) Caput opponis, cum eo coniscans.

EX COMMENTARIIS LIB. XIII.

DIOM.) Re vendita, iterum emta.

1917

...

...

...

...

...

...

...

M. TULLII
CICERONIS
ORATIO
DE PACE.

THE UNITED STATES

OF DISTRICT OF COLUMBIA

OFFICE OF THE ATTORNEY GENERAL

M. TULLII
CICERONIS
ORATIO DE PACE

In aede Telluris, quo M. Antonius Cos. Senatum convocaverat, postridie quam Caesar est interfectus, habita :

Cuius & ipse Cicero initio Philippicae primae mentionem facit.

Ex Dionis historiarum libro XLIV.

Semper existimavi, P. C. rectum esse, ut, qui sententiam hoc loco dicturi sunt, ii neque odio, neque gratia moveantur: sed quod optimum quisque iudicat, id in medium afferre studeat. Nam si ab imperatoribus & consulibus consilio gerenda esse omnia ducimus; eosdemque, si quid commiserint, iudiciorum severitati, etiam in iis, quae casus aut fortuna affert, subiectos esse putamus: indignum sit in dando consilio, in quo animum mentemque nostram in nostra potestate habemus, privata commoda publicis anteferre. Ego, P. C. semper ea mente fui, ut, quae utilia aequaque viderentur consilia de republica, afferrem: quod quidem & hoc praesertim tempore facturus sum; in quo, si concordiam abiecta contentione & fastidio inter nos confirmabimus, & ipsi incolumes erimus, & alios vel invites conservare poterimus. Ac metuo, ne male. Sed nolo initio orationis meae male quidquam ominari: nam non dudum est, cum, qui arma in manibus habebant, ii non raro dominatum in civita-

te tenebant ; ita ut vobis , quae fieri vellent , ut statueritis imperarent ; vos autem nihil statuebatis eorum , quae ab ipsis fieri velletis . Nunc vero res eo loco sunt , ut vestro arbitrio liceat vobis constituere , quid placeat : in vestra enim potestate est , aut concordiam una cum libertate amplecti ; aut seditionem bellumque civile suscipere , quo fiet , ut postea tyranno serviatis : atque in eo , quod hodie a vobis decretum fuerit , reliqui omnes mortales consentient . Quae cum ita sint , P. C. necessarium arbitror , ut discordias atque inimicitias omnes , quae inter vos fuerunt , deponatis , & ad illam antiquam pacem concordiamque redeatis : illud saltem vobiscum reputantes , quamdiu illi in hac civitate viguerunt , gloriam , opes , urbes , socios accessisse ; postea vero quam dissidere inter nos armis coepimus , non modo non potentiores , sed longe debiliores nos in dies factis esse . Equidem P. C. usque adeo nulla ratione hoc rerum statu posse conservari civitatem iudico , ut , nisi hodierno die statim bonum ceperimus consilium , eam post erigere ac relevare non possumus . Cogitate , quam verum sit , quod dico , tum praesentia cernentes , tum vera memoria repetentes . Quid agatur , vos ipsi videtis . Populus Romanus iterum distrahitur atque discerpitur : hi unam , illi aliam partem sequuti , in duas partes abiere : duo exercitus in urbe sunt ; pars Capitolium cepere , tanquam urbe a Gallis capta ; pars forum obsidere parant , tanquam sint Carthaginenses , non Romani . An non audivistis , secessionem in hac urbe factam saepe numero fuisse , adeo ut alii Aventinum , alii Capitolium , pars montem sacrum occuparint ? Quoties in concordiam aut aequis conditionibus , aut alii aliis de suo iure nonnihil remittentes redierunt , statim-

que odia deposuerunt; reliquum tempus in tanta pace, in tantaque concordia permanserunt, ut multis & magnis victoriis communiter potirentur. Quoties vero cunque in se conversis armis mutuam cladem atque perniciem procuraverunt; alteri, ut eos, qui priores arma cepissent, ulciscerentur; alteri, ne quo modo inferiores esse viderentur, ex eo nullum commodum est consequutum. Quid enim apud vos, P. C. qui optime nostis, plura dicam, de Valerio, de Horatio, de Saturnino, de Glaucia, de Gracchis; quorum exempla, & ea non externa, sed domestica, partim imitari, partim fugere omni contentione debetis? ac tanquam re ipsa finem earum rerum, de quibus deliberatis, ante perspectum habueritis, nequaquam existimare, me hac oratione verba tantum fundere; sed vetera cum praesentibus conferre, ut, quantum intersit, reipublicae mature prospicere, intelligatis. Ita fiet, ut non opinione incerta ducti, spes inanes sequamini, sed rationum firmitate nixi, tutissima consilia capiatis. Nam nec ipse exemplis externis uti volui, quamvis innumeris uti potuissem. Unum tamen illius praestantissimae atque antiquissimae civitatis commemorabo, e qua maiores nostri, leges nonnullas petere non dubitaverunt. Turpe namque fuerit, si cum & potentia, & sapientia multo superiores Atheniensibus simus, deteriora illis consilia ceperimus. Itaque hi, cum inter se valde diffiderent, ac non modo intestinis malis, verum etiam Lacedaemoniorum armis subacti essent, ab his miseriis se ante liberare non potuerunt, quam in concordiam redierunt, & decretum fecerunt, ut quamvis inter eos multae res indignae intercessissent, *αμνηστια* tamen illa salutari, oblivioneque sempiterna abolerentur, nec ullo modo quisquam vindic-

tam adversus alteram moliretur. Hac moderatione, levissimoque decreto, non modo se a seditione & tyrannide asseruerunt; verum etiam ceteris rebus omnibus floruerunt: civitatem recuperarunt: Graeciae imperium obtinuerunt: ac denique Lacedaemonios, Thebanosque, ut, vel conservarent, vel everterent, saepe in sua potestate habuerunt. Quod si qui Phylen occupaverunt, & e Piraeo in urbem ab exsilio redierant, ulcisci eos propter iniurias acceptas, qui in urbe remanserant, voluissent, non temere fortasse fecisse viderentur: multorum tamen maiorum causas, & dedissent, & accepissent. Ut enim adversariis superiores praeter spem fuerant, sic forsitan post inferiores exstitissent. Nihil in huiusmodi rebus stabile, nihil firmum est, ne tum quidem, cum maxime fortuna blanditur; multique, qui ea confisi sunt, post ceciderunt; multi quoque vindictam de suis adversariis sumere volentes, tantum abest, ut uli sint, ut potius ipsi perierint. Neque enim, si cui facta iniuria est, idcirco superior est; nec qui patientia superior est, idem statim victor: sed interque humanae inconstantiae fortunaeque temeritati subiectus est; ac saepenumero non eum exitum habent res, quem homines sperant, sed quem fortunae temeritas affert, cum his de causis, tum contentionis studio quodam homines fiunt audaces, (qui enim iniuria affectus est, aut qui se affectum existimat, in furorem agitur) saepeque supra vires res periculosas aggrediuntur, sperantes, se, aut superiores fore, aut certe non sine inimici sanguine, inferiores. Iidem quoque nunc victores, nunc victi; nunc viribus superiores, nunc inferiores; hi funditus pereunt, illi Cadmea victoria potiuntur: ac progressu temporis, cum mala, quae secuta sunt, corrigi

nequeunt, se tum demum malo usus consilio vident: quod quidem vos re ipsa discere potuistis: & nunc id ipsum in nostrorum hominum exemplis attendite. Marius in discordia civili, ad tempus potentem vidimus: qui cum urbe profligatus esset, alterum exercitum post comparasset, quantas clades dederit, vos optime meministis: & ut Cinna, Strabonem, atque alios taceam, qui medio tempore exsisterunt, Sulla cum initio potens fuisset, nonne post ipse inferior fuit? qui cum iterum crevisset, nullum genus crudelitatis sibi reliquum fecit. Quid de altero Mario, deque eodem Cinna, de Carbone, de Lepido, qui novos primum motus excitavit, ac totam fere Italiam perturbavit? Postea vero quam ab hoc tandem liberati fuimus, quis vestrum ignorat, quot & quanta mala a Suetonio, atque ab aliis, qui cum eo eiusdem fugae comites fuerunt, sustinuerimus? Quid de Pompeio, & hoc ipso Caesare dicam (ut omittam Catilinam & Clodium) nonne contempta affinitate, qua iuncti fuerant, infestis signis in pugnam descenderunt? Post non modo civitatem nostram, & reliquam Italiam, verum etiam terrarum orbem universum, infinitis miseriis & calamitatibus impleverunt. Sed dicat aliquis, post Pompeii necem, & tantam civium cladem, requies quaedam ac tranquillitas sequuta est. Quoniam modo? longe erim a pace abfuimus. Testis est Africa, testis est Hispania, quae tot civium Romanorum corpora gremio suo exceperunt. At post has elades pacati fuimus. Quid ita? postquam Caesar trucidatus, credo, hoc modo iacet; & Capitolium occupatum est; & forum armatis refertum est; & tota ferme civitas trepidat. Atque ita fieri solet, ut cum discordiae inter aliquos exardescant, hique semper

vim vi opponere conantur, ignari, vim omnem aequitatis & humanitatis expertem esse, omniaque ex libidine & licentia, quam armis obtinet, gerere; necessario infinitorum malorum orbis quidam conflatur, & continua crudelitatis vicissitudo. Nam & victor iniuriis victum onerat, nec finem ullum facit nocendi: &, qui victus est, nisi forte statim perierit, suam calamitatem indignatus, in continua est ulciscendi libidine eum, a quo laesus est, donec animus eius expleatur. Quo fit, ut reliqua multitudo, quamvis expertis fuerit earum partium, ex misericordia tamen erga eum, qui victus est, & ex invidia adversus victorem, simul eadem timens, simul se posse eadem in alium facere confidens, ad opem ferendam occurrat: atque ita integri & quieti cives ad novam seditionem excitantur, & alii aliis in eadem calamitate succedunt: quae res tanquam legitima, in orbem ducitur, dum se illa ratione tuentur, velle se eos, qui oppressi fuerunt, ulcisci: qui quanquam, ut fors tulerit, discedunt, rempublicam tamen prorsus evertunt. Quid? nonne ipsi cernitis, quot iam annos civilibus bellis attriti sumus? quot & quae mala interea & sustinuerimus ipsi, & alios sustinere coegerimus? Quid hoc gravius dici potest? quis magnitudinem pecuniarum, quibus socios nostros exhaustimus, & quibus fana spoliavimus, enumerare possit? quam pecuniam in eos contulimus, in quos minime debebamus, atque in mutuas caedes exitiumque consumpsimus. Quis multitudinem eorum, qui ceciderunt, non dico aliorum, quorum numerus reperiri non potest, sed equitum & senatorum, qui singuli non modo vita, verum etiam morte sua hanc rempublicam contra externa arma tutari potuissent? Quot quaeeso Curtii, quot Decii,

quot Fabii, quot Marcelli, quot Scipiones interfecti sunt, non contra Samnites, aut Latinos, aut Hispanos, sed contra suos cives, contra patriam, pugnantes ipsi quoque perierunt. Ac de iis, qui in acie ceciderunt, etsi queri possumus, non tamen quantum de aliis, qui extra pugnam interfecti sunt, quod hi volentes depugnarunt (si volentes dici possunt, qui metu compulsi sunt) qui quanquam non merita morte affecti sunt, tamen fortiter in communi Marte occubuerunt; ac dum Martis eventum expectant, ut vel vincerent, vel vincerentur, sine metu ceciderunt. Sed quis pro merito eos deplorare possit, qui miserabiliter, in viis, in foro, in senatu, in Capitolio, non modo viri, sed etiam mulieres; nec iuvenes tantum, verum etiam senes, & pueri necati sunt? Tantis enim nos mutuo affecimus malis, quanta ab hostibus nostris nunquam passi sumus; quantaque illi a nobis nunquam sustinuerunt. nec dum tamen ingemiscemus. nec dum nos fortiter a tantis malis vindicare contendimus: verum laetamur, & dies festos agitamus, eosque, qui horum auctores malorum exstiterunt, beneficos (si diis placet) appellamus. Equidem hanc barbariam belluarum potius, quae se mutuo conficiunt, esse existimo, quam hominum. Sed quoniam praeterita mutare non possumus, de iis, quae facta sunt, iam queri desinamus; & ad ea potius, quae futura sunt, animum intendamus. Idcirco enim praeteritorum mentionem feci, ut ex illis futura provideremus, non ut communes nostras misérias enumerarem, (quae utinam nunquam evenissent!) sed ut eorum commemoratione exemplorum efficerem, ut, quae reliqua sunt, possietis conservare. Is etenim solus ex malorum commemoratione fructus percipi potest, ut caveamus in

posterum, ne in eadem mala rursus incidamus. At nos, P. C. hoc tempore id ipsum facere praeclare possumus, dum recens est malum, nec dum multi convenere. Et qui commoti sunt, partim spe victoriae elati, partim imperium detrectantes, etiam contra privatae utilitatis rationem temere in discrimen sese coniiciunt. Vos igitur haec omnia sine labore, sine periculo, sine sumtu, sine hominum caedibus ad exitum optatum deducetis, si modo S. C. feceritis, ut mutuae iniuriae perpetua oblivione deleantur. Quod si a quibusdam peccatum est, nunc tamen tempus non est vel curiosius indagandi, vel coarguendi, vel ulciscendi, neque enim nunc nobis propositum est, iudicia severa facere, aut diligentius in quemquam inquirere. Illud potius videndum, qua ratione res praesentes in tutum collocari possint: quod quidem efficere non poteritis, nisi aliqua in parte cesseritis, feceritisque, quod patres erga filios solent, quorum non omnia delicta pro suo iure castigant, in plerisque vel necessario conniventes. Nam mediocria peccata non sunt acriore poena animadvertenda, sed potius moderate corrigenda. Iam igitur nos, qui vere & re ipsa, non sola appellatione populi Romani communes patres sumus, omnia exquisitius perquirere haud deceet, ne simul conficiamur. Possent Caesari multa obiici, quibus iure caesus videri posset; multa quoque iis, qui eum occiderunt, quibus poena digni forte viderentur: verum id esset eorum, qui denuo rem in certamen vellent adducere. Itaque qui bonum & utile consilium volunt capere, eos summo iure agere non oportet, quod eis incommodare possit; sed potius aequitate retinenda studere debent se ipsi conservare. Quae cum ita sint, P. C. praeterita oblivione obruite, quasi temper-

state, aut alluvione aliqua ceciderint, atque inter nos sit summa consensus, utpote inter proximos, ut inter cives, ut propinquos. Ac ne quis existimet, me iis, qui Caesarem interfecerunt, gratificari velle, quod partes Pompeii sequutus fuerim, unum modo verbum dicam (nam omnino vos omnes ita de me persuasos arbitror, ut me nunquam mea causa quenquam vel amasse, vel odisse, sed vestra tantum, ac communis concordiae & libertatis, sentiat) illud, inquam, unum dicam, a me tantum abesse, ut in alium finem haec verba faciam, quam ad communem salutem, ut censeam a vobis reliquis Caesaris amicis non solum ea condonari debere, quae praeter consuetudinem Caesare freti admisserunt, verum etiam honores, beneficia, magistratus, quae ab illo acceperunt, conservari: quanquam eorum quaedam mihi non probentur. Neque enim auctor vobis sum, ut huiusmodi nunc decernatis: verum quando ea sic ceciderunt, utilius esse censeo, vos non nimium severos earum rerum iudices agere. Detrimenta enim, quae ab hoc, vel illo accipietis, qui plus habent, quam aequum, quanquam merita eorum postulare videantur, non erunt tanta, quanta erunt commoda, quae ex concordia consequentur, si neque metum, neque contentionem inter eos excitabitis, qui aliquando potentes existiterunt. Haec ad praesentis temporis necessitatem, mihi, quae dicerem, in mentem venerunt. Cum vero res compositae fuerint, tunc de reliquis deliberandum erit.

ROTANOX

2014

